

הרב שלמה יוסף אנגלארד

האדמו"ר מראדזין

בני ברק

"ילקוט הטהור": ספר סדרי טהרות לאדמו"ר מראדזין

אודות פועלו הכביר של האדמו"ר הנאון מראדזין בחיבורו "סדרי טהרות"

בשנה זו, תשפ"ג לפ"ק, מלאו מאה וחמישים שנה לראשית הופעת הספר הגדול המאיר לארץ ולדורים, הוא ספר "ילקוט הטהור" על מסכת כלים מסדר טהרות, שנדפס לראשונה¹ בידי המחבר, אחד ומיוחד שבין גאוני וענקי הדור, שהאיר שמי העולם התורני במקצועות הקשים שבתורה שאין יד הלומדים במשך רוב הדורות ממשמשת בהם לרוב עומקם ודקות השגתם, ועסק במצוות יקרות נשכחות ונעלמות מני שנים קדמוניות, מפלאי הזמן בגאונותו וחרירותו שהעניק חמה בקומתו. איש האשכולות שהכול בו, כביר במעופו ושליט בכל מיני חכמות ומדעים כאחד החכמים הקדמונים, לוחם מלחמת התורה והמצווה בגיבורים, האיר עיני תבל בספריו הכבירים והיקרים העומדים לנס עולם התורה עד עצם הזמנים הנוכחיים, הלוא הוא הגאון האדיר נשר בעל כנפיים רבנו גרשון חנוך העניך ליינער זצלה"ה, הנודע ומפורסם בכל תפוצות ישראל בשם ובתואר אדמו"ר מראדזין "בעל התכלת" זצלה"ה, על שום המצווה היקרה שחידש ברב חילו ועוצם חוכמתו בכל התורה כולה, ולהבדיל ברוחב ידענותו במדעי התבל, מצווה יקרה הנשכחת בישראל, היא מצוות 'פתיל תכלת בציצית' שנשתכחה ונתעלמה מעיני כל הדורות, מני סוף תקופת האמוראים ורבנן סבוראי, מלפני כאלף וחמש מאות שנים. נפטר לבית עולמו במוצאי יום ראשון פרשת ויגש, אור ליום ד' טבת תרנ"א, בהיותו בסך הכול כבן נ"ב שנים, ומנוחתו כבוד בעיר ראדזין שבפולין, ושם חלקת מחוקק ספון. זי"ע.

השאר אחריו כרכי חיבורים ענקיים בכל מקצועות התורה בנגלה ובנסתר, ורק חלקם הקטן נדפס, ואלו כל היתר נשאר בכתב יד ונשרף לדאבונו הרב בימי חרון אף ה' בשנות השואה.

בשורות דלהלן, נתמקד בס"ד באחד ומיוחד שבחיבוריו, שהקנה לו שם עולם עוד בשנות צעירותו בהיותו עול ימים כאברך בן ל"ד שנים, וזכה להסכמות נלהבות מגאוני הדור הכבירים, ה"ה חיבור הגאוני רב ההיקף בכמות ואיכות בשם "ילקוט הטהור סדרי טהרות", כשמו כן הוא מיוחד לביאור אחרון הסדרים שבששה סדרי משנה, הוא 'סדר טהרות' שהינו כנגד תיבת 'דעת' שבכתוב 'והיה אמונת עיתך חוסן ישועות חכמה

ודעת' (ישעיה לג ו). ספר זה, אשר נתייחד כחיבור ענק ויוצא דופן בעולם התורני העשיר, בהיותו נדפס לראשונה בפורמט גדול כגודל מסכתות הש"ס ומסודר בתבנית 'גמרא' על סדר טהרות, מלוקט ומבואר לפי סדר המשניות של מסכת כלים, הראשון וגדול בכמות במסכתות 'סדר טהרות', כשהוא ערוך בתבנית גמרא בחלק הפנימי, ומשני צדדיו יחנו שני פירושים: אחד 'פירוש הקצר' בסגנון רש"י, והשני 'פירוש הארוך' בסגנון חכמי התוספות ז"ל.

חיבורו המונומנטלי הזה, הרעיש את עולם הלומדים בשעתו, מוניטין יצאו לו לגאון המחבר בכל עולם התורה ורבים קשרו לראשו כתרי תהילה וברכוהו על מלאכתו, בין השאר לא נעלמו גם דברי פולמוס שהסעירו את העולם דאז. כעבור תקופה ארוכה, נדפס הכרך השני על מסכת אוהלות. הספרים הללו קנו שביתה בעולם התורני, ונתייחד להם מקום של כבוד בשורה הראשונה של הספרים העוסקים בסדר טהרות. באמת כבר אמרו, שגודל גאונות המחבר ותקפו וגבורתו בתורה משתקפים בין עלי החיבור הגדול, ובשנים שאחרי נודע שמו כ'בעל סדרי טהרות', אלא שגודל פרסומו של המחבר בהרעשתו את העולם היהודי בתגלית 'התכלת בציצית' שמצא, ומלחמת המצווה שנכרכה בתגלית זו, עמעמו לא במעט את גדלותו וגדולת החיבור 'סדרי טהרות', בפרט לאור העובדה שמצוות תכלת בציצית נוגעת היא לכל איש ישראל ואלו 'סדר טהרות' הינו ברוב חלקיו בגדר 'הלכתא למשיחא', דבר שגרם לכך שגורל חיבורו זה הועמד מבחינות רבות 'בקרן זווית', ועד הנה לא עסק איש בתיאור מהות החיבור אלא באופן שטחי בלבד. שורות דלהלן נועדו אפוא כדי להשלים במידת האפשר חסר זה, ולתת תמונה רחבת היקף מחיבור 'סדרי טהרות' לשעה ולדורות, וה' יהיה בעזרנו לכתוב באופן הראוי.

קיום אחדים לתולדותיו בקודש של הגאון המחבר אדמו"ר הגדול רבי גרשון העניך מראדזין זצלה"ה.

הגאון רבי גרשון חנוך העניך ליינער מראדזין, נולד בשנת תקצ"ט לאביו הגאון הקדוש רבי יעקב מאיזביצא, שהיה בנו של הגאון הקדוש רבי מרדכי יוסף מאיזביצא בעל מחבר ספר "מי השלוח". הסב הגדול, הרה"ק רבי מרדכי יוסף, היה מתלמידיו המובהקים של הרב הקדוש רבי בונם מפשיסחה והיה מגדולי החבריא, ועם פטירתו של הרבי ר' בונם מפשיסחה בשנת תקפ"ז, דבק עצמו ביתר שאת ברכו ורעו הרב הקדוש רבי מנחם מענדל מורגנשטרן מקאצק. בקאצק הסתופף רבי מרדכי יוסף בצל הרבי עד שנת ת"ר, אז עזב את קאצק ופתח בעצמו חצר חסידית חדשה, שבמסגרתה הורה את תורתו העמוקה שנודעה לימים כ'תורת איזביצה' לתלמידיו שדבקו בו, החסידות נקראה בשם 'איזביצה' על שם עיר מגוריו 'איזביצה' שלייד זמושץ' בפולין. בין תלמידיו הרבים של רבי מרדכי יוסף, נמנו גדולי עולם, כדוגמת הרב הקדוש רבי לייבל אייגר מלובלין, נכדו הגדול של הגאון האדיר רבי עקיבא אייגר, בעל המחבר ספר "תורת אמת", וכן תלמידו המובהק הגאון הקדוש רבי צדוק הכהן מלובלין בעל המחבר ספרי "פרי צדיק" "צדקת הצדיק" ועוד, שהחשיבו לרבי מאיזביצא כרבו המובהק עד ליומו

האחרון. הרה"ק רבי מרדכי יוסף בעל 'מי השלוח' נפטר בז' טבת תרי"ד, ומנוחתו כבוד באיזביצא.

בנו שמילא את מקומו אחריו, היה הגאון הקדוש רבי יעקב מאיז'ביצא, שנודע על שם ספריו העמוקים בתורת חסידות איזביצא, שיצאו לאור תחת השם הכולל "בית יעקב". הוא הנהיג את העדה באיזביצא, ואחר כך בעיר ראדזין לשם עבר בשנת תרכ"ו, עד לפטירתו בשנת תרל"ח.

הנכד הגאון האדיר רבי גרשון חנוך, בנו הגדול של הרה"ק רבי יעקב מאיזביצא, נולד כאמור בשנת תקצ"ט. בעודו נער התנכר כי לגדולות נוצר. עילוי מובהק היה משחר ילדותו, שנון ופיקח, התמדתו מילדותו לא ידעה גבולות. ניחן בזיכרון פנומנלי ממש, כאלו מצלמה קבועה במוחו. דברים שראה או למד פעם אחת, שוב לא שכח לעולם. תמיד ראוהו שקוע בספריו, מבלי לאבד אף רגע. מספרים, כי בכושר אמצאתו שליווה אותו במשך כל ימי חייו, המציא בילדותו 'שולחן מסתובב' על כנו, כשעליו ערימות של ספרים מכל הבא ליד, כאשר בסיבוב קל הגיע לספר שחפץ בו, כל זאת בכדי שלא לאבד אף רגע לבטלה בחיפוש ספר². מסוגל היה לשבת במשך שעות על גבי שעות רבות מבלי להפסיק מתלמודו, וכששאלוהו בנערותו פעם 'בבת אחת אתה אומר לבלוע כל כך הרבה תורה?' השיב בשנינותו: 'אז מה? כלום מקדים אנוכי 'קנה לוושט' בשל כך'³..

בסבו הגדול, הרבי מאיזביצא רבי מרדכי יוסף, ראה רבי גרשון חנוך את רבו המובהק שממנו למד הכול, נגלה בנסתר, תורה וחסידות, וזקנו זה לא אצל ממנו כלום, חרף גילו הצעיר (היה בסך הכול כבן ט"ו עם פטירת זקנו). בהגיעו לגיל בר-מצווה, כבר היה בו טעם זקנים, עד שזקנו הגדול ראה בו אדם המתאים למסור לו כוונות פנימיות, בעת שקשר לו התפילין ביום זה שמלאו לו י"ג שנים ואף הורה לו כוונות על דרך הסוד בעניין קשר של תפילין, דברים שלימים בעת שיחדש את מצוות התכלת בציצית יזכירם ויבארם בפרוטרוט בספריו, וכלשונו⁴: 'ואני קבלתי מאא"ז מו"ר הרב הגאון הקדוש מאיזביצא זלה"ה, ביום שנתחנכתי למצוות תפילין וזכיתי ללמוד ממנו כוונות מצוות תפילין, והניחם על ידי ועל ראשי ואמר לי לברך על של ראש בטעם ונימוק אמת, והוא היה מקובל נורא ועצום כנודע, ושמעתי ממנו שטרם נסע לרבנו שמחה בונם מפרשיסחא, הכין עצמו ללמוד כל ספרי הקבלה אשר היה בבית מדרשו ולמדם עד שהיה בקי בהם על פה, ואמר לי הטעם כמו שיתבאר לקמן שהוא מספיק לכל העניינים כאלו', עכ"ל בספרו שחיבר 'עין התכלת'. והולך ומבאר שם כל העניין בדרך הקבלה, כפי שקיבל אז מזקנו הגדול בגיל י"ג שנים!

2 ספר הזיכרון לקהילת אוסטרוב מזובייצק, ת"א תש"ך, עמ' 20.

3 ר' י' ל' לוי, האדמו"רים מאיזביצא, עמ' 66.

4 מאמר 'עין התכלת' עמ' תיח (בהוצאה החדשה). וראה עוד שם, עמ' תכו.

אות נוספת המראה עד כמה החזיק ממנו זקנו ורבו מאיזביצא בעודו בטל ילדותו, הוא כפי שמעיד על עצמו באחד מספריו 'שאאזמו"ר אמר לי ושנה הרבה פעמים שאלמד מלאכת הכתב, שרק אני אוכל לכתוב חידושי תורתו, וגם אאמו"ר ציווה עלי לכתוב חידושי תורתו⁵. ואכן, רובי תורת איזביצא-ראדזין בנגלה ובחסידות, נכתבו ויצאו מגלילי ידיו הטהורות, כיד ה' הטובה עליו. ראשון הספרים שראה אור על ידו, הוא כרך הספר 'מי השלוח' מתורות זקנו הגדול מייסד השושלת, שהועלה בכתב על ידו והדפיסו בוויין בשנת תר"ך, בהיותו אך בן כ"א שנים! ספר זה מהווה ספר הספרים של תורת איזביצא, ונכתב בעומק ובתמציתיות מדויקת בידי האמונות, וממנו תוצאות חיים לתורה עמוקה עד עצם היום הזה.

בהמשך השנים אף נכתב ונערך על ידו הספר 'בית יעקב' על ספר בראשית מאת אביו הגה"ק ר' יעקב מאיזביצא, ספר-יסוד עמוק ורחב בתורת איזביצא, כשהוא נעטר בהקדמה ופתיחה ארוכה מעשה יד אמן גאוני רבי גרשון חנוך זצ"ל, אשר ארג בין דפי ההקדמה את יסודי האמונה והשתלשלות הקבלה ותורת החסידות כפי המשתקפת בקבלת אביו וזקנו האדמו"רים, הקדמה רבת כמות ואיכות זו ערכה לא יסולא בפז, בהיותה עוסקת ביסודי הדת וסדר הקבלה ונכתבת בידי מי ששני התלמודים וספרי קבלה וחקירה פתוחים לפניו, ובלשון לימודים יחיד במינו. היא הפכה בעצמה לנכס צאן ברזל בין מבקשי דעת והשקפת יסודי היהדות, ורבים הם היסודות שסוקרו ועוצבו ונחצבו בדבריו המושתתים על בארות מים חיים ובמבט גאוני וחוקר בדברים העומדים ברום העולם, והינם מאלפים בינה ודעת ויראת ה'⁶.

בשנת תרל"ג, בעודו בחיים חיותו של אביו הגדול האדמו"ר רבי יעקב מאיזביצא, הפתיע את עולם התורה כאשר הוציא לאור את ספרו הגדול "סדרי טהרות" על מסכת כלים, ערוך ומסודר בכרך ענק בן רס"ו דפים גדולים כפולי עמודים ובנוי לתלפיות בצורת 'גמרא' על סדר טהרות המלוקט ומכונס מתוך כל מקורות תורה שבעל פה, שני התלמודים ותוספות ומדרשים, כששני צדי ה'פנים' מעוטרים בשני פירושים, האחד פירוש הארוך והקצר, האחד בתבנית דברי רש"י שבש"ס והשני בתבנית דברי תוספות, שבו הוא דן ומנתח באורך כל שיטות הש"ס וראשונים בסוגיות סבוכות אלה. הספר עוטר בהסכמות נלהבות מאת גדולי הדור, ומני אז יצא שמו ברבים כאחד מן הגאונים. הספר הרעיש בשעתו את עולם התורה, בראותו גאון צעיר השט בים התלמוד כרב חובל מנוסה, ובסגנון קולח ורחב ובהיר מאין כמותו, ומאיך עורר דברי ריבות אצל רבנים אחדים שביקרוהו על חיבור הספר בתבנית מעין גמרות הש"ס, ביקורת ששככה עם השנים והספר התקבל ברמה בעולם התורני כאחד מספרי היסוד החשובים ביותר בלימוד סדר טהרות.

5 שער האמונה ויסוד החסידות (בהקדמה לספר 'בית יעקב' בראשית), עמ' נט.

6 נדפס לרוב יוקרו גם כספר בפני עצמו ע"י הגאון הצ' רבי ירוחם ליינר מברוקלין נ. י. בשם 'ההקדמה והפתיחה' (ניו יורק, תשי), ותחת השם 'שער האמונה ויסוד החסידות', בני ברק תשנ"ו.

בשנת תרל"ח הורמה העטרה ונסתלק אביו הגדול בעל 'בית יעקב' לבית עולמו, או אז נטל רבי גרשון חנוך על שכמו, בנוסף לרבנותו בעיר ראדזין, את שבט ההנהגה של חסידות איזביצא-ראדזין, כשלצד הנהגתו את קהל עדתו על מבועי התורה והיראה בכל פרט ופרט, ערך והשיב תשובות הלכה למאות רבות של פונים, אף לרגע לא נח מעמלו בכתיבת חידושי תורתו המאירים בכל מקצועות התורה, כשהקסת והנוצה מלווים אותו אף בשנתו הקצרה, כאשר היה קם לפרקים ומעלה על הכתב את חידושי תורתו שהגה וחלם במהלך שנתו⁷, וכך נהג גם בנסיעותיו המרובות, בעת שנהג דרכו במדינות קרובות ורחוקות בבירור ענייני כשרות אתרוגי קורפו, שבזמנו התנהלה מלחמה הלכתית אודותיהם⁸, ובאחרית ימיו בעת שעסק רבות בנסיעותיו לנאפולי שבאיטליה בחיפוש אחר חלזון ה'תכלת' שחידש ומצא וזיכה את הרבים בהשבת עטרת מצוות התכלת בציצית ליושנה ואף חיבר לשם כך שלושה ספרי יסוד 'שפוני טמוני חול' 'פתיל תכלת' ו'עין התכלת'. רבנו גרשון חנוך נפטר לעולמו ביום ד' טבת תרנ"א, ומנוחתו כבוד בראדזין.

* * *

"..זה ימים כבירים אנחנו בגולה, וגלה יקרנו ונטל כבודנו⁹, ואין לנו שויר רק התורה הזאת¹⁰ אשר חלק לנו ה', וציווה אותנו לאמור: 'ימים רבים תשבו לי'¹¹ באין חזון¹², רק תורתו תשמרו וזאת לכם אָרְץ לנחלה! ובזאת ייקרא שמי עליכם¹³, ובכל דור ודור יגדיל תורה ויאדיר¹⁴.."

- 7 דור ישרים, עמ' סז: "כמה פעמים היה אשר בהקיצו משנתו באמצע הלילה נטל תיכף ידיו והדליק נר.. ונטל קסת סופר ורשם איזה דבר על נייר, וכבה הנר וישן עוד" (ע"כ)
- 8 אודות פולמוס אתרוגי קורפו כתבו רבים, ראו בספר 'נטעי גבריאל' חלק ארבעת המינים, "אור ישראל" גל' כט, עמ' רה ואילך, כנ"ל, גיליון ל עמ' קעד ואילך, והגאון מראדזין נסע לאי קורפו באופן מיוחד ובירר כשרות האתרוגים, ופרסם את ממצאיו ומסקנותיו במודעה מיוחדת שהדפיס בעניין, נדפס בסוף ספר "סוד ישרים" על התורה, נ.י. תשל"ג, עמ' שנה ואילך, ובקובץ "ישורון" א, עמ' לז.
- 9 "גְּלָה יִקְרָנוּ, וְנָטַל כְּבוֹד מִבֵּית תַּיִנוּ" (מתוך תפילת 'אתה יצרת' לשבת וראש-חודש)
- 10 "הַעִיר הַקֹּדֶשׁ וְהַמְּחֻזָּזת, הִיוּ לְחֶרֶף וּלְבִזוּת.. וְאֵין שׁוֹר רַק הַתּוֹרָה הַזֹּאת!" [נוסח הפזמון לסליחות י"ג מידות] ומיוסד על פי מאמר הגמרא [ברכות ח.]. 'מיום שחרבה בית המקדש, אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד'.
- 11 "פִּאֲהָבַת ה' אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.. וְאָמַר אֲלֵיהֶם, יָמִים רַבִּים תִּשְׁכְּבוּ לִי" (הושע ג, א-ג). רש"י: 'ימים רבים תשבי לי' - ימים-שניים, רבים-שלושה, הרי חמשה, אלו נ' יום שבין פסח לעצרת, בו ביום נתתי להם התורה וגם הזהרתיה'.
- 12 "בְּאֵין חֲזוֹן יִפְרַע עַם, וְשִׁמְר תּוֹרָה אֲשֶׁרֶהוּ" (משלי כט, יח). מצודת דוד: 'באין נבואה יבוטל העם מקניין המוסר, אבל השומר עסק התורה אשרי לו, כי המאור שבה מחזירו למוטב'.
- 13 "וְיָרָאוּ כָּל-עַמֵּי הָאָרֶץ פִּי שֵׁם ה' וְיִקְרָאוּ עֲלֵיךָ" (דברים כח, י).
- 14 על פי הכתוב "ה' חָפֵץ לְמַעַן צְדָקוֹ, וַיִּגְדֵּל תּוֹרָה וַיִּאֲדִיר" (ישעיה מב, כא). ובמדרש: "ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר", זרע להם הקב"ה את התורה ואת המצוות לישראל להנחילם חיי עולם הבא, ולא הניח דבר בעולם שלא נתן בו מצווה לישראל. יצא לחרוש, לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו. לזרוע, לא תזרע כלאיים. לקצור, כי תקצור קצירך בשדך' [וגו'].

"..וכעת העיר ה' את רוח.. וימלא אותו חכמה ובינה ויראת אלוקים.. יען קרבה עת אשר יצווה א-ל לנביאו אשר יבחר לאמור: 'שאל-נא את-הכוהנים תורה'¹⁵ ! כי לא יזנח לעולם ה'¹⁶.."

בידי מי נכתבו דברים רבי-השראה אלו, ואימתי ולרגלי מה הם נכתבו?? ומה בשורה נתבשרו בזאת כי 'קרבה עת אשר יצווה א-ל לנביאו, שאל-נא את הכוהנים תורה'??

הרב רבי גרשון חנוך מראדזין בן האדמו"ר הר"י מאיזביצא

לשם תשובה מלאה ומקפת על שאלה זו, יש צורך לחזור קמעא אחורנית במנהרת הזמן אל התקופה שלפני כמאה וחמשים שנה, המקום: עיר המושב 'ראדזין', שבמחוז 'שדליץ' אשר בתחום מדינת פולין.

בימים ההם, כשבת על כיסא ממלכת החסידות לבית 'איזביצא' [=שעקרה לפני שנים בודדות עיר מושבה לראדזין] מרן אדמו"ר הגאון הקדוש רבנו יעקב מאיזביצא, השני לשושלת איזביצא ומי שמילא את מקום אביו ראש ומייסד שושלת הקודש 'איזביצא-ראדזין' המהוללה, הוא מרן הגאון הקדוש אביר הרועים רבנו מרדכי יוסף מאיזביצא, אשר נודע לתהילה כמחבר ספר הקדוש 'מי השלוח' הכולל דברי תורה עמוקים מכבשונה של 'חסידות פשיסחה', שהועברה דרך התלמיד הגדול שרבים שתו מים חיים המפכים מבארו הקדוש.

הימים הם ימי שנת תרל"ג, ומבית-היוצר התורני של בן-הרבי, שכיהן ברכנות בעיר מגוריו, ומי שלימים נודע ונתפרסם לשם ולתהילה בתור מרן אדמו"ר הגאון הקדוש רבי גרשון-חנוך-העניך ליינר מראדזין, מפציע ועולה כאור-שחר היצירה התורנית הכבירה אשר בשם "ילקוט-הטהור - סדרי-טהרות" תכונה, יצירה שתרעיש את עולם התורה ותחולל בה סערה כמרקחה! ימים רבים לא ידע עולם התורה הופעת חיבור תורני אדיר בהיקפו ועמוק וחדשני במהותו, כדמות היצירה הראשונה במעלה הלזו.

מהו ייחודה ומהותה של הספר "ילקוט-הטהור - סדרי-טהרות"? ועל שום מה חולל הספר רעש כה גדול, בעולם התורה העשיר והמגוון של התקופה דאז??

התחברות תלמוד בבלי וירושלמי למשניות

במטרה להבין את גודל חשיבותו וייחודו של הספר, יש להקדים מעט דברי רקע.

"ברוך שבחר בהם ובמשנתם"¹⁷. ב'ששה סדרי משנה' מתייחדת תורה-שבעל-פה שניתנה להם לישראל לצד 'תורה-שבכתב', תורה אשר נשנתה כל ימיה בעל-פה איש מפי איש ורב מפי רב, כפי נתינתה מסיני. בדורות המאוחרים, בסוף תקופת התנאים

15 "כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת, שְׁאֵל-נָא אֶת הַכֹּהֲנִים תּוֹרָה לְאֹמֵר" (חגי ב, יא). רש"י: 'שאל-נא את הכהנים תורה'. שם שכתו בגלות הלכות קודש וטומאה וטהרה (ע"כ).

16 "כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם אֶ-דְנִי" (איכה ג, לא)

17 מסכת אבות, פרק קניין תורה, משנה א.

ולאחר חורבן בית שני, הותרה כתיבת 'תורה שבעל פה' משום 'עת לעשות לה'¹⁸ לפי שגברה השכחה, ואז חוברת לה יחדיו והועלתה על הכתב בידי רבנו הקדוש [רבי יהודה הנשיא] התנא הגדול נשיא ישראל שחי בארץ ישראל בתקופה ההיא, בצורת 'משניות' המוכרות לכל בית ישראל. ואלה הינם ששה-סדרי-משנה: זרעים, מועד, נשים, נזיקין, קדשים, טהרות.

'פירושי המשניות' המשיכו להילמד בישיבות 'איש מפי איש' במשך דורות מספר, הן בארץ ישראל שבה התחבר המשנה, והן בארץ בבל שהיה לגדול מרכזי התורה בהמשך הזמן. עד שבהמשך הדורות, בימי האמורא רבי יוחנן, שהיה גדול אמוראי ארץ ישראל, חובר ונערך על ידו לראשונה סדר 'תלמוד ירושלמי' מדברי אמוראי ארץ ישראל לדורותיהם¹⁹, מכל דבריהם ופירושיהם וביאוריהם על המשנה, ומכל וויכוחיהם וספקותיהם הנפשטים ואינם נפשטים. וכך נחתם אז לראשונה בישראל סדר התלמוד הראשון של 'בני מערבא', שנקרא בשמו 'תלמוד ירושלמי', הכולל כל תורת רבותינו שבארץ ישראל.

ואלו כמה דורות לאחר מכן, בארץ בבל שהתברכה בישיבותיה הגדולות ישיבות פומבדיתא וסורא שעמדו תחת גדולי אמוראי בבל. בימי האמוראים האחרונים רבינא ורב אשי, שעמדו בראש הישיבות המרכזיות בעם ישראל 'סורא' ו'פומבדיתא', רוכז וחובר חלק ה'תלמוד בבלי'²⁰, שהוא חיבור היסוד של כלל תורה שבעל פה, הנודע בכל תפוצות ישראל לדורותיו בשם 'גמרא', והכולל כל ענייני 'שקלא-וטריא' של התנאים ואמוראים והברייתות, ובהרבה מקרים אף מסקנות ההלכה, כפי שנשנה ונלמד ונחקר ולובן במשך כל הדורות מימי התנאים והאמוראים שבבבל, וחלק אף מתורת אמוראי ארץ ישראל.

כל זאת נמסר לישראל בתור חלק 'תורה שבעל-פה' לצד המשניות, והוא יסוד ההלכה הפסוקה והכתובה של תורת ישראל כפי שיש בידינו כיום לדורות עולם, שממנו אין לגרוע ועליו אין להוסיף, כפי שנתקבל ונחתם בתקופת 'רבינא ורב אשי' שהם סוף הוראה²¹ (=מלבד זאת שרדו מספר מסכתות קטנות ירושלמיות מתקופה זו או מעט לאחריה, אולם זו סוגיה הנדרשת לעצמה).

משניות טהרות מיותמות משני התלמודים

והנה, מכל ששה סדרי משנה, נסדר 'תלמוד בבלי וירושלמי' רק על שלשה סדרים מלאים, שהם: סדר מועד, נשים, נזיקין (=מלבד מסכתות 'עדויות' ו'אבות'). על סדר

18 תהלים קיט, ככו. וראו: מסכת תמורה יד, ב.

19 רמב"ם, בהקדמה לחיבור 'משנה תורה': "ורבי יוחנן חיבר הגמרא הירושלמית בארץ ישראל אחר החורבן בקרוב שלש מאות שנה".

20 רמב"ם, שם: "רבינא ורב אשי סוף חכמי הגמרא. ורב אשי הוא שחיבר הגמרא הבבליית בארץ שנער אחר שחיבר רבי יוחנן הגמרא ירושלמית כמו מאה שנה".

21 בבא מציעא פו, א.

זרעים, נקבע תלמוד בבלי רק על מסכת ברכות, ואלו על שאר מסכתות מסדר זרעים לא נקבע 'תלמוד בבלי', היות שלבני חוץ לארץ לא נגעו הלכות הללו שהינן 'מצוות התלויות בארץ', ונקבע עליהן רק תלמוד ירושלמי שהינו תלמוד של בני ארץ ישראל. על סדר קדשים, נקבע תלמוד בבלי, ואלו תלמוד ירושלמי על סדר קדשים לא נשתייר בידינו²². נמצא שבחמשה סדרים, על שלשה מתוכם יש עליהם תלמוד בבלי וירושלמי, על אחד (זרעים) רק תלמוד ירושלמי, ועל האחר (קדשים) יש רק תלמוד בבלי.

יוצא מן הכלל הינו 'סדר 'טהרות' משהה סדרי משנה, שנשאר 'מיותם' מן שני התלמודים, ואין עליו שום תלמוד כלל [מלבד מסכת "נדה" שיש עליה תלמוד בבלי, וכן תלמוד ירושלמי על חלק מן המסכתא]. על שאר מסכתות מסדר טהרות (=כלים, אוהלות, נגעים, מקוואות, פרה, טבול יום, טהרות, ידיים, עוקצין) בהן מסכתות הקשות שבש"ס כ'נגעים' ואוהלות', לא נשאר בידינו כלל תלמוד מדברי התנאים והאמוראים ז"ל חכמי התלמוד, לא תלמוד בבלי ולא תלמוד ירושלמי - דבר המקשה מאוד על הבנת סדר זה על מסכתותיו ומשנותיו. עובדה זו גרמה לכך, שכמעט ולא חוברו על סדר זה פירושים וחידושים בידי הראשונים ואחרונים, כדרך שחוברו על שאר סדרים, ורק מתי מעט פירושים הוקדשו למשניות ומסכתות מסדר טהרות, כדוגמת פירוש המשניות להרמב"ם, פירוש רבנו שמשון משאנץ (הר"ש) המהווה פירוש יסודי לסדר זה, ופירוש הרא"ש²³. [=כמו כן פורסם בדורות מאוחרים פירוש על מסכת כלים, המיוחס לרב האי גאון, ואין כאן המקום להאריך אודות אמיתות יחס זה²⁴]. כמו כן כמעט ולא הוקדשו לסדר זה פירושים מן האחרונים המפורסמים (מלבד הגר"א ז"ל שחיבר ספרו 'שנות אליהו' ו'אליהו רבה' על המשניות מסדר טהרות, ויצאו לאור על ידי תלמידיו לאחר פטירתו).

22 בהקדמה לפירוש המשניות לרמב"ם מבואר שנמצא מהירושלמי ה' סדרים שלימים, אבל כבר כתבו בזה שאר הראשונים בעלי קבלה, שאין בידינו ירושלמי לסדרי קדשים וטהרות, ואכמ"ל בזה.

23 בדורנו יצאו גם פירושי מהר"ם מרוטנבורג לסדר טהרות, על ידי הרב י' גולדשטוף והרב מ' י' מיטלמן.

24 פירוש רב האי גאון נדפס לראשונה בספר 'קובץ מעשי ידי גאונים קדמונים' ברלין תרט"ז, מכתב יד פאריס. בשנת תרפ"א חזר ונדפס בברלין תחת השם "פירוש הגאונים על סדר טהרות" בידי יעקב נחום אפשטיין. בדבר מחבר הפירוש, הדעות חלוקות. יש שאמרו שזהו פירוש רב האי גאון, הנזכר בכמה מדברי הראשונים. אחרים הוכיחו שהפירוש קדום יותר, והינו מעשה ידי רב שר שלום גאון. ויש שניסו להוכיח, כי המחבר הינו לא אחר מרב סעדיה גאון. כך או כך, מדובר בפירוש הקדמון ביותר למשנה הנמצא בידינו, אולם רובו פירוש המלות והמונחים ולא דברי המשנה עצמה. בדבר הדעות בעניין, ראו der gaonische kommentar zur ordnung tohoroth מאת י. נ. אפשטיין, מופיע באוצר החכמה תחת הכותר 'מבוא לפירוש הגאונים לטהרות'. המבוא יצא גם בעברית בספר 'פירוש הגאונים לסדר טהרות' עם מבוא והערות י"נ אפשטיין, ערוך בידי ע. צ. מלמד, ירושלים, הוצאת מאגנס, תשמ"ב. הפירוש עצמו נדפס גם במשניות דפוס ווילנא.

מצב זה גרם בכל הדורות להזנחת לימוד סדר טהרות אצל רוב ככל הלומדים, היות שמלבד שרובי ענייניו אינם נוגעים הלכה למעשה בימינו, כי טמאי מתים אנו ואין בידינו אפר פרה להיטהר בו (=להוציא מסכת ידיים הנוגעת במקצת להלכות נטילת ידיים, וענייני אוהלות הנוגעים לדיני טהרת הכוהנים), הרי הלומד בבואו ללמוד מסכתות אלו אינו מוצא ידיו ורגליו בבית המדרש, לרוב קושי ודקות העניינים העמוקים, אי הרגילות בענייני טומאה וטהרה, ולרגל העדר פירושים מספיקים בכל מקום ומקום. ואף שישנן סוגיות גמרא הנוגעות למשניות אלו שמפוזרות ומשוקעות במקומות שונים במרחבי הש"ס, אולם מחמת שאין סוגיות אלו מרוכזות במקום אחד, קשה עד מאוד ללומד המצוי לאתרן ולהתמצא בהן.

מאידך גיסא, שרד חיבור 'התוספתא' (=ברייתא) על מסכתות הללו, משיורי דברי התנאים שלאחר חיבור המשנה או מדברי התנאים שלא נזכרו במשנה, אולם אף עליה אין כמעט פירושים, ועיקר שבעיקרים, הן אינן מסודרות כפי סדר פרקי המשניות והלכותיהן. לסבך האמור תורם קושי המילים הזרות והעתיקות המופיעות בשפע במשניות לסדר טהרות, שמכביד מאוד על הלומד הנתקל לראשונה במילים אלו שמקורן ביוונית או ברומית עתיקה ואין להן מקבילות בשאר הסדרים, וכן שמות כלים עתיקי יומין מתקופת ימי המשנה וחז"ל שאינם מוכרים בדורותינו - כל הללו היוו ומחויבים אבן נגף רציני על דרכו של הלומד המצוי, בגשתו לשנות פרקו בסדר טהרות.

מי לנו גדול כרבנו משה בן מימון - הרמב"ם ז"ל, המכביר בהקדמת פירושו הגדול למשניות של סדר טהרות אודות קושי לימוד הסדר ההוא, כשהוא מתאר באוזניו שלא כדרכו עד כמה עלתה לו ביגיעה עצומה לימוד ופירוש סדר טהרות יתר על פני שאר כל הסדרים, עד שבעבודתו החלוצית נאלץ להתייגע קשות בכל סדרי הש"ס על מנת להניח בו כללים וגדרים ברורים שיוכנו לפני הלומד, וכלשונו הזהב:

"ואמנם אמרתי כל זה המאמר, כדי שלא תחשוב שהדיבור באלו העניינים [=של טומאה וטהרה הינן] כמו הדיבור בסוכה או בלולב, או בשבועת השומרים או בשבועת הדיינים, ותעיין בו במחשבתך ותחשוב שכבר השלמת הדבר..

"לפי שאלו השורשים גדולי הדעת והמזימה אשר קדמתי [=שהקדמתי בהקדמת פירושו לסדר טהרות], אין בהן שורש שלא יגיעתי בו יגיעה עצומה בדיוקו לאמיתתו, ולקטתי אותן אחד מעיר ושניים ממשפחה מכל זוויות התלמוד ומספרי הברייתות והתוספתות, עד שקבצתי מהן זאת הפתיחה, להיותה מפתח לכל מה שארצה לבארו מזה הסדר, ולרוב ההלכות הקשות בתלמוד. לפי שכל הלכה שיהיה בה דבר בטומאה וטהרה וראשון ו'שני' יקשה אפילו לגדולי הרבנים, וכל שכן לתלמידים. וכאשר תמצא בו מאמר לאחד [מהם], תמצא המאמר ההוא רב האריכות ומעט ההגעה [=ההשגה] לא יגיע לך ממנו כוונה שלימה [=הבנה מלאה], לפי ששורשי אלו הדינים בלתי מתעסקים בהם [החכמים] כלל.

"אולם מה שהקדמנוהו אנחנו בזאת הפתיחה, הוא מספיק מאוד מאוד, ויצטרך ליגיעה בעל פה כמו שזכרנו, ולא ידע שיעור תועלת בו אלא מי שיתייגע בימים ויתעורר בלילות, בהלכה מאלו ההלכות.."

עד כאן מלשון הרמב"ם ז"ל, בפתיחתו לביאור המשניות בסדר טהרות.

ואם 'ראשונים כמלאכים'²⁵ כך היו אומרים בפייהם ביחס לסדר זה, מה יעשו אזובי הקיר כמונו, בבואנו לשנות משניות של סדרי 'טומאה וטהרה'??

ברם למרות האמור, כבר הנשר הגדול רבנו הרמב"ם ז"ל עצמו, בדברו אודות הקושי האמור בלימוד זה הסדר 'סימן' הדרך לבני הדורות האחרונים, להבנת סדר טהרות על בוריה, בכתבו בהקדמת פירושו למשנה כדברים הללו:

"סדר טהרות לא נמצא לו תלמוד בשום עניין לא בבלי ולא ירושלמי.. אבל יכול אדם לפרש הסדר שהוא אחר יגיעה רבה ועמל גדול, ושיסייעוהו התוספתא והברייתות וילקט ההלכות הבאות בכל התלמוד, ויוציא בשכלו העיקרים של המסכתות וענייניהם מן ההלכות ההם, כפי שתראה כשנפרש הסדר שהוא בעזרת השם.."

[=עד כאן - מהקדמת רבנו הרמב"ם לפירוש המשנה סדר זרעים]

ניסיונות קודמים ליצור תלמוד מלוקט לטהרות

מעט שכתב הרמב"ם ז"ל דברים הללו, נשאר 'סדר טהרות' נטוש במשך מאות בשנים. עד שהגיע 'המופלא שבחכמים, אביר הרועים' הגאון הגדול מהר"ל מפראג, והקדיש שנים מחייו לביאור 'סדר טהרות' שבש"ס 'ועל מצבת קברו נמצא כתוב שחיבר חידושי גפ"ת על כל הש"ס, וגם סידר תלמוד מלוקט מד' סדרים המצויים על סדר זרעים וסדר טהרות. ועשה פירוש פשוט כפירוש רש"י, ופירוש חריף כפירוש תוספות סביבותיהם"²⁶ (=מדברי שאר משפחתו הסופר מהר"ר מאיר פרלס ז"ל מפראג ב'מגילת יוחסין למהר"ל' שחובר ונכתב על ידו בשנת תפ"ז²⁷).

אלא שכדברי המחבר 'בעווננו בשריפה אשר שרף ה' בחמתו בשנת תמ"ט לפ"ק כל מחמדינו היה לשריפת אש. ואני הכותב היה לאדוני אבי ז"ל ש"ס דפוס וונציה

25 שבת קיב, ב; וראה גם ירושלמי שקלים, פ"ה ה"א.

26 במצבה הקיימת כיום אין זכר לדברים הללו וכל שנחרט לגבי חיבורי מהר"ל הוא רק "ויכלכל בני דורו.. ובחידושים על כל ששה סדרים על גמרא ורש"י ותוס' המה הגיבורים..", אולם בידוע כי נוסח שלפנינו אינו המקורי שכן כפי שנרשם בירכתי המצבה "האבן הזאת נשקעת בקרקע עד היסוד בה וכבר נתחדש על ידי בני משפחתו ונדיביו עם שנת תפ"ד לפ"ק.. וכעת שנפלה חומת ב"ע עליה ושברה שברי שברים ואף אם שבר אל שבר יודבקו לא כהלין מקרא כתבא שהיה חקוק על האבן לזאת נתקנה מחדש על יד אלופים ג"מ רח"ק בשנת תקע"ה לפ"ק" (ע"כ).

27 כפי שמופיע בפנים הקונטרס. ונדפס לראשונה בזאלקווא תק"ה בסוף הספר 'מטה משה' לרבי משה ב"ר ישעיה כ"ץ מפרמישלא.

ר"פ לפ"ק כתובים עליהם חידושי הגאון הנ"ל במעשה ידי אצבעות חתנו הגאון מוהר"ר יצחק כ"ץ ז"ל.. והלכו מאתנו בעווננו"ו.. [ע"כ]

כך נגווה תקווה גדולה זו ועלתה השמימה כ'גווילים נשפים ואותיות פורחות', למשך עוד כמאתיים וחמישים שנים. אכן רעיון גדול הזה, ללקט הפזורים מכל מרחבי הש"ס בעניינים הנוגעים לסדר טהרות ו'לפרש הסדר ההוא' לא ירד לגמרי מסדר היום התורני, והתנוצץ מעת לעת בלב גאוני התורה ומאורי הדורות.

בשנות תר"כ בערך, החל כעדותו לעשות מעשה בנידון הגאון הגדול רבן של בני הגולה רבי יוסף שאול נתנון, רבה של לבוב ומחבר שו"ת 'שואל ומשיב'. אלא שסיפור שריפת כתבי יד הגאון מהר"ל ובתוכם חיבורו הנזכר על סדר טהרות בתבנית הגמרא ורש"י ותוספות, הניא את ליבו והסיג אותו לאחוריו, כל זאת כפי שמעיד הגאון על עצמו בהסכמתו הנכבדה לספר 'סדרי טהרות' למרן זצ"ל, וזה לשון דבריו:

"ולא אכחד קושט דבר אמת, אשר בימי חורפי גם בליבי עלה זאת [=לחבר כדוגמת 'סדרי טהרות' על סדר טהרות], והיה רשום אצלי ציונים על כל מסכת כלים. אמנם לאשר אפפוני טרדות רבות, וגם ראיתי בסיפורי שבחי זקני הגאון מוהר"ל מפראג ז"ל²⁸ כי גם הוא ייסד כזה ונשרף אצלו, נסוגתי אחור'.

אומנם יחד עם כל זאת, הביע הגאון מלבוב תקוות ליבו האיתנה, כי בוא יבוא היום וימצא האיש אשר רוח בו, אשר יעמיס על שכמו את המשימה הגדולה והקדושה הזאת, כפי שהוא ממשיך בדברי הסכמתו האמורה, וזה לשונו:

"אבל בליבי היו צפונים מי ייתן והיה איש חיל היודע לערוך מערכת חיבור הגדול הלז בכמות ובאיכות, יצמח מזה טובה לבית ישראל ויתברכו בו כל ישראל"ו.. [עכ"ל]

ניסיון ראשון שצלח - חיבור סדרי טהרות לאדמו"ר מראדזין

אכן לא יזנח לעולם ה'²⁹, לכל זמן ועת לכל חפץ³⁰ - כמאמר החכם מכל אדם. ה'יו היה הדבר בשנת תרל"ג, כפי שמתאר זאת בן הזמן, החסיד רבי שמחה שלמה יונגערלעווע ז"ל³¹, בחיבורו 'שמחה שלימה' על ספר קהלת³² בזה הלשון:

"בימים האלה בשנת תרל"ג לפ"ק, והשמש יצא על הארץ להאיר את עיני הלומדים בש"ס בלימוד המשניות של 'סדר טהרות', אשר עד כה היה סתום

28 הכוונה לספר 'מגילת יוחסין' למהר"ל מפראג. הגאון רבי יוסף שאול הסכים על הדפסתו בשנת בשנת תרכ"ד.

29 איכה ג, לא.

30 קהלת ג, א.

31 מחסידי איוביצא-ראדזין במינצק חדש ואחר כך בווארשה, ושם מנוחתו כבוד (בשנת תרנ"ט).

32 נדפס בווארשא תרנ"ד.

וחתום הסדר הזה בגושפנקה דמלכא, מחמת שלא נסדר עליהם גמרא כבכל הסדרים.

"והעיר ה' את רוח איש אמיץ לב בתורה, גיבור ביראת ה', הגאון המהולל בתשבחות, כבוד קדושת אדומו"ר רבי גרשון חנוך זצלה"ה, אשר היה אז אב בחכמה ורך בשנים בחיי אביו אדומו"ר הגאון הקדוש בעל ה"בית יעקב" זצלה"ה, לסדר גמרא על הסדר הזה, וקיבץ ואסף את כל דברי חז"ל מכל מקומות פזוריהם וסדר אותם בסדר נכון וישר על המשניות בסדר הזה ממש אשר נסדרו החמשה סדרים, וקראם בשם "ספר סדרי טהרות", והוא ילקוט הטהור על סדר טהרות, והדפיסו בדפוס יוזעפאף, בהסכמת עדה קדושה עשרה רבנים גאוני מפורסמים, אשר סמכו את ידיהם עליו ואמרו 'מקודש, מקודש'!

[ע"כ]

היה זה 'הרב הגאון החריף ובקי האברך' [=לשון הגאון מלבוב בהסכמתו הגדולה לספר] רבי גרשון חנוך העניך, שהיה אז בסך הכול אברך צעיר כבן ל"ג שנים, וכבר היה באמתחתו ספר רב היקף, חיבור כביר וגדול בכמות ובאיכות, המחזיק למעלה מן רס"ה דפים גדולים כדפי ש"ס הגדולים, על מסכת הראשונה מסדר טהרות, מסכת כלים, חיבור מופלא ומלא מזן אל זן, שעליו שקד במשך מיטב שנות נעוריו, בשקידה ובהתמדה עד אין קץ, ובו חרש, נכש, זרע ונטע, והשקה והרווה תלמי סדר טהרות, עד שצמח כגן ה' מקדם, ערוך כתל תלפיות שהכול פונים אליו ומתבשמים מריחו.

מעשה הספר ותיאורו

וזהו מעשה הספר, כפי שמתואר בעמוד השער המעטר את קדמת הספר:

"ספר 'סדרי טהרות', הוא ילקוט הטהור על סדר טהרות, מסכת כלים.

"בו נאסף כל מאמרי חכמינו ז"ל, התנאים והאמוראים, בענייני טהרות בכל מקומות פזוריהם, מש"ס בבלי וירושלמי, תורת כהנים, ספרי רבה וספרי זוטא, מכילתא דרבי ישמעאל כהן גדול, זוהר הקדוש, פסיקתא רבתי דרב כהנא, פסיקתא עתיקתא, תוספתות דכולהו ש"ס, מדרש רבות ותנחומא, ושחר טוב, ו[מדרש] משלי ושמואל, פרקי דרבי אליעזר הגדול, ואותיות דרבי עקיבא בן יוסף הדורש כתרי אותיות, ומסכתות הנוספות בש"ס עם שבע מסכתות קטנות ירושלמיות, ומדרש רבי פנחס בן יאיר הנקרא 'תדשא', וברייתא דמלאכת המשכן, וסדר עולם דרבי יוסי, וברייתא דמסכת כלה, ואבות דרבי נתן, ותנא דבי אליהו רבה וזוטא, ואגדת בראשית הוא מדרש רב. ונסדרו בסדר נכון, כל אחד על מקומו הראוי לו. [=ע"כ]

תוכן דברי חז"ל אלו, סוגיות מלוקטות מכל מרחבי תורה שבעל פה, גמרא בבלי וירושלמית ותוספתות ומדרשים מכל הרשימה הארוכה כאמור, מהווים את החלק העיקרי והפנימי שבספר, והינו מודפס בפנים באותיות מרובעות כדרך הגמרות שבכל הש"ס, חלק זה הוא הנקרא בספר 'פנים' (או 'גמרא').

על צבאו, יחנו שני פירושים מימין ומשמאל, כדרך פירושי רש"י ותוספות שבש"ס, והם המכונים 'פירוש הקצר' ולעומתו 'פירוש הארוך', כלשון המחבר:

"עם שני פירושים:

"פירוש הארוך" לברר וללבן ההלכה בפלפול, בדברי גדולי הראשונים גדולי המורים, אשר לאורם נלך".

"פירוש הקצר" ביאור מספיק בעזה"י, לפרש ההלכות המובאות, אחר הביאור העולה מן הפלפול 'בפירוש הארוך'.

הרפסת הספר והסכמות גאוני הדור

הספר עצמו, כרך הראשון שעל מסכת כלים, המחזיק כאמור רס"ה דפים בגודל בתבנית קווארטו, יצא לאור ונדפס בעיר 'וועזעפוף' שבמחוז לובלין, בשנת תרל"ג. הספר זכה להסכמות נלהבות ויוצאות דופן, מעשרה גאוני ופארי הזמן, ובראשם מתנוססת הסכמת 'הרב הגאון האמתי מאור הגולה' מרן רבי יוסף שאול הלוי נתנזון מלבוב³³ בעל 'מפרשי הים' ושאלות ותשובות 'שואל ומשיב' ושאר ספרים. ההסכמה היא נדירה באורכה ומיוחדת במהותה, וכולה אומרת כבוד לגאון הצעיר מחבר הספר. וזה תוכנה:

"כן בא אליי הרב הגאון החריף ובקי האברך מהו' גרשון חנוך נ"י מק"ק "ראדזין" במדינת פו ל י נ בהרב הצדיק מהו' יעקב שליט"א מאיזביצע . אשר נהג נסיעתו במכוון אליי, ובידו מחברת שחיבר על סדר ט ה ר ו ת , ואסף וליקט מש"ס בבלי וירושלמי ותורת כוהנים [וכו'] לבאר וללבן את הש"ס המשניות האלו בפירוש ובפלפול..."

"עתה כי כן ראיתי, כי הרב הגאון הנ"ל הכין לבבו ופעל ועשה החיבור הגדול הלזה, וכבר נדפסו הרבה עלים על מסכת כלים.

כאן מוסיף בעל "שואל ומשיב" בהכבדת חשיבות החיבור - והוא כותב כדלהלן:

"ואני קורא עליו מה שכתב הראב"ד ז"ל³⁴ ושיבח את רבנו הרמב"ם ז"ל כי מלאכה גדולה עשה באספתו דברי הגמרא והתוספות'. ואם כן היה בימי הראב"ד למלאכה גדולה, אף כי אנן יתמי דיתמי, מה נכבד העבודה הזאת, ובפרט בסדר טהרות אשר גם ירושלמי לא נמצא עליו...!" (=ע"כ)

השוואה כזו, של עבודת החיבור 'סדרי טהרות' בימיו, לתשבחתו של הראב"ד בר-פלוגתא של הרמב"ם על חיבור 'משנה תורה', מפיו של גאון הדור בעל "שואל ומשיב" - אין לה אח ורע באף הסכמה משל הגאון, ורבות הנה, ואף לא בשום הסכמה

33 נולד בברז'ין שבגליציה לאביו הגאון רבי אריה ליביש נתנזון בעל 'בית א-ל'. גאון אדיר ועשיר מופלג. פוסק הדור בגליציה והעמיד תלמידים רבים. נתקבל כרב בלבוב בשנת תרי"ז. בעל "שואל ומשיב" ו"דברי שאול". נפטר תרל"ה.

34 על הר"מ פרק ו' מהלכות כלאים, הלכה ב.

זולתה. ויש לזכור עוד, כי הגאון המחבר בימים ההם, טרם יצא טבעו בעולם, והיה אז צעיר לימים, בסך הכול אברך בן שלושים ושלש בלבד!

לאחר שקלא וטריא הלכתית בכמה מן הסוגיות הנידונות בספר, מסיים הגאון מלבוב דברי הסכמתו, בדברי ברכה ובעידוד להוצאת הספר, והוא חותם ביום ד' מרחשוון תרל"ג, לסדר "גם ברוך יהיה": "הצעיר יוסף שאול הלוי נאטינזאהן, האבד"ק לבוב והגליל".

ראשון המסכימים לפי סדר הזמן, הינו הגאון הנודע רבי ישראל יהושע אבד"ק קוטנא³⁵ גאונה ופארה של יהדות פולין המרכזית, שעמו רגיל היה הגאון המחבר לשאת ולתת בדברי תורה והלכה ולהשתעשע בפלפולה דאורייתא. בהסכמתו, שניתנה בתאריך יום ה' כ"ה אדר שני תרל"ב, כותב הגרי"י מקוטנא כדלהלן:

"הן הראני כבוד ידידי הרב הגאון הגדול מעוז ומגדול, החסיד המפורסם לגאון ולתפארת מגזע היחס והמעלה, כש"ת מהור"ר גרשון חנוך נ"י, את אשר פעל ועשה בסדר טהרות אשר לא סידרו עליו חכמי התלמוד..

"לזאת עלינו להחזיק טובה להרב הגאון הנ"ל, כי אסף איש טהור את כל הברייתות של תורת כוהנים ותוספתא.. וגם ידיו רב לו בעזה"י לפלפל על דרך נכון וישר בכל מקום אשר יוקשה על המעיין ובדברי גדולי הראשונים. ויען כי לדעתי יהיה תועלת להלומדים בסדר זה, כי על פי רוב הוא מוקשה בתחילת העיון למיעוט המפרשים, ובזה ימצאו מרגוע כי ימצאו הכול על סדר נכון ובביאור רחב, הנה אמרתי לפעלא טבא יישר כוחך, ומה טוב כי יבצע הרב הגאון הנ"ל את מעשהו להוציאו לאור לזכות בו הרבים להגדיל תורה ולהאדירה..

נאום ישראל יהושע חופ"ק הנ"ל יצ"ו

35 נולד בשנת תקפ"ב לאביו רבי דוד מפלוצק, ונקרא שמו בישראל "ישראל אליהו יהושע", כאשר חתימתו "ישראל יהושע" מבליעה את שמו האמצעי. בשנת ת"ר הוכתר ברכנות שרנסק, בשנת תר"ז בגומבין, תר"י בוורקה, בשנת תרי"ג בפולטוסק, ובשנת תרכ"א החל לכהן כרב בקוטנה, שם כיהן במשך למעלה משלושים שנה עד ליומו האחרון. שמו יצא למרחוק כרבי שיעלה קוטנר, ונחשב כפוסק של פולניה. חיבר "ישועות ישראל" על חושן משפט, שו"ת "ישועות מלכו" ו"יבין דעת". העמיד תלמידים רבים, והיה הסמכות ההלכתית המרכזית בנושאי הכלל והפרט. נפטר בשנת תרנ"ג.

ספר

סדרי טהרות

הוא

ילקוט הטהור על סדר טהרות מסכת כלים

בו נאסף כל מאמרי חכמינו ול, התנאים והאמוראים בענייני טהרות בכל מקומות פוזריתם מש"ס
בבבלי וירושלמי, תורת כהנים, ספרי רבה ספרי חומש, מכלילתא דרבי ישמעאל כדן גדול, וזהר
הקדוש, פסיקתא רבתי דרב בתנאי, פסיקתא עתיקתא, תוספתות דבבליהו ש"ס, מדרש רבות ותנחומא,
ושחר טוב. ומשלי שמואל, פרקי דרבי אליעזר הגדול, ואותיות דרבי עקיבא בן יוסף הגורש בתרי
אותיות, ומסכתות הנוספות בש"ס עם שבע מסכתות קמנות ירושלמיות, ומדרש רבי פנחס בן יאיר
הנקרא תרשא, וברייתא דמלאכת המשכן, וסדר עולם דרבי יוסי, וברייתא דמסכת כלה ואבות
דרבי נתן, והנצ רבי אליהו רבה חומש, ואגרת בראשית הוא מדרש רב. ונסדרו בסדר נכון,
כל אחד על מקומו תראוי לו :

עם שני פירושים

<p>פירוש הארוך</p> <p>לברר ולגבן הסלמה בפשט, בדברי גדולי הראשונים גדולי סוהרים אשר לארס נלך :</p>	<p>פירוש הקצר</p> <p>ביאור מוספיק בענייני, למיט הסלמה המובחנת לחי הביאור העולם מן הפשטל בפירוש הארוך :</p>
--	---

ביוזע פאף

ברפום המשובח של הגדודים המפורסמים, הכניו מהו שלכח, ואדווי הכניו מהו ברוך זעף, והכניו מהו וזוקאל רענר לי :

בשנת   ת ר ל"ג   לפ"ק

СИДРЕ ЧАГАРОТЪ

г. е. Порлядекъ Ученія о Чистотѣ, Сочиненіе Раввина Г' Э. Лейнеръ изъ Избица

Въ Типографіи Б. Зецеръ Въ Юзеевъ ѣ Ординацкаѣ 1873. г.

אחרי הסכמה זו, פונה המחבר אל חתנו הגאון הנודע רבי חיים אליעזר וואקס אבד"ק קאליש, בעל המחבר שו"ת 'נפש חיה'³⁶, והגאון שולח לו הסכמה בכתב ידו, שבה הוא מעיד כי 'מאז שמעתי שמע הרב הגאון הנ"ל ומהללו, וגם חותני הגאון מאור הגולה נתן הסכמתו עליו', והוא חותם 'היום יום כ"ח אדר שני תרל"ב לפ"ק, קאליש, נאום חיים אליעזר וואקס אבד"ק הנ"ל'.

שבוע לאחר מכן, מוצאים אנו את הרב המחבר שוהה בעיר 'בריסק' במחיצת הגאון רבי צבי הירש אורנשטיין האבד"ק בריסק דליטא³⁷. אף כאן נתקבל בכבוד רב, וזכה להסכמה מעוטרת מידי רבה של בריסק, ונצטט מלשונה:

"בעזה"י. הגיש לפני הרב הגאון שלם במעלות ומדות שמנו חכמים, חריף ובקי בחדרי תורה.. ובידו חיבור יקר אשר חיבר על 'סדר טהרות', וראיתי כי פעל ועשה הרבה ומלאכה גדולה עשה, ובירר הכול בטוב טעם ודעת, ויתהלך חנוך ברחבה לקבץ דברים מפוזרים בש"ס בכלי וירושלמי ותוספתא עם מדרשי חז"ל, והיו לאחדים בידו, וביארם כיד ה' הטובה עליו... בה יצמח לנו ישועה [תרל"ב] לפ"ק.

צבי הירש אורנשטיין

הסכמה הבאה ניתנה ביום ה' טו"ב טבת תרל"ג, ונכתבה ביד אחד מגדולי התורה המפורסמים שבודו: הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור אבד"ק קאוונא³⁸.

36 נולד בשנת תקפ"ב לאביו רבי אברהם לייב, בעיירה טרנוגורוד, פולין. נשא את בתו של רבי משה הברשטאם מזבורוב, אחיו הבכור של רבי חיים מצאנז. בשנת ת"ר נתמנה לרב בטרנוגורוד עיר הולדתו, שם כיהן כ-20 שנה ובה פתח ישיבה, אשר בהיותו בן עשרים מימן אותה מכספו. בשנת תר"כ עלה רבה של קאליש רבי מאיר אויערבך בעל 'אמרי בינה' לארץ הקודש, ועל מקומו נתקבל לרב בקאליש רבי חיים אלעזר. משנפטרה זוגתו, התחתן בזווגו השני עם פרוווא בת הגאון רבי ישראל יהושע מקוטנה, שהיה כמעט בן גילו. כיהן כנשיא ארץ ישראל, ופעל למענה גדולות ונצורות. משנאלץ לעזוב את רבנות קאליש, עבר לוורשה, עד שנתמנה לרב בעיר פיוטרקוב. מכל עבר פנו אליו בשאלות הלכתיות, ותשובותיו ורוכזו בספר שו"ת "נפש חיה". נפטר בשנת תרמ"ט, ונקבר בפיוטרקוב.

37 נולד בלבוב שבגליציה לאביו רבי מרדכי זאב, בנו היחיד של סבו הגאון רבי יעקב משולם אורנשטיין, רבה של לבוב בעל "ישועות יעקב", בשנת תקע"ו. עתיר נכסים, ולמד מתוך עושר והרחבה. לאחר שכספו אבד, נאלץ לקבל על עצמו עול הרבנות, ועל פי המלצת דודו רבי יוסף שאול נתנון רבה של לבוב נתקבל בשנת תרכ"ד לרב בבריסק. מספר שנים לאחר מכן גורש מבריסק בצו השלטונות הרוסיים, מטעמי אזרחות, ונתקבל לרב ברישא. בשנת תרל"ה, לאחר פטירת דודו הגרי"ש, נתקבל על מקומו כרב בלבוב. כיהן בלבוב עד פטירתו בתרמ"ח. ספרו 'ברכת רצ"ה'.

38 נולד לאביו רבי ישראל איסר, מו"ץ בעיר גרודנה, בשנת תקע"ז. בשנת תקצ"ז, בהיותו בן עשרים, נתמנה לרב באיזובלין. בתקצ"ט רב בכרזה, בשנת תר"ו בעיר נטוויז', ובשנת תרי"א בנובהרדוק, שם התפרסם. בשנת תרכ"ד הוכתר כרב בקובנה, ומני אז הפך לתל תלפיות וסמכות ההלכתית, שכל העולם היהודי מייחל לפסקי הלכותיו והכרעותיו. פסקי תשובותיו פורסמו בספרים שו"ת "באר יצחק",

כך כותב הגרי"א במכתב הסכמתו:

"איכלע לאתרין ה"ה כבוד הרב הגאון המפורסם, חריף ובקי בחדרי תורה, מעוז ומגדול, מגזע הייחוס והמעלה, כבוד שמו תפארתו מוהר"ר גרשון חנוך נ"י, בהרב הגאון הקדוש מוהר"ר יעקב נ"י מאיזבצא, ובידו חיבור יקר אשר זיכהו ה' לחבר על סדר טהרות, וראיתי כי הגדיל לעשות בעז"ה, וביור הכול בטוב טעם ודעת ובסידור נכון לקבץ עניינים המפוזרים בש"ס בבלי וירושלמי תוספתא.. על כן אמרתי לפעלא טבא דיליה יישר..

פ"ק קאוונע, נאום יצחק אלחנן בהרב מהור"ר ישראל איסר זצ"ל, חופ"ק הנ"ל

הסכמה הבאה, נשלחה מירושלים עיר הקודש, ונכתבה בידי גדול חכמי הספרדים בארץ ישראל, הלוא הוא 'תנא ירושלמי חסידא קדישא' הגאון רבי אברהם אשכנזי 'נשיא אלוקים חכם באשי', המכונה בפי כל 'ראשון לציון'³⁹, נכתב בתאריך 'יום כ' לחודש כסלו תרל"ג'. הגאון הנערץ כותב הסכמה בנוסח מחורז ומסולסל, וקושר כתרי תהילה לראש הגאון הצעיר המחבר, וכלשונו:

"הן כל יקר ראתה עיני.. "ספרא נהר כצאת השמש בגבורתו, כלים שנעשו על טהרת הקודש, ברוך שחלק מחוכמתו. אשריך גאון יעקב שיצא זה מחלציך, אשרי יולדתו... ששתי כעל כל הון כי ראיתי יופי מלאכתו, אשר פעל ועשה מעלת הרב הגאון המפורסם כבוד שמו תהילתו כמהר"ר גרשון חנוך נ"י, סיני ועוקר הרים בתורת ה' חפצו ובתורתו... הן הראני את כל מעשה תקפו וגבורתו, לאיש אשר אלה לו מצווה עלינו לספר בשבחיו להודיע חיבתו..

"כנפש מוקירו ומכבדו המשתוקק לאהבתו.. ומצפה לעזרת ה' וישועתו..

הק' אברהם אשכנזי ס"ט

שתי ההסכמות הבאות הן מארץ הונגריה, לשם נסע הגאון המחבר, ובא בדברים עם גדולי הרבנים משם הגאון רבי ירמיה לעזו אבד"ק אוהעל, והגאון רבי חיים סופר אבד"ק מונקאטש לשם קבלת הסכמה על ספרו.

³⁹ "עין יצחק" "נחל יצחק" על חושן המשפט. הנהגת יהדות רוסיה בשנים הרות גורל נפלה על כתפיו, ועל פיו יישק כל דבר במאות קהילות ישראל. נפטר בשנת תרנ"ו.

נולד בשנת תקע"א, בעיר 'לאריסה' שבממלכה העותומנית. כיהן כדיין בבית דינו של רבי מרדכי בנימין נבון. בשנת תרכ"ט, עם פטירת הרב הראשי, רבי חיים דוד חזן, התמנה במקומו לרב ראשי בממלכה העותומנית, וכן נשא בתואר 'חכם באשי' ורב של ארץ הקודש. היה מקובל ומכובד אצל כל החוגים. נפטר בשנת תר"ם. (עליו עוד: 'ארזי הלבנון', אנציקלופדיה לגאוני ספרד, א, עמ' 36).

וזו הסכמת הג"ר ירמיה אבד"ק אוהעלי⁴⁰:

"מדי עבר דרך עירי פה הרב הגאון החריף ובקי מו' גרשון חנוך נ"י מק"ק ראדזין במדינת פולין, הראני קצת מחיבורו על כל סדר טהרות... ומה אוסיף לדבר בשבחו, אשר דיבר ממנו כבוד הרב הגאון מופת דורנו אבדק"ק לבוב נ"י. החיבור הזה נאה לו ונאה לעולם, כאשר יעידו עליו הרבה מגדולים.. אור ליום ג' פרשת בשלח, תרל"ג.

הק' ירמי' בהגאון אאמ"ו מוהר"ר בנימין ז"ל

הסכמה הבאה, מאת הגאון רבי חיים סופר רבה של מונקאטש בעל שו"ת 'מחנה חיים'⁴¹, הינה הסכמה מאלפת מכל הבחינות, הן מפאת תוכנה המיוחד, והן מצד דברי תורה המובאים בתוכה מפה ראשון מה שקיבל מקדושת רבו הגאון הנשגב בעל 'חתם סופר' זי"ע, נכתבה בשלהי אותה שנה, כי תבוא תרל"ג.

ההסכמה פותחת בתיאור המפגש של הרב הגאון המסכים, עם הגאון הרב המחבר וז"ל:

בקיץ הזה כאשר הייתי במרחץ 'קארלסבאד' בא אצלי איש אשכולות ממדינת פולין, ה"ה הרב הגאון החריף ובקי כבוד הרב ר' גרשון חנוך נ"י, וספרו בידו מודפס על עשרה פרקים ממסכת כלים להסתכל בו.. חמותי כי ראיתי אור, ראיתי בו בפרקים שונים, וכאשר לבי ראה כי יפה עשה בעטו.

ממשיך הגאון המסכים לפאר ולהלל מלאכת החיבור בפרוטרוט, וזה לשונו:

"הגדתי בקהל רב, אל תאמינו כי דבר נקל הוא אשר נשאו ליבו של האיש הזה! כי רק האיש אשר למד ויגע בסדר טהרות, הוא יודע כי מלאכת מחשבת היא. אם אמנם כי גדולים מעשי ראשונים, ה"ה הרמב"ם והראב"ד והר"ש ז"ל, ונפלאים פעולת אחרונים, הר"ב, ותוספות יום טוב, ופירוש הגאון מוילנא ז"ל, בכל זאת לא נעשה דרך הרבים ללמוד וללמד לאחרים. זכות אבותיו

40 נולד בשנת תקע"א בעיר קולין שבמדינת בוהמיה שבצ'כיה, לאביו הגאון רבי בנימין וואלף שהיה רב העיר, ומחבר הספר 'שערי תורה'. בהמשך עבר אביו לרבנות העיר טופולצין שבהונגריה. רב במונגדורף, ובשנת תרי"א נפטר אביו רבי וואלף, שכיהן אז רבה של ווערבו, ורבי ירמיה ירש את מקומו. שנה אחר כך, קיבל הזמנה לרבנות אוהלי, לשם עבר ופתח בה את ישיבתו הגדולה. מגדולי הרבנים בהונגריה. נמנה על חוגי המתנגדים לחסידות. נקט עמדה עצמאית בפילוג הקהילות, וסירב להצטרף אליו. נפטר בשנת תרל"ד. ספרו: "דבר ירמיהו" על הרמב"ם.

41 רבי חיים סופר נולד בפרשבורג עירו של 'חתם סופר' בשנת תקפ"ב, לאביו הצדיק רבי מרדכי אפרים פישל המכונה 'רבי פישל סופר'. בהיותו כבן י"א נכנס ללמוד בישיבתו של הרב דמתא בעל 'חתם סופר', שם למד עד לפטירתו בשנת ת"ר. בהמשך למד אצל הגאון מהר"ם א"ש באונגוואר, והמשיך אצל הגאון רבי בנימין לעוו מווערבו בעל מחבר 'שערי תורה'. בשנת תרי"א נהיה רב ביצמרינג, בשנת תרי"ח בסנפעטער. ומשנת תרכ"ז רבה של מונקאטש. משנת תרל"ט, רבה של עיר הבירה פעסט. פוסק ומחבר פורה. ספרו הגדול 'מחנה חיים' כולל תשובותיו במספר חלקים. כן חיבר

יסייעהו שחפץ ה' בידו יצליח בידו, ויתרבה הדעת⁴² בעקבתא דמשיחא כפי מאמר חז"ל 'דעת' זה סדר טהרות'..

"אמרתי להגיד בפה מלא, שעל שלשה עמודים החיבור עומד:

[א] חיבור כזה צריך חכמה ודעת בעזר ה', להשכיל ללקט ולהעתיק ולהציג ולהכיר מאין ההעתקה, והיכן לגמור, להבחין איזה להקדים ואיזה לאחר, להסתכל באיזה מסכת ובאיזה פרק ועל איזה משנה יעמד הכלל, שצריך סייעתא דשמיא מאוד מאוד אצל ההשכלה והמתינות. והמחבר עשה בהשכל ובחכמה. והגם שיש עוד להפליא, זה יאמר בכה וזה יאמר בכה, על זה נאמר 'לא עליך המלאכה לגמור'.

[ב] בסדר טהרות רבו ורכו נוסחאות וגרסאות שונות, והמה כהרים תלויים בשערות כפי הפירושים שונים מכל הראשונים ואחרונים, וגם לרבות להבין הציורים כלים מכלים שונים מראות ממראות שונות, ותמונת מגדים מבגדים שונים כאשר היה לפני מאות רבות בשנים, ומדינות שונות. וכמה הטריח המחבר בפירוש שלו אשר עשה סביב הגמרא. גדולה היא המלאכה, יברכהו ה' בפועל ליבו!

[ג] בתוספותיו העתיק כמה דברי תוס' ואמרי ראשונים, ובחידושו לא בונה עולמות למחריפין, ולא העמיד מגדלי פלפול הפורח באוויר, רק איזן וחקר ותיקן חקירות וחילוקים וסברות על דרך הלימוד והישר והצדק, ויישב סתירות המשנה, ולהבין פסקי הרמב"ם ואמרות טהורות מפרשיו.

הרב הגאון המסכים מסיים דברי הסכמתו, בייחול לב לגאון המחבר:

"כפי מעט ידיעתי היללתי מעשהו, ואהלל דברו בשער ה', שלא יפנה מן הדרך הזה תמיד. יברכהו ה' ויעזרהו לגמור כל סדר טהרות, וזכות אבות יהיה בעזרו.. דברי הכותב באהבת האמת, היום יום ה' כי תבוא, תרל"ג.

הק' חיים בלאדמ"ו הצדיק מרדכי אפרים מכונה פישל סופר ז"ל, חונה פה"ק מונקאטש יע"א

ב'חלון' נפרד באמצע ההסכמה, המזכיר את מקומו של סדר טהרות כמקביל לתיבת 'דעת' על סמך דרשת חז"ל על הכתוב⁴³ "והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמה ודעת", ואמרו בגמרא⁴⁴ 'אמר ריש לקיש, מאי דכתיב 'והיה אמונת עיתך' וגו', 'אמונה' זה

פלט חיים על מסכת גיטין, דברי שערי חיים עה"ת. נפטר בשנת תרמ"ו. (=על הרב רבי חיים סופר ממונקאטש השו"ע: דורות ישרים, רבי יעקב שלום פריינד, ב, עמ' 10 ואילך).

42 במקום זה מוסיף הגאון בהסכמתו 'חלון' ובו מצטט מדברי מורו ורבו הגאון בעל 'חתם סופר', המובאים בהמשך.

43 משלי לג, ו.

44 שבת לא, א.

סדר זרעים, 'עתיק' זה סדר מועד, 'חוסן' זה סדר נשים, 'ישועות' זה סדר נזיקין, 'חכמה' זה סדר קדשים, ו'דעת' זה סדר טהרות [=ע"כ בגמרא].

על כך מוסיף וכותב הג"ר חיים סופר, שהיה מתלמידי מרן בעל 'חתם סופר' [עובדה זו מצוינת גם בכותרת ההסכמה], ומביא 'דברי קבלה' מפי רבו הגאון וז"ל:

"שמעתי מפי אדמו"ר הגאון חתם סופר ז"ל, שאמר בשם רבו הגאון 'הפלאה' ז"ל, מה שאמרו חז"ל⁴⁵ 'הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות' הכוונה 'חכמה' זה סדר 'קדשים', והלימוד בסדר קדשים הוא עמוק עמוק מי ימצאנה, רק האיש אשר נפתח ליבו ושכלו בדיני ממונות, הוא יוכל להבין ולהשכיל בקדשים. וזה חידותם: 'הרוצה שיחכים' ללמוד קדשים, יעסוק מתחילה בלימוד דיני ממונות, ושם ימצא אור זרוע להיות לו לב חכם ללמוד קדשים. ודפח"ח":

דברי תורה אלה שנמסרו בכלי ראשון מפי קדשו של מרן חתם סופר בשם רבו בעל הפלאה, ופירושו המפתיע במאמר הגמרא המסיט את כוונת 'הרוצה שיחכים' לכיוון סדר 'קדשים' דווקא, הובאו בספרים הרבה, כאשר מקורם טהור בדברי הסכמה אלו של הגאון מחנה חיים על ספר דידן "סדרי טהרות" על מסכת כלים, כך זכינו בס"ד שנשתיירה בדינו פנינת קודש זו מאת רבן של ישראל "החתם סופר" זי"ע⁴⁶.

שתי הסכמות האחרונות שניתנו על הספר, נכתבו בשנת תרל"ד, בעת שהספר כבר נדפס בחלקו הגדול. האחת היא מאת רבה של העיר מוסקבה שברוסיה, והאחרונה מן העיר רבתי עם ק"ק קראקא שבגליציה.

בדברי הסכמתו לספר, שניתנה בימי התשובה תרל"ד, כותב הגאון רבה של מאסקווא בירת רוסיה, רבי חיים בערלין⁴⁷:

"חזינא גברא דמרא סייעיה, הוא ניהו כבוד ידיד ה' וידיד נפשי.. סיני ועוקר הרים, הרב הגאון החסיד, דרופתקי דאורייתא שושילתא דדהבא, כקש"ת מהו"ר

45 בבא בתרא קעה, ב.

46 והשווה עוד בספר 'תורת משה' למרן בעל 'חתם סופר', בפרשת תרומה בד"ה 'והקמות'.

47 נולד בשנת תקצ"ב כבכור לאביו הגאון רבי נפתלי צבי יהודה ברלין, שנודע לימים בשם 'הנצי"ב מוולוז'ין'. אביו היה חתן הגאון רבי יצחק מוולוז'ין, ראש ישיבת וולוז'ין וממנהיגי יהדות רוסיה, בנו של תלמיד הגר"א ומייסד הישיבה, הגאון רבי חיים מוולוז'ין בעל 'נפש החיים'. למד אצל אביו ושמע שיעורים מפי זקנו ראש הישיבה. עילוי ומתמיד מילדותו, סיים הש"ס בבחרותו והיה בקי בתנ"ך, חזון בלתי נפרץ בימים ההם בבתי הרבנים. בגיל ט"ו נלקח לחתן על ידי הגביר הלמדן רבי משה צייטליש משקלוב, וסמך אל שולחנו בלי דאגות פרנסה. למד בחברותה עם אב"ד העיר שקלוב הגאון רבי משה יצחק אביגדור בעל 'פרדס רימונים', ושימש אצלו בהוראה. במשך הזמן חותנו ירד מנכסיו ונאלץ לבקש משרת הרבנות. לרגל פרסומו ומשפחתו, קיבל לראשונה הצעת רבנות מהעיר מוסקבה, ובשנת תרכ"ה עבר לשם. בעיר זו יצא שמעו בכל הארץ, על אף צעירותו. שימש לפה ליהודי העיר, וסייע רבות בענייני שתדלנות מכל רחבי ממלכת רוסיה. הקים תלמוד תורה וגמילות חסדים ורבים ממוסדות העיר. סייע רבות לישיבת וולוז'ין בנשיאות אביו הנצי"ב. בשנת תרמ"ב חל מפנה במצבו. זוגתו נפטרה, והממשלה הרוסית הודיעה על גירוש היהודים ממוסקבה,

גרשון חנוך העניך שליט"א, אשר משמיא זכו לו בחלק יפה שעלה בגורלו בתורתנו הקדושה, לעטר את המשנה מסדר טהרות במרגליות טהורות ממאמרי חז"ל המפוזרים בשני התלמודים ובכל הברייתות ובמדרשים.. דגליא לדרעיה ונפל נהורא רבא בכי מדרשא, ולא עתה יבושו זרע יעקב לקבוע לימודם גם בסדר הזה אשר היה עד כה סתום וחתום... כנפש המכבדו ומוקירו.. החותם ביום ב' לסדר הכו גדל ח' תשרי שנת זהב טהרות [=תלרד] לפ"ק.

נאום חיים בהגאון מהו' נפתלי צבי יהודה בערלין נ"י, החונה פה ק"ק מאסקווא

הסכמה אחרונה החותמת את סדר ההסכמות, ניתנה מידי הגאון המפורסם רבי שמעון סופר אבד"ק קראקא⁴⁸, בנו של הגאון מרנא בעל החתם סופר זצ"ל. וזה נוסחה:

גזירה שחלה גם עליו. ממוסקבה עבר לעיר ביאלא פודלסק שבפולניה, ושם נשא אישה שנייה ממשפחת שחור, מחותנים עם צדיקי גור וראדזין. בכיאלא ישב כאדם פרטי, ולמד תורה עם בחורים, וכתב הרבה חידושי תורה. בשנת תרמ"ט נפטרה זוגתו השנייה, ושוב נאלץ לעקור מביאלא, אז עבר לפי בקשת אביו הנצי"ב לעיירה וולוז'ין, בכדי לעזור לאביו בזקנתו בניהול הישיבה ובמילוי מקומו בראשותה, בפרט לאחר שאביו הביע רצונו לנסוע לאר"י. בינתיים העניינים בישיבה הסתככו, עד שבשנת תרנ"ב הממשלה הרוסית שביקשה לכפות תכני לימודי חול ושפה רוסית בישיבה, ונתקלה בהתנגדותם של ראשי הישיבה, הורו על סגירתה. לאחר קרוב למאה שנים מיסודה, נסגרו לראשונה שערי הישיבה, והנצי"ב ומשפחתו נאלצו לעזוב את וולוז'ין, וגלו שכוורי לב לעיר וורשה. לא ארכו הימים, והנצי"ב נפטר משרון לב בשנת תרנ"ג ונקבר בוורשה. משם עבר רבי חיים לעיר קוברין שבליטא לכהן ברבנות, ואחרי כמה שנים נתקבל לעיר יליטובטגראד, קהילה נידחת בתחום המושב הרוסי, לשם עבר מתוך מחשבה שיצליח להדליק שם ניצוצות יהדות. כעבור שנים מספר החליט לעזוב רבנות זו שלא רווה בה נחת, ולרגלי הפרעות שפרצו ברוסיה, גמר אומר לעלות לארץ הקודש, ואכן בשנת תרס"ו נסע לאר"י והתיישב בירושלם עיה"ק, שבה התקבל בכבוד גדול והכול רחשו כלפי חיבה והערצה. אף שלא ביקש לכהן ברבנות, הפך ביתו לחל תלפיות, ועם פטירת הגר"ש סלנט רבה של ירושלים, והגאון האדר"ת מקודם לכן לאחריו, החל לכהן כרבה הבלתי רשמי של הקהילה, כשהכול נועצים בדעתו. נפטר בשנת תרע"ג, ומנוחתו כבוד בהר הזיתים.

48 רבי שמעון סופר נולד בפרשבורג לאביו הגאון רבי משה סופר בעל 'חתם סופר' רבה של העיר וראש ישיבתה, בשנת תקפ"ב. אביו חיבבו מנעוריו ונודע כעילוי. למד תורה מפי אביו וגדל לתפארת. בשנת תר"א, זמן קצר לאחר פטירת אביו הגדול, הוציא לראשונה את ספרו שו"ת 'חתם סופר' וצירף אליו מבוא בשם 'פיתוח חותם'. בשנת תר"ד נתמנה לרבנותו הראשונה בעיר מטרסדורף שבהונגריה עילית, מקום שם כיהן אביו לפני פרשבורג, ופתח בה ישיבה. בעיר זו כיהן במשך 18 שנה, למרות הצעות רבנות אחרות שקיבל, ומשם יצא שמו בארץ.

בשנת תר"ך הוזמן לכהן פאר בקהילת קראקא הגדולה שבפולניה, הקהילה המיוחסת ועתיקת היומין, ועבר לשם. בעיר זו הפך ביתו לחל תלפיות לכל רחבי המדינה, ובה פעל גדולות ונצורות לצורכי הכלל והפרט. גדולי ישראל ואדמו"רי החסידות, ביניהם הצדיקים רבי חיים מצאנז ורבי יהושע מבלז, תמכו בו ובפעולותיו בפומבי. כיהן תקופה מסוימת כנציגם של החרדים בפרלמנט האוסטרי, שם ייצג בכישרון ובגאון את יהדות גליציה. לחם במשכילים ובמגמותיהם ההרסניות, ועקב כך נחל סבל רב. דרשותיו משכו קהל גדול, שהתענגו על נופת דבריו המתובלים בדרוש ומוסר, בשנת תרל"ח ייסד יחד עם רבני ואדמו"רי גליציה הארגון החרדי הראשון מסוגו "מחזיקי הדת", שנועד לבצר את חומות היהדות כלפי פנים ולייצגה כלפי חוץ, ורבי שמעון סופר הועמד בנשיאות ארגון זה וביטאונה

"ראיתי ושש לבי ספר נחמד 'סדרי טהרות' אשר חיבר האברך רך בשנים ואב בחכמה, לו עוז ועצמה בתורת ה' תמימה, להוציא לאור תעלומה, ה"ה הרב המאור הגדול כאור החמה, הגאון המהולל, שלשלת הייחוסים, מוכתר בנימוסים, בנן של קדושים אילי תרשישים, מופלא באנשים.. מוהר"ר גרשון חנוך נ"י, אשרי יולדתו, אסף וליקט וסידר בסדר נפלא הפלא ופלא, ברייתות ותוספתות ומדרשות, אשר מתוכם יתבארו משניות של סדר טהרות, אשר עד היום לא היה לנו גמרא מסודרת, והיו למאורות להאיר עיני החכמים, שנ"ה ופיר"ש כיד ה' הטובה עליו.. חיצים שנונים ושפתותיו שושנים, מסביר סבר על סבר בסברות ישרות כדרכן של הראשונים.. הכ"ד לכבוד התורה פה ק"ק קראקא, יום ג' לסדר משפטים, שנת הברכה והישועה לפ"ק, באתי על החתום,

הק' שמעון בהגאון מהר"ם סופר ז"ל אב"ד דפה ק"ק קראקא והגליל

הספר סדרי טהרות על מסכת אוהלות והשינויים בצורת הדף

שלושים שנה לאחר הדפסת הכרך הראשון של הספר 'סדרי טהרות' על מסכת כלים, וכשתים עשרה שנה לאחר פטירת הגאון המחבר [נפטר בשנת תרנ"א], הופיע ונדפס בעיר פיעטרוקוב בשנת תרס"ג, הכרך השני של הספר, על מסכת אוהלות, על ידי בן המחבר וממלא מקומו בראדזין, הגה"צ האדמו"ר מרן רבי מרדכי יוסף אלעזר ליינער⁴⁹.

"קהל מחזיקי הדת". בשנותיו האחרונות סבל ממיחושים שונים ומחולשה, ונפטר למגינת לב ביום שושן פורים תרמ"ג בהיותו כבן ס"ב.

49 האדמו"ר רבי מרדכי יוסף אלעזר נולד בשנת תרכ"ו כבן יחיד לאביו הגאון רבי גרשון חנוך העניך ליינר מראדזין, בעת שסבו הגה"ק רבי יעקב מחבר ספר 'בית יעקב' ניהל את חצר קדשו בעיר איזביצא. מנעוריו ניכר שלגדולות נוצר, במהירות תפיסתו ובעומק תבונתו, תכונות שאיפיינו אותו לאורך כל ימי חייו. מידותיו תרומיות, ענוותנותו וסבלנותו ורוחב דעתו, עיטרו כלוויית חן את אישיותו הזוהרת. עמד לימין אביו הגדול בעת 'פולמוס התכלת', כאשר נשלח על ידו לשולחן גדולי הדור לעסוק בנידון. בשנת תרנ"א נפטר האב הגדול, בהיותו בדמי ימיו כבן נ"ב, ואז הוטלה על רמ"א אדרת ההנהגה, בהיותו בסך הכול כבן כ"ד. מיד נתגלה בהנהגתו כוקן ורגיל, בהוציאו לאור מספרי אביו מאמר "עין התכלת" בנושא התכלת ומאמר "דלתות שערי העיר" העוסק בתיקון עירובין בעיריות, כשהוא מפרסם בד בבד את קריאתו הידועה, כי כל מי שיש לו שאלות בנושא התכלת שבו דגל אביו הגדול, שיפנה אליו ויזכה לתשובה, כי "אף שנסתלק אבא מארי הגאון זללה"ה מאתנו, מכל מקום רוח קדשו שורה בבית מדרשנו". בהמשך הוציא לאור את ספר אביו בקבלה "תפארת החנוכי", ובשנת תרס"ג הוציא לאור הכרך השני מספרו הגדול של אביו "סדרי טהרות" על מסכת אוהלות, הנידון במאמרנו.

האדמו"ר רמ"א, מלבד גדלותו בתורה בנגלה ובנסתר והיותו דגול בהנהגתו האבהית של קהל חסידיו, נתגלה עם השנים כרבה דעמיה ומדברנא דאומתו, כאשר לראשונה בשנת תר"ע, נבחר כאחד מנציגי היהדות הפולנית במשלחת מצומצמת של רבני ואדמו"רי פולין שנשלחה להשתתף ב"וועידת פטרבורג", אשר התכנסה לבקשת הממשלה הרוסית בכדי לקבוע סדרים בהנהגת הקהילות וביחסים עם הממשלה הצארית בפטרבורג. עם מלחמת העולם הראשונה ושיבוש הגייסות והדרכים, עבר לעיר הבירה וורשה, ופעל יחד עם קומץ אדמו"רי וורשה בנושאי יהדות השונים שעלו על הפרק, בתקופה הרת גורל זו.

הספר על מסכת אוהלות, נדפס ויצא לאור בהדרו ובמתכונתו של ספר הראשון על מסכת כלים, בפורמט של רס"ח דפים גדולים, כאשר ההבדל הבולט היחיד שבינו לבין חלק הראשון מתבטא בתוספת כיתוב מלמעלה על פני כל עמוד ועמוד "ספר סדרי טהרות", ומלמטה בתחתית הדף "מלוקט מדברי התנאים והאמוראים ז"ל".

כל זאת כפי דבר 'הקדמת בן הרב הגאון המחבר ז"ל המביא לבית הדפוס', לאור 'פתקה אחת קטנה שנמצאת בין כתבי אמו"ר זללה"ה, ורשום עליה בעצם כתב יד קדשו את המילים האלה: 'על כל עמוד ממעל "ספר סדרי טהרות", ובתחתית העמוד "מלוקט מדברי התנאים והאמוראים ז"ל", עכ"ל הפתקה.

מוסיף וכותב הרב המו"ל:

"והגם כי בכתב הזה לא נזכר שום לשון ציווי, רק מילים פשוטים אחדים האלה הרשומים כפי ההעתק הנ"ל, ואין עליו אף דבר אחד יותר מזה, עם כל זה אמרתי, אולי היה בדעת אמו"ר זללה"ה לעשות ככל הדברים הרשומים פה, על כן לא שיניתי מאומה מכל דברי הפתקה הנ"ל⁵⁰. וכן יעזוני גם גדולי וגאוני זמננו יחיו, ובראשם ידידנו הרב הגאון הגדול הר' חיים סאלאווייצ'ג אבד"ק בריסק שליט"א⁵¹.. ובזאת יהיה הספר 'סדרי טהרות' הזה בשינוי קצת מן הספר 'סדרי טהרות' על מסכת כלים'..

לאחר סיום המלחמה, היה ממנהיגי יהדות פולין הראשונים שנתנו את ידם לכינון וייסוד 'אגודת ישראל', כאשר עם הזמן הפך לכוח דומיננטי בה ובהנהלת 'אגודת הרבנים בפולין'. לא הייתה פעולה קטנה כגדולה בנושאי יהדות ברוחניות ובגשמיות, שידו של האדמו"ר לא הייתה שורה בה, כשהכול נעשה מתוך ענוותנות וסבלנות אין קץ ומתוך רגש אחריות עמוקה שפיעמה בליבו הטהור. השתתף בכנסייה הגדולה הראשונה של אגו"י, שהתקיימה בשנת תרפ"ג בווינה. נמנה כסגן יו"ר מועצת גדולי התורה. עם פעלתנותו הציבורית המסועפת, שהכול התייחסו אליה בכבוד ובהערצה, הפך האדמו"ר לתל תלפיות לכל יחיד ופרט מבלי מחיצות. ואכן בפטירתו הפתאומית שאירעה ביום כ"ו בשבט תרפ"ט, ליוותה היהדות הפולנית על רבבותיה את אחד מקבריניטיה הדגולים, בקור עז של כעשרים מעלות מתחת לאפס, במסע הלוויה שנמשך מספר שעות על פני חוצות וורשה, כשערי החנויות ננעלים על פי הוראת בתי הדין בוורשה, הובא למנוחות בבית העלמין 'אוקפובה' ועל קברו נבנה 'אהל' העומד עד היום. ספרו הנודע 'תפארת יוסף' עה"ת ומועדים וש"ס, נדפס בשנת תרצ"ה.

יש לציין, כי הדברים הללו נוספו כנראה על רקע הפולמוס הנרחב שפרץ עקב הוצאת הספר הראשון על מסכת כלים (יוזפוף תרל"ה) בשנים תרל"ה-ו, שבמהלכו עוררו רבני ווילנא אודות דמיון הספר לגמרא אמיתית וחששם שמא יבוא הדבר לטעות או לחיבורים נוספים במתכונת זו שאינם מחכמי התנאים והאמוראים ז"ל, ויש שאף ביקשו לאסור את הדפסת הספר, למרות ההסכמות הנלהבות שלהן זכה הספר לקראת ההוצאה הראשונה. בכדי לקדם התנגדות אפשרית זו, נדפסו הדברים כאמור. אודות דין ודברים זה יבוא אי"ה בהרחבה בחלקו השני של מאמרנו.

רבי חיים סאלאווייצ'ג נולד בט"ו אדר תרי"ג בעיר ולוז'ין, לאביו הגאון רבי יוסף דוב הלוי סאלאווייצ'ג שכהן אז כר"מ בישיבה. הצטיין בכישרונותיו העילויים כבר מילדותו ואגדות נפוצו עליו. למד בוולוז'ין, ועם עקירת אביו ריד"ס לסלוצק שבה נתקבל כרב, למד כתלמיד אצל רבי מגדל מסלוצק אותו החשיב כרבו. בשנת תרל"ג נפטרה אימו, ובניחום אבלים של הנצי"ב הוצע לו כשירך

50

51

עכ"ל 'בן המחבר המביא לבית הדפוס', החותם בשמו: "מרדכי יוסף אלעזר ליינער, בהרב הגאון הקדוש המחבר זללה"ה"⁵².

נכדתול של ראש הישיבה מרת ראשה, בת חתנו המשנה לראש הישיבה, רבי רפאל שפירא. עם נישואיו חזר וולוז'ין, שם החלו להתקבץ מסביבו חברה של בחורים עילויים, שהתפלפלו עמו וקיבלו לקח מפיו. בשנת תרל"ט, עם מינויו של אביו הגריד"ס לרב בבריסק עבר לשם, ובסוף שנת תר"מ, כשנפטר הגאון רבי לוי שפירא אחי חותנו, שכיהן כרב בליטא, נתמנה חמיו על מקומו לרב, ואלו רבי חיים החל למלא את מקומו כמשנה לראש הישיבה. בתקופה זו החל שמעו לצאת כבעל שיטה מעמיקה ומיוחדת בלימוד, שיטה שרכשה תומכים ומעריצים אך גם מתנגדים. עם השנים שככה ההתנגדות, ומעמדו בישיבה התחזק ונהיה איתן. חבורות של צורבים התגודדו סביבו, ושמו יצא לתהילה. שנים הללו היוו שנות השיא של ישיבת וולוז'ין, כאשר הסב והנכד מאצילים מהודם ומדרך לימודם על בני הישיבה. בשנת תרמ"ט בערך, חלה תפנית בישיבה, כאשר הנצי"ב החליט למשוך ידיו מהנהלה ומינה את בנו רבי חיים, לפני כן רבה של מוסקבה, כר"מ ראשי בישיבה, מה שעורר תסיסה. בד בבד, הממשלה הרוסית נעצה טלפיה העמוקים בישיבה ודרשה בתקיפות לערב לימודי חול ושפה בתוכנית הלימודים, בתחילה עוד הצליחו למשוך את הזמן אולם ברבות הימים הישיבה נסגרה על מנעול ובריה בצו השלטונות, וראשי הישיבה גורשו לכל עבר. באותה שעה חזר רבי חיים לבריסק לעמוד לימין אביו, עד שבשנת תרנ"ג, עם פטירת הגריד"ס, נתמנה הגאון רבי חיים הלוי סולובייצ'יג על מקום אביו כרבה של בריסק.

שנות פעילותו כרבה של בריסק התאפיינו בדאגה אבהית לרווחתה של האוכלוסייה הענייה והחלשה, אסף וחילק סכומים עצומים לצדקה, והפעיל את כל שדרות הציבור למטרה זו. דאג לחיילים היהודיים, עמד בראש ענייני הציבור במדינת רוסיה, ולשם כך השתתף בוועידת פטרבורג בשנת תר"ע, שם נפגש יחד עם ראשי הרבנים עם ראש הממשלה סטולפיץ. מנע עצמו מלפסוק הלכה, כאשר לצורך כך ייעד את יידו המו"ץ רבי שמחה זליג ריגר. בשנת תרע"ד פרצה מלחמת העולם, ורבי חיים גלה לוורשה ופעל בה עד יומו האחרון. נפטר בשנת תרע"ח.

52 בחיבור סדרי טהרות על מסכת אוהלות תופס מקום בולט ומיוחד הביאור על פרק תשיעי הידוע כפרק 'כוורת' אשר כדברי ראשונים ואחרונים זה הפרק כולל רוב כללי אוהלות וכלים. מאידך גיסא נתקשו רבים בביאורו כולל ביאור מציאות כוורת זו, ומכאן יצאו נפקותות גדולות להלכה ולמעשה דיני טומאת אוהלים. אי לכך הקדיש מרן המחבר הקדמה ארוכה ורחבה לפרק זה המשתרע על פני כתשע עמודים גדולים כפולי טורים, ומתחלק לעשרות אותיות ואותיות משנה. בריש הקונטרס (הנמשך מדף קלז ע"א, עד דף קמ"א ע"א) מקדים רבנו 'פתיחה לפרק כוורת' שלפניה כתב בזה הלשון "להיות שפרק זה כולל רוב כללי אוהלות, וגדולי הראשונים ז"ל האריכו לבאר בזה כל סתום ונעלם, אכן להיות שהיה לבם ז"ל פתוח כפתחו של אולם, דבריהם ז"ל עמוקים מאוד ונפלאים הפלא ופלא לעניי הדעת כמוני, ובפרט שגם מרן הקדוש הכסף משנה ז"ל הניח הרבה דברים בצ"ע, לזאת ראיתי להעריך פתיחה כוללת כל השיטות בקצור נמרץ קודם שנבוא לביאור הפרק בעזהש"י". ובפנים לאחר שמפרט י"ב קושיות בסוגיה הוא כותב "ובעניוננו וקוצר דעתנו חננו השי"ת ברוב רחמיו לברר כולהו בבי כוורת ביאור רחב ונחמד על פי שיטת הרמב"ם ז"ל... ומסיים "באלו העיקרים נבוא אל הקודש פנימה לבאר כולהו פרקין בעזהש"י"ת הנותן ליעף כוח ולאין אונים עוצמה ירבה" עכ"ל. (לפרק זו גם הקדמה ארוכה בפ"י מעייני יהושע להגר"י העליר מסובאלק אשר לא היה לעיני רבנו בחיבורו שסיים כידוע כתיבתו בשנת תרל"ה, וספר הנ"ל יצא רק בשנת תרל"ט).

מתנה גדולה נוספת שבה אמר מרן המחבר לזכות בה את ישראל אולם לא אסתייעא מילתא, היא פרק מיוחד בקונטרס הכולל "שלוש מאות הלכות במגדל הפורח באוויר". וכך כותב רבנו בספרו "אורחות חיים" שהדפיס בסוף ימיו (וורשה תרנ"א):

שער הספר 'סדרי מהרות' על מסכת אהלות, עם חותמות הגאון רבי מאיר שפירא זצ"ל בהיותו אבד"ק טאניק, ואחר כך פיעטרקוב, מתוך אוצר הספרים של ישיבת חכמי לובלין

'ובחיבורנו 'סדרי מהרות' לאוהלות הרחבנו הדיבור בקונטרס מיוחד להראות מציאות תלת מאות הלכות במשנת 'מגדל הפורה באוויר' להגדיל תורה ולהאדירה. שעם שעיקר כוונתו בסודות התורה כדאיתא בזה"ק בראשית (לו: ו). ותיקוני זוהר תיקון כ"א (דף מג.) ובזוהר יתרו (דף צא.) ושלח (דף קסד:) ובליקוטי תורה להאריז"ל פ' וישב, אכן גם בלבושי ההלכה גם כן מסתעף לשלש מאות הלכות", עכ"ל שם, בסימן א סק"ט.

הספר על מסב' אוהלות עם הסכמות חדשות ונשנות מגדולי ישראל

בנוסף לכרך הראשון, מופיעות כאן הסכמות נוספות מגדולי וגאוני ישראל, בחלקם מאת גדולי הרבנים אשר הסכימו על הספר הראשון, וחזרו והסכימו עתה בשנית על ספר 'סדרי טהרות' על אוהלות, לאחר שראוהו בכתב יד אצל הגאון המחבר, ובחלקם האחר הן הסכמות חדשות מגדולי הגאונים שהופיעו לרגל הוצאת כרך זה לראשונה, לאחר שהסכמותיהם ניתנו בידי הגאון המחבר אחרי הופעת הספר על מסכת כלים.

וכלשון הרב המו"ל:

"עוד גאוני רבים אשר שלחו הסכמותיהם אל מרן אאמו"ר זללה"ה אחרי צאת הספר סדרי טהרות על מסכת כלים לאור, והסכמותיהם נשאר בכתובים אצלו ולא ראו אור עודנם, כן גם את החיבור הזה ספר סדרי טהרות מסכת

[=עניין 'שלוש מאות הלכות' אלו רמוז בגמרא (סנהדרין קו, ב): 'אמר רב יצחק, מאי דכתיב (ישעיה לג יח) "אֵיִה סֵפֶר אֵיִה שֶׁקֶל אֵיִה סֵפֶר אֶת־הַמִּגְדָּלִים", אֵיִה סוֹפֵר שִׁסִּיפֵר כֹּל אוֹתוֹת שִׁבְתוֹרָה, אֵיִה שׁוֹקֵל [וגו'] אֵיִה סוֹפֵר אֵת הַמִּגְדָּלִים, שֶׁהִיָּה סוֹפֵר וְשׁוֹנֵה שֶׁלֹּשׁ מֵאוֹת הַלְכוֹת פְּסוּקוֹת בְּמִגְדָּל הַפּוֹרַח בְּאוֹוִיר, ע"כ. רש"י: בְּמִגְדָּל הַפּוֹרַח בְּאוֹוִיר, מִתַּג עֲלִיוֹנָה שֶׁלְּמַעְלָה מִן הַלְמ"ד, מִפְּנֵי מַה כְּפוּפָה לְמִטָּה. לְשׁוֹן מ"ר מִפִּי הַשְּׂמוּעָה. ל"א בְּמִגְדָּל הַפּוֹרַח בְּאוֹוִיר, הַנִּכְנַס לְאַרְץ הָעַמִּים בְּשִׂידָה וְתִיבָה וּמִגְדָּל אִם הוּא טֵמָא אוֹ לֹא... וְלְמִוְרֵי נְרָאָה דְהַכִּי גְרַסִּינָן שֶׁלֹּשׁ מֵאוֹת הַלְכוֹת בְּמִגְדָּל 'הַעוֹמֵד' בְּאוֹוִיר וּמִשְׁנָה אַחַת הִיא בְּאוֹהֲלוֹת (פ"ד מ"א) דְּמִשְׁתַּעֵי בְּהַכִּי מִגְדָּל הַעוֹמֵד בְּאוֹוִיר וְטוֹמָאָה בְּתוֹכָהּ כְּלִים שֶׁבְּעוֹבֵי טְהוּרִים] שֶׁבְּתוֹכָהּ טֵמָאִים, וְכֵן נְרָאָה לְר"י (ע"כ). וְכֵן הוּא בְּחִיגָה טו: ע"ש וּבְרִש"י הַגִּי הַפְּתוּחַ]

אלא שבהקדמת הרב המו"ל של הספר 'סדרי טהרות' על אוהלות מביא בקשר לכך בזה"ל:
 "ועדיין אני צריך למודעי, כי את אשר נאמר בדברי אאמו"ר זללה"ה בפירושו לספר אורחות חיים ז"ל "ובחיבורנו ס"ט לאוהלות הרחבנו הדיבור" וגו', אמנם כן היה בדעתו הקדושה לעשות לקבץ את ההלכות האלה יחד כעמיר גורנה ולהדפיסם בקונטרס מיוחד להיות נספח לספר סדרי טהרות מס' אוהלות. וכבר היו ההלכות האלה רשומות וצרוורות יחד באריכות ענייניהם הרבה מאוד ובחלוקתם והסתעפותם לטעיפיהם על פי שיטת כל אחד מהראשונים ז"ל. וציווה את תלמידו גיסו הוא דודי הרב המאוה"ג החסיד המפורסם וכו' מוהר"ר נחום שליט"א אבד"ק קראסניבראד שיסדר את העניינים האלה להלכותיהן בקונטרס מיוחד להדפיסו. אכן כעבור ימים מספר עוד בטרם קרבו אל המלאכה שבמרצונו זה. ואמר כי לא יחפוץ עוד להעלותו על מזבח הדפוס מטעם הכמוס אתו. והנה נשאר אלו העניינים והלכותיהם בכתובים בלתי מסודרים. ואאמו"ר זללה"ה רשם אח"כ בצד פירושו לספר או"ח בזה"ל "אולם הוא אצלנו במגילת סתרים ולא יובא בדפוס עת צאת לאור תעלומה מס' אוהלות אי"ה" ע"כ. אך משגגת המעתיק את הס' אורחות חיים בצאתו לאור בפעם הראשון (תרנ"א) נשמטו אלה הדברים מתוכו. וכראות אאמו"ר זללה"ה את הספר או"ח אחר הדפסתו והשמטת הדברים הרשומים בצדו. הרע עליו המעשה מאוד. והיה אז באחרית ימיו עת אשר כבר חלה את חוליו. בשוכבו על ערש דווי. אמר בזה הלשון "כאשר יעזרני השי"ת ואקום מחוליי אז אהיה מוכרח לעשות מאלו העניינים וההלכות קובץ קצר משלש מאות ההלכות. כדרך שעשה הרב ב"י בתשובתו (על אבן העזר שיטת קידושין) על משנת (קידושין סג.) על מנת שירצה אבא רצה האב הרי זו מקודשת וכו'. ויחלק את המשנה הזאת לדינים מחולקים עד שעלו מספר החילוקים ההם להלכותיהן על סך תקס"ו. הכול בדרך קצרה. ואנחנו לא זכינו גם לזה", עכ"ל הרב המו"ל בהקדמה לסדרי טהרות אוהלות. וחבל על דאבדין.

אוהלות ראו אז בעת אשר היה עודנו בכתובים הגאונים ההם, ועוד גאונים וגדולי עולם רבים ז"ל, ונתנו הסכמותיהם עליו, אשר על כן לא באתי עתה להוסיף הסכמות עוד על אלה המונחים תחת ידי מכבר, כי די ברכות והילולים מהגאונים הקדמונים ז"ל. והצגתי הסכמותיהם פה בשער הספר, ולמותר הוא לבקש על אלה עוד הסכמות מחדש". עכ"ל הרב המו"ל בהקדמה.

בין ההסכמות השניות, נמנות אלה דלהלן:

א] הראשון לציון הגאון רבי אברהם אשכנזי ס"ט

[="לכבוד הגאון המפורסם נודע בשערים.. הוא הודה זיוה והדרה.. אשריך אברהם אבינו ע"ה שיצא זה מחלצוך ידו בכל מלא רוח חכמה.. חביבין עליי דברי דודי כאח לי. וכן אעשה לחלקם ביעקב בארצות הקודש.. יפוצו מעיינותיו חוצה, לזכר עולם יהיה צדיק"]

ב] הגאון רבי ישראל יהושע אבד"ק קוטנא:

[="כבר יצא מוניטין של הרב הגאון הגדול.. בחיבורו על מסכת כלים אשר באו חכמי לב ויהללו נבונים וישבחו את מלאכת הקודש, מלאכת מחשבת מעשה חושב.. וכעת ברצונו להביא לדפוס את חיבורו על מס' אוהלות. ודברתי עם הגאון המחבר נ"י פה אל פה באיזה עניינים, וראיתי שהיטיב לעשות, וכמה עניינים, אשר שנינו לדבר אחד נתכוונו. ואם אמנם למותר דבריי, כי כבר יצא טבעו בעולם.. בלא ספק חיבור זה יועיל מאוד ללומדים מסכת זו אשר רובו הוא כספר החתום"]

ג] הגאון רבי יצחק אלחנן אבד"ק קאוונא:

[="כבר יצא מוניטין של כבוד ידיד נפשי ה"ה הרב הגאון המפורסם.. בחיבורו היקר על מס' כלים, אשר בעז"ה נתקבל ויהללוהו בשערים, כי הגדיל לעשות ב"ה הכול בטוב טעם ודעת ובסדר נכון לבארם כיד ה' הטובה עליו, ביסודות נכונות וראויות לאומריהן"]

ד] הגאון רבי צבי הירש אורנשטיין אבד"ק לבוב -

[="אקווה כי כל מכיני מדע ייתנו תודות להרב הגאון וכו' המחבר נ"י על כישרון פעלו, וכבכורה בתאנה ימצאוהו והיה בפיהם כנופת צופים"]

ה] הגאון רבי שמעון סופר אבד"ק קראקא -

"יום ב' לסדר הנהיה כדבר הגדול הזה.. כבוד מחותני ידיד נפשי.. הרב הגאון המפורסם.. מופלא באנשים.. שבעתי עונג בעלים לתרופה אשר שדר לי מע"כ מחלק השני אשר מע"כ עוסק.. כל הרואה בעין יפה יודה על האמת כי מקום הניחו לו מן השמים להתגדר בו, וזכות הרבים יהיה תלוי בו]

כשעל לוחות שניות הללו נוספו כעת חמש הסכמות חדשות מקרב גאוני וגדולי ישראל, מתוך קשת רחבה של ארצות הגולה כדוגמת אשכנז, פרוסיה, בבל, מדינת קרים שברוסיה, והם אלה דלהלן:

[ו] הגאון רבי שמשון רפאל הירש⁵³ מפרנקפורט דמיין, רבה ומאורה של יהדות אשכנז:

[לכבוד הרב הגה"ג המופלא והמופלאג ועושה פלא בשדה תרומות תורה הקדושה.. ומאיר עיני לימודיו במאור תורתו.. מה נכבד נכבדתי וימלא שמחה ליבי בשובי הביתה.. למצוא מנחה שלוחה.. ספרו הנחמד והיקר אשר פעל ועשה בתבונת כפיו"]

[ז] הגאון רבי מאיר לייבוש מלבי"ם⁵⁴ אבד"ק קעניגסבערג:

"לכבוד הרב הגאון החרף ובקי.. קבלתי ספרו היקר והנחמד. וטיילתי בגנו גן חמד לאורכו ולרוחבו, ומצאתי בו שושנים עם נרדים וכל פרי מגדים, כולם

53 נולד לאביו ר' רפאל בעיר המבורג בשנת תקס"ח. בשנת תקפ"א הגיע להמבורג החכם יצחק ברנייס לכהן כרב. אצלו קיבל הנער שמשון חינוכו הראשון. בהמשך למד כשנתיים וחצי באלטונה אצל הגאון רבי יוקב אטלינגר בעל 'ערוך לנר'. בשנת תקצ"צ פנה ללמוד תיאולוגיה באוניברסיטת בון, שם הכין עצמו בשיטה שהפכה לדגלו "תורה ודרך ארץ". אך שהה שם פחות משנה, ולא השלים את תוארו האקדמי. בשנים אלו התקבל רבי שמשון כרב צעיר בדוכסות אולדנבורג. במהלך רבנותו זו התפלמס רבות עם מנהיגי הרפורמיים, ואף חיבר את ספרו הראשון 'חורב' בגרמנית, למען דוברי שפה זו שהיוו רוב בקרב יהדות גרמניה, החיבור עוסק בטעמי המצוות, והקדים לה אגרות שנקראו על ידו 'אגרות צפון'. בשנת תר"א נתמנה לרב בקהילת אמדן. משנת תר"ו רב בניקלסבורג שבמורביה. בשנת תרי"א נתקבל כרב בפרנקפורט דמיין והחל בקהילה קטנה שהתפלגה מהרוב הרפורמי. שנים אלו היוו לגביו שנות הפריחה. ייסד בתי ספר יהודיים ברוח המסורה, הוציא לאור את חיבורו המונומנטלי 'חורב' וביאורו על התורה. נלחם למען הפרדת הקהילה מהתנועה הרפורמית, ובשנת תרל"ז הצליח להשיג לכך אישור ממשלתי. נחשב לאבי האורתודוקסיה באשכנז והציל את הדור מרדת לטמיון. היה מעורה בענייני הציבור במדינה ומחוצה לה. גדולי ישראל בפולין ובליטא סמכו על אישיותו ומעמדו. תלמידיו ולתימידי תלמידיו היוו הבסיס לתנועת אגודת ישראל שהתפתחה שנים לאחריו. עוד ממנו: ביאור על הסידור. שו"ת שמש ומרפא. נפטר בשנת תרמ"ד.

54 רבי מאיר לייבוש בן רב יחיאל מיכל נולד בעיירה וואלוטשיסק שבוהלין בשנת תקס"ט. למד אצל אביו חורגו רבי יהודה לייב מוולטשיסק ואצל רבו הרב משה הלוי הורוויץ בעל 'עמק השדים'. בהמשך למד בוורשה שם נודע כעילוי מוהלין, ואחר כך נדד לגליציה שם למד תורת הקבלה אצל האדמו"ר רבי צבי הירש מזידיצ'וב בעל ספר 'עטרת צבי' על הזוהר הקדוש שנודע בדורו תור 'שר בית הזוהר'. בשנים אלו נישא והחל לעבוד על חיבורו המונומנטלי 'ארצות החיים' על שלחן ערוך אורח חיים (יצא לאור בשנת תקצ"ז רק על הלכות ציצית ותפילין, ומובא רבות להלכה בספר 'משנה ברורה'). כמו כן הספיק לקבל תורה בברסלאו מפי רבו הגאון רבי שלמה זלמן טיקטין. בשנת תקצ"ז התקבל לרבנות הראשונה בעיר 'וורעשן' שבפרוסיה, ומאוחר יותר בעיר קמפן (קפנו). בשנת תרי"ט התקבל כרב ראשי בעיר בוקרשט שבגרמניה. לנוכח עליית הרפורמה בגרמניה ובמדינות אשכנז, נחלץ חושם להגן על היהדות המסורתית לאורם של חז"ל, והחל לעסוק בחיבורו 'התורה והמצווה' על התנ"ך, שבו פיתח את שיטתו המיוחדת להראות שאין מילה מיותרת בכתבי הקודש וכל דרשות

טובים וראויים לברכה...]

[ח] הגאון רבי עובדי' אברהם יוס"פ ס"ט, ריש מתיבתא דמדינת בבל בעיר בגדאד
[=הגאון רבי עבדאללה סומך מבגדאד⁵⁵, רבו של הגאון הנודע 'בן איש חי':

]"לקראת הדרת ומעלת הרב הגאון הגדול מעוז ומגדול המפורסם לשם
ולתהילה בכל הארץ.. הנה האיר זורח אל עבר פנינו ספרו המהולל ברוב
התשבות מפי גאוני זמננו"]

[ט] הגאון רבי שלמה בכור חוצין מבגדאד⁵⁶:

"גם אני הבא על החתום זעירא דמן חברייא המקשיבים לקח בבית מדרשו
של שם האדמו"ר עבד האל הנז', נקיטנא בשיפולי גלימיה דמר רבה.. להגיד
לאדם הגדול בענקים ישרו ותהילתו.. ספר הפליאה סדרי טהרות היה למראה
עינינו ואראה מראות אלדים"]

חז"ל רמוזות ומוכרחות בתורה, זאת לצד ידיעותיו הרחבות בחוכמת הדקדוק והלשון. בכך הפך
לראש חץ במלחמה כנגד המשכילים בזמנו, ואכן שנות הנהגתו בקהילות השונות ממזרח וממערב
העמידוהו בסכסוך קשה ומתמשך כנגד תקיפי הקהילה שביקשו לפתח רפורמות וקולות, ובשל כך
סבל רדיפות רבות בחייו האישיים. בבוקרסט מסרוהו לידי השלטונות שלבסוף גירשוהו מתחומי
הממלכה. כן גם אחר כך בקניגסברג שבגרמניה ואף בלונטשיץ שבפולין היו לו מתנגדים, לאחר
שנהג נשיאותו בתקיפות ובסמכות. נתקבל במוהילב שבוהלין, והוצעו לו משרות רבנות שונות בין
השאר בניו יורק. לבסוף קיבל את הזמנת קהילת קרמנצ'וג שברוסיה, אולם בדרך לשם נפטר בעיר
קייב בא' דראש השנה תר"מ. מחיבוריו גם: ארצות השלום, על דרך הדרוש.

שמו המלא 'עובדיה אברהם יוסף', אך היה חותם שמו 'עבד האל' ומכאן נשתלשל כינויו והפך
ל'עבדאללה'. נולד בבגדאד לאביו רבי אברהם יוסף, שהיה עשיר ות"ח. בתחילה עסק במסחר, אולם
משראה כי התורה מתמעטת בדור הצעיר זנח את מסחרו והחל ללמד בחורים תורה שלא על מנת
לקבל פרס. תמך בו העשיר הבגדדי יחזקאל ראובן, שהקים עבורו מדרש מיוחד בשנת ת"ר שנקרא
'בית מנשה' ומאוחר יותר 'בית זילכה'. תלמידו רבי שלמה בכור חוצין כותב עליו לאחר פטירתו
"היה גדול בתורה ובעבודה ובגמילות חסדים, הוא החזיר עטרה ליושנה אחרי שהוסרה מאתנו וגו'
והעמיד תלמידים הרבה, והרביץ תורה בישראל, וכמעט כל הרבנים והחכמים והמו"ץ אשר במדינת
בבל ופרס ומדי ארץ הודו יצקו מים על ידו ושתו מבאר מים חיים אשר חפר". ספרו "זבחי צדק".
נפטר בשנת תרמ"ט ומנוחתו בבגדד. (עליו עוד: 'זיכרונות אליהו', מני אליהו, עמ' 6 ואילך). מגדולי
תלמידיו: הגאון רבי יוסף חיים בעל 'בן איש חי' (שהיה גם גיסו). הגאון רבי יעקב חיים סופר בעל
'כף החיים'. הרב שלמה בכור חוצין (לקמן). המקובל רבי יהודה פתייה. הב אליהו מני שהיה אחר
כך לרבה של חברון.

56 נולד בשנת תר"ד למשפחה מיוחסת מצאצאי רבי צדקה בכור חוצין הראשון. היה מראשוני תלמידי
הרב עבדאללה סומך, פעיל במשך כל ימי חייו בתחומי החינוך והקניית ערכי התורה, הספרות
היהודית, ההיסטוריה היהודית, וכבעל דפוס יהודי ובית מסחר לספרים. שימש כפעיל מרכזי בחיי
הקהילה היהודית. נפטר בשנת תרנ"ג.

[א] אחרון אחרון חביב, הוא הגאון המפורסם רבי חיים חזקיהו מדיני אבד"ק קראסובאזאר, בעל מחבר הספרים המפורסמים 'שדי חמד'⁵⁷, אשר עלה בהסכמה בתאריך 'כה תברכו ניסן תרמ"ח', בהסכמה ארוכה ומחורזת עם אקרוסטיכון של שם המחבר, ובה מהלל ומשבח הוא את הגאון המחבר וספרו, ונותן מהודו עליו.

נעתיק בזאת פנינים אחדות מן הסכמה מחורזת זו של בעל 'שדי חמד':

גיבור בארש ממנו יצא לחם לחמה של תורה. הוא זיווה הוא הדרה.. אנהרינהו לעיינין כשמש בצהריים:

ברבנותיה דמר דשדי זיהריה, כוזהר הרקיע דנהיר נהוריה. דזכי ליה משמיא לסדר מערכה גדולה אליבא דגמרא כולה אורה. אינו אלא שרף אחד מהשרפים בעלי כנפיים:

שלשלת היוחסין בנן של קדושים. חוטר מגזע ישישים. מארי דכולא תלמודא ש"ס בבלי וירושלמי ספרא וספרי וכולהו תנויי כמאן דמונח בכיסתיה דמיין.. גברא דמרא סייעי' להוציא לאור תעלומה.. קדוש יאמר לו שקידשוהו שמים: וצדיק יסוד עולם ליבו פתוח כפתחו של אולם. האדם הגדול מועד לעולם.. נר לרגלו אמרות ה' טהורות. ידו פרש שר בחיבורו היקר סדרי טהרות. מר ניהו רבה הגאון הגדול מעוז ומגדול.. כקש"ת מוהר"ר גרשון חנוך נר"ו יאיר..

57 רבי חיים חזקיהו מדיני נולד בירושלים עיה"ק בשנת תקצ"ה, לאביו רבי אליהו רפאל מדיני. מנעוריו פרוש ללימוד התורה ולא ידע צורת מטבע. מילא אסמיו בש"ס ובפוסקים והיה לאוצר כלי חמדה. בשנת תרי"ג נפטר עליו אביו בגיל צעיר, ועליו הוטל עול פרנסת המשפחה. נסע לעיר קושטא לקרוביו העשירים וחסב שהם יתמכוהו, אולם התאכזב לאחר שלא עמדו לימינו. לפרנסתו החל להרביץ תורה לבחורים וכבר אז נודע בשיטתו הבהירה בלימוד התורה לאמיתתה. בקשו למנותו כמורה צדק בקהילה, אולם סרב. לימים הזדמן סוחר מקרים שברוסיה הטטרית לקושטא והתוודע אל החח"מ (כפי שכינה עצמו על שם ר"ת של שמו) ונתלהב ממנו. אז הציע לפניו אותו סוחר שיאות לעבור לכהן ברבנות עירו קרים, שם המחיה בזול ויוכל ללמוד וללמד מתוך הרחבה. הצעתו התקבלה והחח"מ עבר בשנת תרכ"ג למדינת קרים, שם נפתחו לפניו שנותיו היפות שבחייו. הוציא לאור את חיבורו 'מכתב מחזקיהו' וספר 'אור לי'. בקהילתו שבעיר קרטובאזאר ישב מוקף כבוד ותהילה מיושבי המקום היהודים, ולהבדיל משאינם יהודים, ושקד על חיבורו המונומנטלי הגדול 'שדי חמד' שאמר להפוך לאנציקלופדיה רחבה להלכה מסודרים על פי אותיות הא"ב, אם כי התוכנית בסופו של דבר פרצה אל מעבר לגבול זה ונכנסה לבירורים עמוקים ורחבים וכן תשובות הלכה מכל ספרי חכמי מזרח ומערב, כולל מרבני וחכמי דורו ששיגרו אליו את בירוריהם וחיבוריהם ההלכתיים. הדפסת חלקי הספר החלה בוורשה בשנת תרנ"א בערך, התפרסה על פני כרכים וכרכי משנה וארכה כעשרים שנה גם לאחר פטירתו. בשנת תרנ"ט החליט החח"מ לעזוב את עירו ולשוב לארץ הקודש. בתחילה התגורר בירושלים עיה"ק, אולם בהמשך ביקשו הימנו לבוא לעיר חברון ולהקים בה ישיבה, וכך הגיע לעיר האבות והקים ישיבה בבית רומנו. באחרית שנותיו נערץ על הכול וממשיך בכתבתו הפורה, נפטר בשנת תרס"ה.

ואני תפילתי כחזקיהו בחלותו למען יאריך ימים ושנים.. ויזכה להוציא מחשבתו הטהורה לפועל להדפיס על כל סדר טהרות. וכל בית ישראל ילכו לאורו. כי השביע נפש שוקקה בארש הלזו רחבת ידיים..

הכ"ד הצעיר חיים חזקיאוי מדיני המכונה חח"מ יצ"ו"

לסיכום:

גלריה מפוארת של רבנים וגאונים גדולי תורה ממזרח ומערב, ומיבשות שונות, פיארו בהסכמותיהם הנלהבות את החיבור המונומנטלי 'סדרי טהרות' על מסכתות 'סדר טהרות', שהיו כ'ספר החתום' עד הנה, ועתה זכו לגואל בדמות רבנו הגאון המחבר, כאשר קשת המסכימים חובקת את זרועות העולם היהודי דאז כגון ארצות פולין, גליציה, רוסיה, ליטא, הונגריה, ואשכנז, ועד לארצות הרחוקות, ארץ ישראל ומדינת בבל הגיע. תופעה נדירה, בפרט בעולם התורה הרבני של התקופה, כשהקשר בין המדינות לא נשמר כמו בתקופות המאוחרות והמפותחות בתקשורת בין יבשתית.

כבר הוזכר לעיל, כי בידי הגאון המחבר, ואחרי כן בידי בנו וממלא מקומו, האדמו"ר רבי מרדכי יוסף אלעזר, ספונות היו הסכמות נוספות וכן מכתבי תהילה רבים מגאונים ורבנים נוספים, אלא שאלה לא נכללו בספרים שבדפוס, כמובא מלשונו של הרב המו"ל ספר 'סדרי טהרות' על מסכת אוהלות, הרב רמ"א זצ"ל, וכמצוטט לעיל.

כל המפעל הגדול הזה, כאמור, חיברו וייסדו הגאון המופלא רבי גרשון חנוך העניך ליינר, בהיותו בסך הכול כבן שלושים שנה, חיבור המפליא עין כל רואה.

באחד מן התיאורים הקולעים שנכתבו אודות החיבור הכביר והרושם שהוא משאיר על המעיין, אנו מוצאים כדברים דלקמן:

"כל המעיין קצת בחיבור האדיר הזה, עומד מיד על המופלא שבו, והוא נרתע ביראת הכבוד מפני ההוד שבגבורת המחבר במעשי ידיו להתפאר. אדם עומד ותוהה: האיך יכול אדם יחיד - ויהא אפילו גאון הגאונים - לבצע בידי עצמו, בימי שחרותו, מלאכה אדירה כזו, הדורשת עשרות שנות חיים של חבר עורכים מובהר, גאונים מופלגים! הרי המחבר צלל במים אדירים של שני התלמודים, וכל מדרשי ההלכה של התנאים לפזוריהם; לא הניח דבר הן בהלכה והן בנסתר, הנוגע להלכות טהרות, שלא הכניס לספרו; והלכות אלו הליכות עולם הן, שלא דרכו בהם רבים, יערות בראשית מלאים עשרות נוסחאות וגרסאות, נכונות ומשובשות, בא המחבר ובירר וליבן וצירף כל זה בפלפולא חריפתא לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא בסברה עמוקה כאחד הראשונים.. נוסף על כך: כל השקלא וטריא הרחבה והעמוקה בפירוש הארוך שלו בפלפול חד וחלק, כסברה בוקעת ויורדת עד השיתין בצמצום המרוכז בפירושו הקצר.. כל

זה מעיד על הכוחות הנפשיים העצומים, שהיו גנוזים בגאון עולם זה⁵⁸...

ואכן בידוע כי הגאון רבי יהושע מקוטנא, שהסכים על שני חלקי הספר, שיבח פעם את הספר 'סדרי טהרות' באמרו: 'איני יודע מה רוצים הימנו, הרי לימודו חד וחלק, קולע אל השערה'⁵⁹.

המניעים של הגאון מרדוין בחיבור ספרו

והנה לגבי סך המניעים והשיקולים שהניעו את הגאון המחבר עוד בצעירותו, להתמסר ולשקוד על מפעלו הגדול ולחבר חיבורו רב הכמות והאיכות ויוצא הדופן על 'סדר טהרות', סדר שאינו נלמד באופן הרגיל על ידי ציבור הלומדים - אין נשמע דבר מפי המחבר בהקדמה לספר הנוכחי, אך באיחור ובדרך אגב שומעים אנו על כך מפי הגאון המחבר בעצמו, מתוך דברים שנרשמו על ידו בעט ציפורן שמיר ועופרת במכתבו הארוך הממוען לגדולי דורו ועוסק בנושא מצוות התכלת בציצית, מצווה שעסק בה אז רבנו בחידושה וכנודע.

ואלה הם דברי עצמו בעניין, כפי שהופיעו בהקדמתו לספרו הגדול 'עין התכלת':

"מקדם מאז החילותי לחשוב דרכי, במה יזכה שפל אישים את ארחי לשמור דרכי ה' ולגור באוהלו עולמים, אם אשמור בכל לב לשמור תורתו ומצוותיו ב'מידי דבעי דרישה' לייחל תמיד להוסיף על כל תהילותיו, אמרתי אני אל ליבי, הן לא קצרה יד ה' מלהושיע אף לשפל שבשפלים, אולי ה' אתי בזכות אבותיי הקדושים, הוא יעמוד לי לבנות חרבות עולם, ולהחזיק ביד ה' ריטות, ולקומם מוסדי דורות עולם בתורת ה' ומצוותיו ואיבנה מהם, ובית נאמן יעשה לי ה' לתורה ולתעודה..."

"והנה עזרני ה' בזכות אבותיי הקדושים זלה"ה, לסדר סדר טהרות, והוצאתי לאור בעז"ה את החלק הראשון הוא 'מסכת כלים', הוא דרך הקודש בסדר טהרות, אשר דרכי הסדר הזה שוממין מבלי באו עדיה, ובעזרת השי"ת סדרתי כל הסדר, והנני עוסק בביאורו, והרבה הוא מבואר בעזהש"י, כן יעזרני השי"ת לגמור ולהתחיל בתורה בכל יום, ותמיד אייחל להוסיף על תהילת ה'". [ע"כ]

מן הדברים הללו נמצאנו למדים, כי הגאון המחבר מחפש היה באופן מיוחד לעסוק בעניינים כאלו שבתורה, שאך מעטים המה העוסקים בהם, וכלשונו האמור 'לשמור תורתו ומצוותיו בכל לב' במידי דבעי דרישה⁶⁰, לייחל תמיד להוסיף תהילה על תהילותיו,

58 הר' יעקב ליינר, תכלת בציצית בימינו (ת"א תשי"ד), עמ' טז-יז.

59 הרב א. י. ברומברג, בספרו 'מגדולי התורה והחסידות', כרך כא, ירושלים תשכ"ה, בשמו של הגאון מקוטנא.

60 סוכה מא, א: 'מנא לן דעבדינן זכר למקדש, א"ר יוחנן, דאמר קרא 'ציון היא דורש אין לה', מכלל דבעי דרישה'.

ולקומם מוסדי דורות עולם בתורת ה' ובמצוותיו'. היינו במקצועות שצריכים חיזוק ובמצוות נשכחות מלב, וכך הגיע רבנו אל חיבור הספר הגדול 'סדרי טהרות' על כל סדר טהרות.

הקדמת והסכמת האדמו"ר מאיזביצא אבי הגאון המחבר

ביתר שאת, מוצאים אנו ביטוי למגמה זו ב"הקדמת והסכמת כבוד אדוני אבי מורי ורבי הרב הגאון הגדול והקדוש מורנו ורבנו יעקב שליט"א מאיזביצא" הוא הגאון הקדוש רבי יעקב מאיזביצא זלה"ה, אבי רבנו הגאון המחבר⁶¹, מי שנתפרסם לימים כבעל מחבר ספרי 'בית יעקב' על התורה ו'ספר הזמנים' על המועדים והגדה של פסח, אשר למרות היותו כל ימיו צנוע ונחבא אל הכלים, נודע כגאון מופלג בתורה, וכפי שנמסר לנו ביד בנו הגאון המחבר היה 'חד השכל בעומק הלכה ובקי בש"ס בבלי וירושלמי ומדרש וספרא וספרי וכתבי הארז"ל היו פתוחים לפניו.. וחדות שכלו בהלכה היה בעומק נפלא וישרות עצום', וחידושים שונים ממנו מובלעים במקומות רבים בספר הנוכחי על שמו 'אך לא נכתב אף אחד מן אלף מחידושיו, והרבה עניינים נכללים בחידושינו'. 'הקדמה והסכמה' זו מעטרת את ראש הכרך, לאחר כל הסכמות הרבנים.

בהקדמה-הסכמה זו של 'הרב הגאון הגדול והקדוש מורנו ורבנו יעקב זלה"ה' מאיזביצא, אבי הרב הגאון הקדוש המחבר זלה"ה, אנו שומעים אודות מגמתו הגדולה והקדושה של החיבור 'סדרי טהרות', והיא מבטאת בדבריה בקצור ובתמצית את גודל

61 האדמו"ר הרה"ק רבי יעקב מאיזביצא זי"ע נולד בעיר טומשוב לובלסק בשנת תקע"ד בערך לאביו הרה"ק רבי מרדכי יוסף מאיזביצא, מתלמידי הרה"ק ר' שמחה בונם מפשיסחה. חתן הרה"צ רבי דוד מטישוביץ, אף הוא מתלמידי פשיסחה. בשנת ת"ר החל אביו לנהל עדה בעיר איזביצא, ונמשכו אחריו הרבה תלמידים מעמיקים, ביניהם הרה"ק ר' יהודה לייב אייגר מלובלין, שלאחר פטירת רבו הוכתר כאדמו"ר בלובלין וחיבר הספר 'תורת אמת' ו'אמרי אמת'. בהמשך הצטרף לעדה קדושה זאת הגאון הנודע רבי צדוק הכהן מלובלין. בשנת תרי"ד נפטר אביו מרן רבי מרדכי יוסף בעל 'מי השלוח' מאיזביצא, ועל מקומו הוכתר רבי יעקב כאדמו"ר ומנהיג לעדה הקדושה. וזה לשון בנו הגדול הגה"ק בעל המחבר 'סדרי טהרות' בהקדמה לספר 'בית יעקב' על חומש בראשית מאביו זלה"ה שהדפיס בסוף ימיו: "ומילא אחריו כבוד אאמו"ר הרב הגאון הקדוש רבי יעקב זלה"ה, וכל תלמידי אאמו"ר [מאיזביצא] זלה"ה שנפשמם חפצה בתורת אמת, למדו אצל אאמו"ר זלה"ה. הוא הרחיב את השער הגדול אשר פתח אאמו"ר זלה"ה, והרחיבו כפתחו של אולם. הוא היה גבר חכם בעוז חד השכל בעומק הלכה, ובקי בש"ס בבלי וירושלמי ומדרש וספרא וספרי וכתבי הארז"ל היו פתוחים לפניו, ופירש אותם בפירוש מספיק וברור, עד שפתחם לפני כל באי שעריהם ללמוד. חדות שכלו בהלכה היה בעומק נפלא וישרות עצום, ובכל הלכה גילה עומק ההלכה וצורתא דשמעתתא על ברור. ואוכל להעיד באמונה, כי בכל מקום אשר לא נמצא פירוש שמספיק לביור צורתא דשמעתתא, ובשאלו אותו לא גמגם בלשונו אפילו רגע, רק תיכף ומיד הראה מקומו בש"ס בבלי או בירושלמי ובספרא וספרי, ולא ראיתי שכל ישר כמוהו.. ונעשה כמעייך המתגבר, ובכל יום הוסיף חכמה ודעת הן בנגלה והן בנסתר על דרך האמת, כאשר כל רואיו ידעו וראו.. ונפטר בשם טוב בשנת תרל"ח ביום תבר מגל ט"ו מנחם אב. מנוחתו כבוד בעיר ראטיניצא כשנסע לעיר דרוזגעניק להתרפא", עכ"ל מרן המחבר בסוף הקדמתו לספר אביו בית יעקב על חומש בראשית.

מפעלו של הספר, הדברים הם מאלפים כשלעצמם, בפתח מאמרנו הובא אך ציטוט קצר מן הלשון, אולם חשוב ומאלף עד מאוד להעתיק הדברים החשובים בלשונם ובמלואם.

זוה לשון הקדמת אבי המחבר ז"לה"ה, ככתבה וכלשוונה:

"אברך את ה', אשר בחר אותנו לו לעם, ונתן לנו את תורתו הקדושה. וברוך ה' אשר לא עזב חסדו ואמתו מאתנו, ובשפלנו זכר לנו.

"זה ימים כבירים אנחנו בגולה, וגלה יקרנו ונוטל כבודנו, ואין לנו שיור רק התורה הזאת אשר חלק לנו, וציווה אותנו לאמור, ימים רבים תשבו לי באין חזון, רק תורתתי תשמורו, וזאת לכם לארץ ולנחלה, ובזאת ייקרא שמי עליכם, ובכל דור ודור יגדיל תורה ויאדיר.

"וראיתי לחכמינו ז"ל חכמי הש"ס, אשר הגדילו וסידרו את הש"ס בשום שכל ומפורש, רק עזבו את 'זרעים' ואת 'טהרות'. נראה לי לפי דעתי, אשר לסדר 'זרעים' ראו כי יש די בהש"ס 'ירושלמי' (כי בארץ ישראל היו ההלכות האלה נוהגות תמיד ומסורין לכל אדם, לכן נסדר בשלימות על ידי רבי יוחנן [וריש לקיש]⁶² בסדר 'ירושלמי'). ועל סדר 'קדשים' ידעו אשר בוודאי כל בני ישראל יעסקו בהם כמאמר חכמינו ז"ל⁶³ 'כל העוסק בפרשת קורבנות כאלו הקריבם' (וכדפירש רש"י בב"מ⁶⁴ 'ארבעה לא מצינא דגם בקדשים היו לומדים מטעם זה ד'בְּכָל־מָקוֹם מְקַטְר מִגֶּשֶׁת לְשָׁמַי' ⁶⁵ וכו').

"אך על 'סדר טהרות' דאגו פן יניחו אותם בקרן זוית ואין דורשם, לזאת יעצו לפזרם בכל הש"ס, והיו להם לפיקדון עד עת קץ (וכדאיתא ברש"י סוכה⁶⁶ מה ששאל למורו מגופה דמשנה דמייתי אגב גררא, ואמר לו דהך משנה מן הטהרות שאין מהם שום גמרא בעולם, לפיכך נוהג הש"ס לומר 'גופא' כדי לפרש.

"ובהקדמת הרמב"ם ז"ל לפירוש המשנה לזרעים אמר על 'סדר טהרות': 'אבל יכול אדם לפרש הסדר ההוא אחר יגיעה רבה ועמל גדול, ושיייעוהו התוספתות והברייתות, וילקט ההלכות הבאות על ענייננו בכל התלמוד, ויוציא בשכלו העיקרים של מסכתות וענייניהם מן ההלכות ההם' וכו', ע"ש)

62 ברמב"ם בהקדמה למשנה תורה מובא רק על ר' יוחנן הוראה (בבא מציעא פו). שהוא חיבר הירושלמי. וצ"ל או שאגב גררא נקט לר"ל כמו שידוע מאמרם ז"ל שרבינא ורב אשי סוף הוראה, ומכל מקום התלמוד עצמו חתם כידוע רב אשי ובריה. או על שום מחלוקתיהם בכל מקום של ר"י ור"ל להכי נקט כן שנחשב הדבר כמו נתחבר מבין שניהם. ועדיין צ"ב.

63 מנחות קי, א.

64 בבא מציעא קיד, ב.

65 מלאכי א, יא.

66 סוכה יד, א ד"ה משום הכי מטמא ר' יוסי: "שאלתי את מורי' וגו'.

"וכעת העיר ה' את רוח בני הרב הגאון מהור"ר גרשון העניך שיחי'. וימלא אותו חכמה ובינה ויראת אלוקים. ונתן בליבו לאסוף ולקבץ את כל דברי חכמינו ז"ל, אשר המה נפזרים. יען קרבה עת אשר יצווה הא-ל לנביאו אשר יבחר לאמור 'שאל נא את הכוהנים תורה' כי לא יזנח לעולם ה'.

"וכראותי מעשה ידיו הנעימים, עם הפירושים הנחמדים, אמרתי ברוך אתה לה', גם עשה תעשה וגם יכול תוכל. ובטוח אנכי באחינו בני ישראל שיחיו, אשר עין טובה ישימו על דבריך אלה, ובפרט גאוני זמנינו, אשר אהבת תורתנו הקדושה ולומדיה נשרשת בליבם, ייתנו ידם לך ויחזקו ויאשרו אותך. כן ה' יחזקם ויאשרם ויברכם, הם ובניהם ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהן עד עולם ועד סלה אמן.

"הק' יעקב, בן לאאמו"ר נ"ע הרב הקדוש הגאון מורנו ורבנו מרדכי יוסף זללה"ה, אשר הרביץ תורה לרבים באיזבצא"

עד כאן העתקת הסכמת אבי הגאון המחבר, הרב מוהר"ר יעקב זללה"ה מאיזבצא.

הגאון המחבר בתיאור מלאכת חיבורו

הגאון המחבר, בבואו בהקדמתו לתאר ולספר באוזני המעיינים על מה אדני עבודתו הוטבעו, הינו מגולל את מסכת הקשיים שהלומד המצוי בסדר טהרות נתקל בהן, בגשתו ללמוד סדר זה כהרגלו בשאר סדרי הש"ס, וכנגד קשיים הללו פעל והשקיע הרב המחבר ראשית פרי עבודתו, כפי שהוא הולך מתאר הצורך בכל עניין ועניין, כדלקמן.

תועלת העבודה מתחלקת - לפי דברי המחבר - בחלקי החיבור השונים, שהם 'פנים' הגמרות, ולצידו 'פירוש הארוך' הכולל בירור וליבון הסוגיות ושיטות השונות, ו'פירוש הקצר' שהינו 'תרומת הפירוש הארוך ומסקנתו', כשהתועלת בכל אלה הינה לדבריו בכל מחלקה בחיבורו כפי שיתבאר.

פנים החיבור, הגמרות ודברי חז"ל שבמרכז הדף:

'במשנה שבמשניות, נעלם כל דבר, שורשו ומוצאו, אם הוא ממדרש מי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן, או מטעם סייג לדברי תורה, או מדברי סופרים, ולכן יקשה, מפני מה החמירו או הקילו במקום אחד יותר מחברו? אשר כל זה, במקום שנסדר שם ש"ס בבלי או ירושלמי, מבואר כל דבר מאין יבוא ועד אנה ישלח פארותיו, עד לפסק הלכה. אכן סדר הזה [=טהרות], מעט אשר בא בו דרכים האלה, וכל פרטי דיניו, גם מוצאיו ומבואותיו המה מפוזרים בש"ס ומקורות חז"ל הרבים בסך עניינים מסתעפים.

אי לכך, לוקח על עצמו הרב המחבר בספרו:

'ליישר דרך סלולה לפני הלומדים בסדר הזה', וראשית פרי עבודתו הינה 'לאסוף ולסדר כל מאמרי חכמינו ז"ל אשר הובאו בשער הספר, ולהציב כל

אחד על מקומו, ומכל אלה יבוא כל מוצאי הדינים והלכות גדולות וקבועות בראיות ברורות. באופן זה, הלומדים במשנה ערוכה, ולא ידעו מאין יצאה ההלכה, יבינו בספר וישכילו בפירוש נכון כל מקור הדין, מוצאיו ומבואותיו, וכל ההסתעפויות מהם לפרטיהן הרבים'.

'פירוש הארוך' שבמקום ביאורי 'התוספות':

'ללומדים ש"ס כסדר בפלפול וסברה, ומורגלים לברר וללבן סוגיות הש"ס ומפרשים, ובבואם לסדר הזה, ידלגו על הרי בשמיו, על סדר ודרך 'לומדי משניות' בלבד.

לצורך כך, הגה הרב המחבר:

'ביאור רחב אשר למדתי בפלפול התלמידים, על יסודי גדולי הראשונים והאחרונים בביאורי הסוגיות השייכים לעניינים אלו. 'וכאשר האיר ה' את עיני לפלפל ולחדש דברים חדשים כיד ה' הטובה עליי, וכתבתי הדברים בשם אומרם במקום שהבאתי דבריהם, ובכל מקום שנכתב סתם, הוא מחודש.

"כל זאת נכלל בשם 'פירוש הארוך', השוכן בצדי הדף, במקום שקבועים שם פירושי התוספות. ועל ידי חיבור זה, יגיע תועלת ללומדים ללמוד גם הלימוד הזה בפלפול ובסברה".

'פירוש הקצר':

'מכל העולה בביאורי העניינים, על פי יסודי גדולי הראשונים [והאחרונים], לבאר הפירוש וההלכה, תרומת הקודש מכל האמור, פירוש קצר אשר יוכלל בו הפשט במלים קצרות בלשון צח, ויסודו נבנה על פי המסקנה מ'פירוש הארוך'. בדרך רוב במקום אשר נמצא עליו פירוש רש"י, לא נטיתי מדבריו הקדושים, אף במקום שהקשו עליה התוספות והראשונים, והצבתי דבריהם ב'פירוש הארוך', לצד פירוש רש"י, וביאור שיטותיהם החלוקות כל אחת מהן."

בנוסף ללומדי סדר טהרות, רואה הרב המחבר תועלת וחשיבות בחיבורו אף ללומדי ש"ס הרגילים, והוא לאשר "בהגיעם למקום ענייני טומאה וטהרה, ויחסר להם ידיעות הנחוצות, יעינו במחברת הזאת במקום המובא, וימצא כל אחד מבוקשו" כפי לשונו.

ב'פתיחה למסכת כלים' הבאה לאחר ההקדמה, מדגיש המחבר את ייעודה של מסכת זו שהיא 'הראשונה לסדר טהרות, ועיקרה לדעת מיני הכלים המקבלים טומאה ושאינן מקבלים טומאה, והמקבלים איך יורדים לידי טומאתן, ואיך עולים מטומאתן על ידי ביטולם [=כגון על ידי שבירתם או באמצעות שינוי ייעודם], זולת טהרת הטבילה והזיה שלא הוזכר במסכת זאת, לפי שנסדר עליהם מסכת פרה ומסכת מקוואות. אמנם התחיל בפרק 'אבות הטומאה' כי תחילה צריך להודיע מקורי הטומאה מאיזה מקום תצא, ועד כמה תסתעף."

המחבר מוסיף לסדר בראש הספר 'מבוא' מיוחד לספר הנוכחי, שבו ייכללו כל סוגי הכלים למיניהם כפי שעולה מתוך כל ענייני המסכת שנתבארו בפנים באורך לפי כל פרטי שיטותיהם השונות וענייניהם בפרקי המסכת השונים המסתעפים על פני שלושים פרקי מסכת זו. וכדבריו ז"ל:

"אחרי אשר עזרני ה' בחסדו לסדר המסכת ולבארה, ראיתי לסדר בקצרה כללים העיקריים הנוגעים לעיקר המסכת, אשר יצא לנו מפי סופרים ומפי ספרים אשר האיר ה' עיני והוצאתי אחר ביאור העניינים ואספת ענייניה המפוזרים מדברי חכמינו ז"ל התנאים והאמוראים, ומדברי הפוסקים והמפרשים ראשונים ואחרונים ז"ל אשר נפזרו במקומות מפוזרים, וכן בתוספות ומאמרי ירושלמי אשר הם עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר

והוא מסיים דבריו:

"ואחרי בינותי בספרים נתבארו כללי הכלים למיניהם, והם שנים עשר מיני כלים: כלי חרס, כלי מתכת, כלי עץ, כלי עצם, כלי עור, בגדים, שק, כלי גללים, כלי אבנים, כלי אדמה, ספוג, כלי זכוכית. ודיניהם השונים, כמו שיתבאר בעזרת השי"ת".

כאן פותח המחבר במבוא מסודר ומתומצת, המבאר בשמונה שערים ובכשמונים 'כללים' בערך, פרטי הדינים השונים הנוגעים לכלל ולפרט מיני וסוגי הכלים האמורים. כללים הללו הינם מעין 'מפתח' וסיכום כללי לפרטי הכלים לסוגיהם השונים, כאשר פרטי הפרטים מתבארים במשניות בפנים, ונפרשים כשמלה בביאורי הארוך והקצר.

כאמור, מלאכתו הגדולה של המחבר מתמצית באספת הגמרות, הברייתות והתוספות על סדר המשנה, וכפי שהמחבר טורח להדגיש לנו בפתיחתו, שישנו קושי מיוחד בהבאת דברי התוספתא לפי סדר המשניות, כי 'התוספות נסדרו בסדר אחר מכפי סדר הש"ס בבלי וירושלמי, כי הש"ס בבלי וירושלמי נסדר על סדר המשנה, אכן סדר התוספות נצרך הלכה להלכה ומאמר למאמר, אף שעיקרו שייך למסכתא אחריתא. ולכן נמצא בתוספתא בכמה מקומות תוספתא השייכת למסכת זו, במסכת אחרת, ולפעמים אפילו בסדר אחר כגון מסדר זרעים לסדר טהרות' (=כלשון המחבר), כשהוא אף מביא דוגמאות מובהקות לכך. אי לזאת, הייתה מלאכה זו של סידור התוספות מלאכה שיש עמה חכמה רבה, והמחבר הגדול עמד בכך כפי גודל בקיאותו ועומק הבנתו בסדר הש"ס וחיבור ההלכות שבה.

בכלל המלאכה כמובן, כל קטע בגמרא לדעת היכן להתחיל והיכן לסיימו, ולאן להסמיכו, וכפי שמדגיש כובד אחריות זו בדבריו אחד מגדולי המסכימים לספרו, הלוא הוא הגאון בעל 'מחנה חיים' רבה של מונקאטש, וזה לשונו:

"חיבור כזה, צריך חכמה ודעת בעזר ה' להשכיל ללקט ולהעתיק ולהציג להכיר מאין בהעתקה והיכן לגמור, להבחין איזה להקדים ואיזה לאחר, להסתכל

באיזה פרק ועל איזה משנה יעמוד הכלל, שצריך סייעתא דשמיא מאוד מאוד אצל ההשכלה והמתינות, והמחבר עשה בהשכל ובחכמה...⁶⁷

מלאכת החיבור לפאר ולשכלל 'סדר מהרות'

בחפצו בכל נפשו ומאודו לזכות את הרבים ולהקל ככל האפשר על הלומדים, לא הצטמצם הגאון המחבר בלהביא רק הגמרות המפרשות באופן מילולי וישיר דברי המשניות, אלא הרחיב והעמיד בסיס איתן לכל העניינים שהובאו במשנה, הן שהובאו במישורין והן שהובאו כבדרך אגב, זאת על מנת להרחיב ככל האפשר היריעה ולהעמיק את ההיקף ולהרחיב את אופקי הלומד, כדי שיתבססו הידיעות הנחוצות היטב וישתלבו במארג הנפלא של דברי חכמינו ז"ל מכל מקורות דברי התנאים והאמוראים ז"ל, החל בשני התלמודים, הברייתות והתוספתות, וכלה בדברי תורת כוהנים וספרא וספרי ומדרשים, וביניהם אף מדרשים קטנים ונידחים שאינם מצויים בטווח ידיעתו ובהישג ידו של הלומד המצוי. הכול, על מנת לפאר את הבסיס ולמלאות ככל האפשר את אסמי הלומד, ובכך להתגבר על המחסור הבולט המצוי בעניין בסדר זה⁶⁸.

לא חסך הרב המחבר מהיקף חוכמתו מאומה, הן באספת הדברים והן בביאור, לאורך ולרוחב, עד שהפך והיה למאורות ברקיע 'סדר מהרות', ופנים חדשות באו לכאן.

67 ראו גם דברי הגאון מוה"ר ירוחם ליינר זצ"ל מראדזין-ברוקלין (בן אחי המחבר) בהקדמה למהדורת הספר 'סדרי מהרות' שהוציא לאור בניו יורק בשנת תשכ"א, וזה לשונו: "הפנים (=של החיבור) קובע ברכה חשובה בפני עצמו. ושמעתי מאת אדוני אבי מו"ר הרה"ק רבי אברהם יהושע העשיל זלה"ה מראדזין, אחי מן המחבר ז"ל, שאמר: 'כל העולם מעריצים ומשבחים הספר סדרי מהרות ומפליאים את ביאוריו ופירושו וביאורו השיטות. אבל הרבה יותר גאונו מזה יש בהפנים, בקיבוץ כל מאמרי חז"ל השייכים להמשנה וסידורם קדימה ואיחור וסמיכות המאמרים ומהיכן להתחיל ולסיים. ואמר, שזה הנקרא בלשון חז"ל 'צורתא דשמעתתא' (עכ"ל).

בדברנו בנושא של 'צורתא דשמעתתא', מקום יש לצטט בזאת מה שכתב רבנו בהקדמה לספר אביו הקדוש 'בית יעקב' על בראשית (וורשה תר"ץ), כשהוא כותב בשבח אביו הגה"ק רבי יעקב מאיזביצא זו"ל: "בכל הלכה גילה עומק ההלכה וצורתא דשמעתתא על ברור. ואוכל להעיד באמונה, כי בכל מקום אשר לא נמצא פירוש שמספיק לבירור צורתא דשמעתתא, ובשאלו אותו לא גמגם בלשונו אפילו רגע, ורק תיכף ומיד הראה מקומו בש"ס בבלי או בירושלמי ובספרא ובספרי, ולא ראיתי שכל ישר כמוהו להבין בעומק צורתא דשמעתתא כמוהו, עכ"ל. וז"ל החסיד רבי חנינא דוד ליינער ז"ל בקונטרס ליקוטי דברי תורה בסוף ספר בית יעקב על ויקרא (לובלין תרצו) "פעם אחת סיפר (אביו הראי"ה) מדרכי אביו (הב"י) זצלה"ה, אשר אם שאלו לו לפעמים איזהו אגדה בש"ס היה דרכו להשיב אשר זה העניין שייך למשנה פלונית, כי כל סדר הגמרא והאגדה שבין משנה למשנה שייך למשנה הקדום. כשסיפר זאת, שאל אחד היכן נמצא המאמר חז"ל 'דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר', והשיב אבי ז"ל שזאת נמצא בירושלמי ר"ה על המשנה 'שוה היובל לר"ה לתקיעה ולברכות' (פ"ג), והוא ז"ל הראה תיכף השייכות וגו' (ע"כ). ואפשר לשער, שמכוח ידיעה זאת הגיע בנו רבנו זלה"ה לכלל חיבורו סדרי מהרות. והמ"י.

68 המתבונן ברוח טובה ובעין יפה יסיק באופן ברור, שזו אכן הייתה מגמת רבנו בנידון, כשהוסיף להביא בפנים הגמרא סוגיות שאינן נוגעות לכאורה במישורין לדברי המשנה. ואכן גדלה הצלחתו בכך למעלה מן המשוער כפי שייסיק הלומד, מלבד עצם העובדה שכל קטע ומאמר מדברי רז"ל הקדושים יש בהם להוסיף אורה על הסוגייה.

הלומד יוצא ותחושה ברורה בידו, כי לפניו מצוי רב וגאון, המולך בממשלת התורה, ומביאו יד ביד לכל פיסת מאמר חז"ל, גמרא או ברייתא, מכילתא או ספרי שיש בהם כדי לשפוך אור על סוגיות טהרות החמורות, אחת מהן לא נעדרה, הכול בשופי ובשפע ובטוב טעם ודעת, עד שהכול הופך לבהיר ונהיר. מגמה זו, כאמור, בולטת בכל חלקי החיבור, וכך יוצאים ממילא הדברים מאירים ושמחים כנתינתם, כשהרואה אומר ברקאי, והקמטים תוך כדי הלימוד נפתחים ומתפשטים מאליהם.

דקדוק בקוצו של יוד בלשונות 'תנו רבנן' 'תניא' 'גופא' ועוד

אחד מן האתגרים הגדולים הכרוכים בחיבור מעין זה, הינו לדעת כיצד לנסח כל גמרא או מובאה מדברי חז"ל, הנסמכת לקטע מדברי המשנה. המצוי במשעולי לימוד התלמוד, יבחין מיד, כי לשונות מלשונות שונים משמשים בדברי הגמרא במרחבי הסוגייה ובמהלך השקלא-וטריא ההלכתית, ביטויים מובהקים כדוגמת: 'תניא', 'תנו רבנן', 'גופא', 'מיתביה', 'איכא דאמרי', 'לישנא אחרינא' ועוד, הפזורים לאורך כל סוגיה וסוגיה בגמרא. הלומד המצוי מורגל כמוכח 'לזרום' עם מגוון לשונות אלה, אף שבכל לשון ולשון מקופלת בעצם משמעות מיוחדת, אשר על חלקן חוברו במשך הדורות חיבורים שלימים, החל מן ימות הגאונים והראשונים ועד לגדולי המחברים, ספרים כדוגמת 'מבוא המשנה' לרבנו שמואל הנגיד, המצוי בגמרות הנדפסות בכרך הראשון שעל מסכת ברכות, ספר 'הליכות עולם', 'שארית יוסף' הקדמון, 'יד מלאכי', ועוד - כאשר כל ביטוי וביטוי מוצא את מקומו המדויק לפי משמעותו המיוחדת בתוכן הדברים, ולפי מקומו בשיבוץ דברי הסוגייה, וכל אחד מהם הינו משמעותי ביותר עד קריטי, להבנת מהלך הסוגייה ומרוצתה.

ואכן, לאחר שנשאל על כך, חשף הגאון המחבר וגילה, כי בטרם התמסר למפעלו הגדול והתקדימי, טרח ויגע בעשר אצבעותיו וסידר והעלה על הכתב 'קונטרס' מיוחד במינו, שבו התווה בעצמו לאורך ולרוחב כל הכללים המדויקים לפרטי פרטים, שישמשו אותו לאורך חיבורו הגדול: באיזה מקום יופיע במהלך הסוגייה הביטוי 'תנו רבנן' 'גופא' או לשון 'גרסינן' וכדומה⁶⁹. יגיעה אין קץ הקדיש לנושא מכריע זה, ואף דבר לא נכתב כלאחר יד, אלא לאחר העמקה ושיקול הדעת מלא בכל עניין, בהתאם לגודל בקיאות המחבר והתמצאותו בש"ס, ומשקל כל הצדדים בכל נקודה ונקודה.

כפי שהודגש כבר, שאף הגאון המחבר להשוות ככל האפשר את חוויית הלימוד בסדר טהרות, ללימוד המקובל והרגיל בשאר הסדרים, ובכך 'לפצות' כביכול על המחסור

69 כך יעיד תלמיד המחבר הרה"ג ר' אברהם דאנציגערקראן מווארשא בכתב העת 'עברי אנוכי' (28 במאי 1875) במאמר תגובה שפרסם על ה'איסור' שהטילו רבני ווילנא על החיבור סדרי טהרות, בשל דמיונו לכאורה לגמרא (=ויורחב על כך בח"ב של מאמרנו בס"ד), במאמר תחת הכותרת 'זאת תורת הקנאות', וז"ל: "עוד לפני הופעת המאמר ב'הלבנון' אחרי כי הרב המחבר שמע כי ירבו מצה ומדון, כתב להם להשיבם דבר מדוע נשתנו כמה מאמרים בש"ס בלשונות שונות כמו 'גופא' 'תניא' 'תנו רבנן', 'תנן' ו'אמר מר' וכדומה, אשר תח"י המחבר יש קונטרס מיוחד על זה שברר וליבן כל זאת ועל דרך זה חיבר מאמר קדשו, ומו"צי ווילנא לא השיבוהו דבר..". (=ע"כ)

החריף השורר בפירוש 'סדר טהרות', כדי שאף הלומד במקצועות הקשים של 'נגעים ואוהלות' ימצא לפניו סדר נהיר ובהיר. אי לכך, לא וויתר הגאון המחבר, ככל שידו מגעת, על שום תג וקוץ מן המאפיינים הקיימים בסדרי הש"ס 'הרגילים, ואף שהיו שביקרוהו בשל כך, בטענם כאלו הדבר נעשה על ידו כדי לשוות לספרו שלא בצדק צביון של 'גמרא' שנסדרה כביכול בידי חז"ל הקדושים, ובדרך להעלים העובדה שמדובר בעצם במחבר ומלקט אחרון⁷⁰. אולם כאמור, הגאון מודע היה לכך ולא נרתע אף מלכתחילה, ובכוונת מכוון בחר בצביון זה כדי ליישר המסילה ללומד ככל האפשר, למרות שהדבר הצריך ודרש מצדו יגיעה כפולה ומכופלת בהכנת חיבורו.

ואכן, הפותח את הספר הגדול תרתי משמע, 'סדרי טהרות', ימצא לפניו כמעין 'גמרא' ממש על כל פרט ופרט, אחת מהן לא נעדרה. כשמו כן הוא 'סדרי טהרות', לפי שבתוכו סודרו ובאו כל ההלכות הסבוכות שבסדר זה, דבר דבור על אופנו. כל הסדר ערוך כאמור כמעין חבנית 'גמרא', 'פנים' באמצע, 'פירוש קצר' מצד אחד ו'פירוש ארוך', שעל מקורותיו נעמוד בהמשך, מצד שני. כשעל צבאו חונים 'מסורת הש"ס', 'תורה אור', ו'עין משפט' לסימון מקור מוצא ההלכות ברמב"ם (=ובשלחן ערוך היכן שנמצא), וכך יוכל הלומד לטייל בהיכלי 'סדר טהרות' ולהתמצא במבוכו בנקל.

ובלים מבלים שונים

תיאורי הכלים מימי חז"ל

'מחלקה' בפני עצמה במסכת זו מסכת 'כלים', אשר כשמה כן היא, שמופיעים בה כלים מכלים שונים תחת שמות בלתי מוכרים, כפי שנקראו בעת ששימשו בעבר הרחוק מלפני קרוב לאלפיים שנה, ואלו כיום לא נודע זכרם. בנזכרים ב'משניות' עוד 'טיפל' בהם הגאון הקדמון רבינו נתן בעל 'הערוך' המפורסם, אולם בעל 'הערוך' עסק רק במושגים ובכלים הנזכרים במשנה או בתלמודים, אך שמות של הכלים המופיעים בתוספתא אינם נזכרים כלל בספרו, והדבר כמובן מקשה מאוד על הבנת ההלכות. כאן נעזר אפוא רבנו בידיעותיו הבלשניות ובמחקריו בשפות עתיקות כגון רומית ויוונית עתיקה, לאחר שחלק נכבד משמות הכלים נמנים על שפות הללו, וזאת בצירוף הגאונות התלמודית שהייתה מצויה באמתחתו.

כך פתר רבנו עשרות ואולי מאות תעלומות שלא מצאו את פתרון עד לזמנו, והזריח אורה בפנינות אפילות שבתוספתות העמומות, ב'פירוש הקצר' הינו מתאר את מראה ושימוש הכלים האמורים, ואת נימוק ההלכה המסתתר מאחוריהם, על סמך מה שביאר ב'פירוש הארוך'. לא אחת הבנה במהות הכלי, מסייעת בהבנת התוספתא לאשורו, וחוסכת הגהות מיותרות ומורכבות בפנים, כשדברי התוספתא מתבהרים על צד היותר טוב.

70 כפי שהעירו על כך רבני ווילנא ב'הלבנון' ובשל כך אסרו הספר, אולם רבות השיבו על כך ויבוא מזה באריכות בס"ד בח"ב של מאמרנו, ואכן בספר 'סדרי טהרות' על מס' אוהלות נדפס על כל עמוד מלמעלה ולמטה 'ספר סדרי טהרות, מלוקט מדברי התנאים והאמוראים ז"ל', כדברי הרב המביא לבית הדפוס (בנו ומ"מ של המחבר זצוק"ל).

מקור השראה משוער לחיבור הספר

מהיכן שאב הגאון הצעיר מראדזין, את הרעיון הנפלא לחבר חיבור מיוחד מסוג

זה?

רבנו כדרכו אינו מגלה, מהיכן שאב את ההשראה והיוזמה לחבר חיבורו בסדר החדש כפי שנתחבר על ידו, בתבנית של 'גמרא רש"י ותוספות', אף שבפשטות לכאורה זהו דבר המתבקש מן הצורך הקיים בלימוד 'סדר טהרות' באופן מעמיק כראוי, אחרי 'אשר לא סידרו עליו חכמי התלמוד כעל שאר הסדרים, וגם גדולי הדורות לא הרחיבו ביאוריהם כבסדרים הקודמים' [=הגרי"י מקוטנא בהסכמתו]

אכן אפשרי הדבר, שרבנו המחבר שאב השראתו מן חיבור מסוים שקדם להוצאת ספרו הגדול 'סדרי טהרות', ספר שעליו אף מתנוסס שמו של רבנו, על שם אביו הגאון הקדוש מאיזביצא. המדובר בזאת בספר 'מסכת אבות בבלי וירושלמי', שהוציא לאור בשנת תרכ"ח בוורשה הרב ר' נח חיים במו"ה משה נ"י מקוברין.

חיבור מסכת אבות בבלי וירושלמי

החיבור הזה כולל כלשון השער "מסכת אבות עם תלמוד בבלי וירושלמי עם פירושיהן, פירוש הרב ברטנורא על כל משנה, ופירש"י ז"ל על המאמרים מתלמוד בבלי, ופירוש מלוקט על מאמרי הירושלמי, עם תוספות מאמרים מספרי, ספרא, תוספתא, מכילתא, אבות דרבי נתן, ותנא דבי אליהו, ומדרש רבה ותנחומא, ושאר מדרשים.. גם פרק שנו חכמים עם הפירוש מהברייתא דמסכת כלה אשר יצאה לאור לראשונה מתוך כתב יד.. אוצר מכל אבות המידות.. אשר יצאו מפי.. התנאים.. והאמוראים.. נקבצו.. על ידי נח חיים במו"ה משה נ"י מקאברין⁷¹.

חיבור 'מסכת אבות בבלי וירושלמי' נדפס בפורמט 'משנה' ועליה נוספה 'גמרא', המלוקטת מדברי חז"ל משני התלמודים ושאר מקורות כנוכר, כשמשני צדדי החיבור באים פירוש מעין 'רש"י' מחד, ופירושים ומדרשים מלוקטים במקום 'תוספות' מאידך, עליהם נוספו ציוני הפסוקים מעין 'תורה אור'.

על הכרך הזה חתמו האדמו"רים והרבנים המסכימים כדלהלן:

רבי יהודה ליב איגר מלובלין [הן גלוי וידוע לכל אשר חיבור כזה לא נצרך להסכמת שום איש, כי המחבר הזה אינו אומר דבר מפי עצמו רק קיבץ כל דברי חכמינו רבותינו ז"ל ז"ע.. וחיברם יחד באהל אחד סמוך לפרקי אבות.."]

71 הרב ר' נח חיים לעווין נולד בקוברין בשנת תקצ"ח, היה גדול בתורה ומחבר פורה, זכה עוד להכיר את הצדיק רבי משה מקוברין, שהיה חותנו זקנו (חותן חותנו הרב ר' ברוך) ומסר ד"ת ששמע מפיו. בשנת תרכ"ד הוציא לאור כמה מחיבוריו וביניהם, מגילת יוחסין למהר"ל מפראג, בניין ירושלים על אגרות ירושלמי, פרק קניין תורה שהיווה סנונית ראשונה לחיבורו הגדול על מסכת אבות בבלי וירושלמי, ועוד חיבורים פופולריים בנושאים שונים. שימש כדיין בקוברין, מאוחר יותר עבר לוורשה ומשם לעיר לוקוב שבפלך שדליץ, שם נפטר בחודש מרחשוון תרע"ו.

רבי יהושע בהרב הצדיק מוה"ר שלמה ליב [מלענטשנא] מסאסנאוויץ;
 רבי אברהם ב"ר יצחק מתתיה מסלאנים [מה רב טוב פעלך.. עת לכל חפץ
 שהמתנה עליך לחבר דודים ולייחד דברי מרגיטין מן תנאים ואמוראים..]
 רבי יוסף שאול נאטהנזאהן אבד"ק לכוב [הנה יד שלוחה אלי.. הנה מה
 זו שאלה, והלוא דבר טוב עשה בעמיו לזכות את הרבים]"

וכן גם הרבנים: רבי צבי הירש אורנשטיין אבד"ק בריסק; רבי מאיר מארים
 ב"ר משה מקאברין; ורבי אלעזר משה הלוי איש הורוויץ מפינסק.

על אלה הנזכרים נוספה רשימה של אלה הצדיקים אשר קבלו את הפרק [!]
 הראשון, והתנדבו לקבל גם יתר הפרקים כאשר יוגמר מבית הדפוס. נמנית רשימה של
 צדיקי פולין וואהלין, כאשר מידי חלקם מצורף אף מכתב ברכה קצר:

"נאום יעקב דוד האב"ד דק"ק אמשנאו; הרב הצדיק וכו' רבי יצחק זצלה"ה
 הרב מנעסכיז; הרב הצדיק רבי יעקב אריה שליט"א מראדזמין; הרב הצדיק
 רבי מנחם מענדיל שליט"א מווארקא. הרב החסיד רבי אשר נ"י בהרב הצדיק
 כק"ש מהו' ר' אהרן שליט"א מסטאלין.

ועוד: גם אנוכי אקח ספר אחד בל"נ כשיושלם ויוגמר הדפסתו במחיר אשר
 יושת עליו מהמחבר. וגם עבור כבוד מרן אמו"ר הרב הג' הקדוש שליט"א
 אקח ספר אחד. גרשון העניך מאיזבצא.

גם כבוד אמו"ר הקדוש שליט"א קיבל ספר אחד מהמחבר נ"י. והוא ראה
 הרבה בתוך הספר ושיבח אותו.. פה קאצק. ישראל בהרב שליט"א.

הספר זכה לתפוצה רבה, ויצא בכמה וכמה מהדורות.

סביר אפוא להניח, כי מהדורת ספר זה, שעליה מתנוסס כאמור מכתב מפורש מאת
 רבי גרשון העניך מאיזבצא הוא רבנו המחבר, היווה מקור השראה לחיבור הגדול
 'סדרי טהרות' על מסכת כלים, שיצא לאור כאמור כחמש שנים לאחר מכן, בשנת
 תרל"ג.

אך מי שכנראה השפיע יותר מכל על רבנו ועל רעיון חיבור 'סדרי טהרות' וסגנונו,
 הוא חיבורו הייחודי שבכתב יד של אחד ומיוחד מבין חכמי ספרד הקדמונים, הלוא
 הוא רבנו שלמה בכר יוסף סיריליאו, שמוצאו ממגורשי ספרד, ואשר מרן ה'בית יוסף'
 מצטטו לעתים בחיבוריו.

הגאון רבי שלמה סיריליאו וחיבור הגמרא שלו על מסכת עדיות

רבי שלמה בכ"ר יוסף סיריליאו נולד בסמוך לגירוש ספרד בשנת רנ"ב. י"א שהיה
 נכד לרבי שמואל סיריליאו הזקן, מחבר ספר "כללי שמואל". בשנת הגירוש גלתה
 משפחתו מספרד, והתיישבה באחת מערי טורקיה. מן המעט הידוע על תולדות חייו
 של רבי שלמה, שהוא התגורר משך שנים רבות בערים סלוניקי ביוון ואדריאנופולי

שבטורקיה, שם הקדיש כל חייו לתורה, כשהוא משמש את גדולי התורה הרב מהרל"ג, והרב אליהו הלוי בעל זקן אהרן, שאף הסמיכו לרבנות. בשנת ר"צ נמנה בין רבני שאלוניקי. במשך כל ימי חייו שקד על חיבוריו, ביניהם חיבורו הגדול על תלמוד ירושלמי סדר זרעים, שהובא רבות בספרי חכמי הדורות שלאחריו, שראוהו בעודו בכתב יד. בערוב ימיו עלה לארץ הקודש, והשתקע בצפת. משם עבר לירושלים. נראה שבשלב מסוים אף ישב בישיבה 'והעמיד תלמידים הרבה'. רבי שלמה נפטר לבית עולמו בשנת שי"ח.

בהקדמה הנדפסת לחיבורו על תלמוד ירושלמי (דפוס ווילנא) מזכיר מהר"ש סיריליאן את חיבורו על מסכת עדיות, שאסף וחיבר במתכונת של גמרא, ואלה דבריו:

"מתוך קריאתי ולימודי ראיתי שבסדר נזיקין חסר תלמוד לשני מסכתות, עדיות ואבות. ולאבות לא חשתי כי אגדה הוא, ויש בו תוספתות אבות דרבי נתן. אבל עדיות הוא מסכת חמורה, ומתוך קריאתי ולימודי בה מצאתי שיש לכולה תלמוד, ומה שלא יש בבבלי אספתי מן הירושלמי, באופן שיש לה תלמוד ופירוש של התוספתא שלה כאשר תראה. ולקטתי ואספתי הכול, וכל תלמוד של משנה כתבתי במקומה, ופירוש רש"י ז"ל במקומו והתוספות זללה"ה במקומם כתבתי. ואמרת הנני בא לערוך לה שולחנה כמו שכתוב (משלי ט, ב) טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שלחנה", עכ"ל.

חיבורו זה של המהרש"ס, היה לעיני גאון עוזנו החיד"א אב לחכמים, וזה אשר כתב עליו בספרו "שם הגדולים", במערכת ש' אות נה:

"מהר"ר שלמה סיריליאן. מיוצאי ספרד. ומהרשד"ם יו"ד סימן מ' מזכירו, וגם רבנו בצלאל בתשובה סימן א' מזכירו לשבח. וחיבר פירוש לירושלמי פירוש מופלא על סדר זרעים ושקלים, וישנו בעיה"ק ירושלים ת"ו כ"י, והנאני מאוד.

"גם ראיתי בכ"י שחיבר גמרא על מסכת עדיות, שקיבץ מדברי התלמוד דשייכי לה והוסיף נופך בלשון תלמוד, וביאר עליה פירוש רחב. ובאה לידי גמרא זו, וברכתי ברוך שחלק מחוכמתו ליראיו⁷². ומהר"ש עדני במלאכת שלמה כ"י מביא מגמרא זו ופירושה...".

עכ"ל 'שם הגדולים' לענייננו.

כתב היד של מהר"ש סיריליאן, הכולל חיבור הגמרא על מסכת עדיות, עבר גלגולים שונים במהלך הדורות. ברוב הזמן הוא שכן בירושלים עיה"ק, שם העתיק הימנו הרבה

72 ראו 'ישורון כרך כ"ז' עמ' תתקל"ה, במאמר הרב אלעזר יהודה בראדט בנושא 'הלכות ברכת הראייה', הדין אם שייך לברך ברכת 'ברוך שחלק מחוכמתו' על ספרים, ומביא שם מדברי 'שם הגדולים' להגאון חיד"א הנ"ל, הכותב שבייך על ספרו של הג' מהרש"ס ברכה זו. ודין אם הכוונה בשם ומלכות, או שכתב כן רק לתפארת המליצה ע"ש.

הגאון רבי שלמה העדני, מחבר הספר הנודע "מלאכת שלמה" על המשניות, אשר החל לכתוב חיבורו בשנת שמ"ט בערך⁷³ (=נראה שר"ש העדני לא היה מודע מתחילה לכך שמהר"ש עצמו ניסח וחיבר חלק מהספר). ברבות הימים, נתגלגל העתק מן כתב היד לידי אחד מגדולי האספנים באירופה, ובהמשך היה למראה עיני הרה"ג רבי מאיר להמן זצ"ל רבה של מייניץ⁷⁴, אשר הדפיס הימנו את פירושי מהר"ש סיריליאו על תלמוד ירושלמי ברכות בחיבורו "מאיר עין", מגנזה תרל"ה. בשלב מסוים הופרד כנראה חלק מן כתב היד של ביאור מהר"ש לירושלמי, הכולל את הגמרא עדיות, עד שהתגלגל והגיע לידי רבנו מחבר ספר "סדרי טהרות", שישב אז בעיר מושב אביו הגדול בראדזין שבפולין שם כיהן ברבנות. וכעדות הר"מ להמן עצמו בספרו הנזכר בכתבו "הכרך הזה הוא עתה בידי הרה"ג אב"ד בראדזין [=צ"ל בראדזין] בפאלען נ"ו".

כיצד התגלגל כתב היד לגאון מראדזין? טרם ברור בשלב זה. אכן יש לשער על פי המסופר (לקמן בנספח למאמרנו), כי עובר להדפסת "סדרי טהרות" הגיע לידי הגאון

73 רבי שלמה ב"ר ישועה העדני נולד בצנעא שבתומן בשנת שכ"ז לאביו שציהן כרבה של צנעא, בשנת של"א החליט אביו לעלות לארץ הקודש משאת חיו ויצא לדרך רחוקה ומלאה חתחתים. בדרך מתה עליו אימו. תחילה התיישבו בצפת וחיו בעוני, לאחר מכן עברו לירושלים שם הוטב מצבם מעט. בשנת שמ"ב מת עליו אביו והוא בן ט"ו שנה יתום מאב ואם. שנים מספר חסה בצל אחריים, למד תורה מפי רבנו בצלאל אשכנזי ורבנו חיים וויטאל, מירושלים עבר לגור לחברון, שם נפלו ממנת חלקו אסונות בפטירת ילדיו. למרות כל הניסיונות שקע בלימוד התורה משובש חיו, והקדיש נפשו ללימוד וחקר המשנה וגרסותיה, כשלפניו כתבי יד רבים של המשנה ומפרשיה הקדמונים, מהם רבים שספרו מהווה להם מקור יחיד. בשנת שמ"ט החל בחיבור ספרו 'מלאכת שלמה' שכתבה במשך כל ימי חייו במספר מהדורות, ששיפץ ועיבד פעם אחר פעם. נפטר בשנת שפ"ו בערך. ספרו הגדול נדפס לראשונה במשניות ווילנא מתוך כתב יד שהתגלגל לוורשה, כשהושטמו הימנו המקבילות לפירוש תוס' יו"ט שלא ראה. לספרו כתב הקדמה ארוכה ומאלפת, שמתוכם מקורות ראשוניים לתולדות גלות תימן מימות עזרא ואילך.

74 הרב מאיר להמן נולד באשכנז בשנת תקצ"א. בנעוריו למד תורה בישיבת הלברשטאט בקלויז שהקים הקצין רבי יששכר בהרנד ממשפחתו, ואחר כך בבית המדרש לרבנים בברלין מיסוד הרב עזריאל הילדסהיימר. כבן כ"ג נשא את בת רבי שמואל בונדי ראש קהילת מייניץ, ועבר לשם. בהמשך הוכתר כרבה החרדי של מייניץ, אולם רק בשנת תר"ל קיבלה קהילה זו הכרה רשמית מהשלטונות. הרב רבי מאיר להמן ראה בירידת הדור ובנשירה לרפורם, והחליט להיאבק בכל כוחותיו וכישרונותיו במגמה זו. בשנת תר"ך יסד את העיתון הרשמי הראשון של חרדי אשכנז בשם 'איזראעליט' שיצא לאור בגרמנית, ואשר היה לעיתון החשוב ביותר שהופיע עד לעליית הנאצים לשלטון. מפעל חייו של הרב להמן שעליו מסר נפשו ומעמדו, היה מפעל כתיבת הסיפורים לנוער שהופיעו תחילה בהמשכים בעתון 'איזראעליט', כשבהם סיפורים היסטוריים כדוגמת 'זיס אופנהיים', 'רבי גרשום מאור הגולה' 'רבי יוזלמן מרוסהיים' ו'בת הש"ך'. לצד אלה הופיעה סדרה ארוכה של סיפורים מרתקים בחיי יהדות אשכנז בעבר ובהווה, שהשפיעו עמוקות על הנוער היהודי והיו עוגן להצלתו. ספריו אלו זכו לתפוצה עולמית ותורגמו במשך השנים לשפות רבות. בנוסף לכך עסק כמובן בענייני רבנות קהילתו, וכן התמסר לכתיבת פירושו על מסכת אבות והגדה של פסח. בעולם התורני התפרסם בעיקר בזכות פירושו לירושלמי מסכת ברכות שהדפיס יחד עם פירוש המהר"ש סיריליאו מכת"י שרכש בעצמו, במייניץ תרל"ה (אח"כ בש"ס ווילנא). רבי מאיר להמן נפטר בשנת תר"ן.

המחבר קטלוג מארצות המערב, שבו נזכר קיומו של כתב יד, המעיד על עבודה מעין זו של חיבור גמרא למסכת חסרה, שנעשתה מלפנים על ידי אחד מחכמי ישראל אך טרם ראה אור, ותגלית זו היא שהמריצה ביתר שאת את רבנו בהוצאת חיבורו לאור עולם. אפשר אפוא, כי המדובר היה בכתב יד של מהרש"ס, והשתלשלות זו הביאה לדרישת רבנו אחר השאלת כתב היד, שאכן הגיע לרשותו בהמשך הדברים וכאמור. [=כפי המובא במקור אחד⁷⁵, רכש רבנו את כתב היד מידי הרב ר' מאיר להמן ז"ל, שברשותו נמצא תחילה כתב היד כאמור, שהסכים למכרו אם רבנו יוציאו לאור עולם] אודות עצם הימצאות כתב היד ברשות המחבר, נמצאנו למדים ממקורות נוספים. על רקע ערעורים שיצאו כנגד חיבור רבנו מכיוון גאוני ווילנא, ואשר פורסמו בכתבי העיתים דאז, יצאו מגיני רבנו במכתב נגדי, שבו הוזכרה מציאות כת"י מהר"ש סיריליאו בידו, ונרמזה כוונת רבנו להוציאו לאור עולם בקרוב (=רעיון שלא צלח בידו).

ואכן, בכרכי חיבורו 'סדרי טהרות' על מסכתות כלים ואוהלות, מצויים אזכורים רבים מתוך כתב יד זה, והמחבר בעצמו הינו רומז אודות כוונתו להוציאו לאורה, כלשונו במסכת כלים דף רב ע"א ב'פירוש הארוך'⁷⁶:

"ועיין בסדר גמרא עדיות של הגאון הספרדי מהר"ש סיריליאו ז"ל, אשר עודנו בכתובים תחת ידי, שהעיר גם כן בעניין זה הרבה, והוא ז"ל מפרש בעניין אחר, ועל פי פירושו סידר הגמרא שם, ויש להעיר הרבה בדבריו ז"ל.. כאשר יראה המעיין כאשר יעזרני השי"ת להוציא לאור גמרא סדר עדיות הנ"ל..." (=ע"כ).

מלבד זאת ידוע, כי מציאות חיבור מהר"ש סיריליאו ז"ל שעל קיומו הועד כאמור בדברי הגאון חיד"א בספרו 'שם הגדולים', עובדה זו עמדה לימין רבנו המחבר בעת הפולמוס התורני שהתפתח בעקבות הדפסת החיבור 'סדרי טהרות'. כפי שאנו מתוודעים לכך מפי עד נוכח, הרב רבי גבריאל זאב מרגליות⁷⁷, מרבני ליטא ואחר כך בניו יורק, בחיבורו 'חרוזי מרגליות'⁷⁸, שבו הינו מעיד אודות פגישה שלו עם הגאון רבי יצחק

75 מכ"ע 'עברי אנוכי' מתאריך 28 במאי 1875, מעדות ר' אברהם דאנציגערקאן מווארשא ב'זאת תורת הקנאות'.

76 בסוף ד"ה כיסא של כלה.

77 הרה"ג ר' גבריאל זאב מרגליות, נולד בוילנא שנת תר"ח לאביו ר' יחיאל יצחק, למד בישיבת וולוז'ין, ונסמך מהגאון ר' יעקב באריט מוילנא. חתן הצדיק המפורסם רבי נחום'קה מהוראדנה, רבו של מרן בעל החפץ חיים. רב בדאבראווא רוסיה, וביאשינובקה, ומו"צ בקהילת הוראדנה. היגר לאמריקה בשנת תרס"ה, כיהן בעיר בוסטון שלש שנים ואחר כך משנת תרס"ח ראב"ד קהילת "עדת ישראל" בעיר ניו יורק רבתי. חיבר ספרים רבים בדרוש ובהלכה וביניהם: חרוזי מרגליות, תורת גבריאל ועוד. נפטר זקן ושבע ימים ביום " אלול תרצ"ה.

78 חלק שני, ניו יורק עטר"ת לפ"ק, עמ' קל. המעשה היה בשנת תרל"ו, כפי שמוכח מתוכן החומר הסמוך.

אלחנן מקאוונא זצ"ל, אחד מן הרבנים המסכימים הראשיים על חיבור רבנו, ועל דברים שנשמעו במהלך פגישה זו. נביא הדברים כלשון מוסרם:

"שהיתי אצלו [=אצל הגאון רבי יצחק אלחנן] כשתי שעות, ודברנו אז בגין המחלוקת שנתהווה אז בינו לבין הרבנים הגדולים המו"ץ דווילנא בגין אתרוגי קורפו, ובגין הסכמתו על מסכת כלים. ואמר לי אז, ע"ד האיסור שאסר על אתרוגי קורפו.. ועל דבר המסכתא כלים, עלה על הסולם קטן שעמד בביתו והוציא לי ספר אחד, כי כבר נדפסה מסכת אחת, כמדומה על עדיות, בתוספת גמרא, מהגאון מהר"ש סירולי זצ"ל כמדומה...". (=ע"כ)

ייחול המחבר להוסיף תהילה במידי דבעי דרישה

בדרך אגב ניתן להוסיף, כי בחיבור מהר"ש סיריליאו, אשר זכינו לבסוף לאורה בימינו ולהוצאתו לאור עולם, אנו נוכחים לכאורה כי הרב המחבר הרחיק לכת אף יותר מחיבור רבנו, בהוסיפו באיזה מקומן בלשון הגמרא לשונות וקטעים מעצמו, שאין מקורם בדברי הגמרא ובמאמרי חז"ל. ושמא היה בדעת הרב המחבר להעבירם לצד פירושו קודם הוצאת החיבור לאור, וכבר הוער אודות נקודה זו בהקדמת המהדיר.

לסיום, ברצוננו להפנות זרקור אל המופיע בהקדמת רבנו המחבר לספרו "עין התכלת" שהוזכרה לעיל, שם כתב רבנו בין היתר בזה הלשון:

"..מקדם מאז החילותי לחשוב דרכי, במה יזכה שפל אישים את ארחי לשמור דרכי ה' ולגור באוהלו עולמים, אם אשמור בכל לב לשמור תורתו ומצוותיו 'במידי דבעי דרישה' לייחל תמיד להוסיף על כל תהילותיו..."

באזכרת 'מידי דבעי דרישה' רומז לכאורה רבנו אל הפסוק "ציון היא דרש אֵין לָהּ"⁷⁹, שעל כך דרשו חז"ל 'מכלל דבעי דרישה' בעשיית זכר למקדש⁸⁰. יש כאן כמין הד קלוש לכמיהה לציון המובלעת בין השיטין, ולתשוקת המחבר לבניין חרבות ירושלים והקמת בית ה', אז יחזרו לנהוג הלכות טומאה וטהרה וענייני מקדש וקדשיו⁸¹.

בחלק השני של המאמר יבואו בעז"ה:

סיפורים ואנקדוטות אודות ההסכמות על הספר 'סדרי טהרות'

הפולמוס על הספר סדרי טהרות

מחברים נוספים שהלכו בעקבות הסדרי טהרות

ועוד

79 ירמיה ל, יז.

80 ראו: סוכה מא, א.

81 ז"ל בן אחיו הגר"י ליינר זצ"ל בהקדמה לסדרי טהרות שהוציא לאור:

'לדעתי יש צד השווה ביניהם [=היינו בין חיבורו הגדול סדרי טהרות שחיבר לבין מצוות תכלת

נ ס פ ח

אנקדוטות וסיפורים בנוגע לחיבור והסכמות על הספר "סדרי טהרות"

א. שנות חיבור הספר 'סדרי טהרות'

לפי הנמסר במקורות אחדים, ואם קבלה היא נקבל, נמשכה מלאכת חיבור ה'סדרי טהרות' בידי מחברו הגאון כעשר שנים רצופות⁸², בטרם ראתה אור לראשונה בשנת תרל"ג, והמחבר נגש אפוא למלאכה זו בשנות צעירותו ממש, בהיותו כבן כ' שנים בלבד. מדובר כפי הנראה בתהליך איסוף המקורות וגיבושם כסדר המשניות בתבנית גמרא, שמהווה מלאכה גדולה כשלעצמה כהגדרת הגאון 'שואל ומשיב' בהסכמתו הנזכרת. חיבור הפירושים 'הארוך' ו'הקצר' על שאר המסכתות מחוץ למסכת כלים, נמשך מעבר לכך, כפי שיבואר בהמשך.

בפי חסידים מקובל לספר, כי בשנים אלה הייתה התמדת רבנו ושקידתו במידה על אנושית, עד שכמעט לא נתן שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו. כשבלילות החורף הארוכים היה מניח רגליו בגיגית מים קפואים, לבל תחטפנו שינה. כך נולד החיבור הגאוני 'סדרי טהרות' המאיר לארץ ולדרים.

ב. שלשה תנאים להוצאת הספר "סדרי טהרות"

כותב האדמו"ר מצעשינוב-ברוקלין, הרב שלום יחזקאל שרגא רובין-הלברשטאם זצ"ל, בספרו 'פנת יקרת'⁸³:

"שמעתי מידידי הרב דוד וייצמאן ע"ה⁸⁴, כאשר השלים הגאון מראדזין ספרו 'סדרי טהרות' על מסכת כלים, נכנס לאביו הרה"ק בעל 'בית יעקב' הרבי מאיזביצא, והניח

בציצית שחידש] ששניהם צריכים לבניין בית המקדש במהרה בימינו. וכמו שכתב אאזמו"ר הגאון הקדוש זלה"ה [=הבית יעקב] בהסכמתו לספר סדרי טהרות 'וכעת העיר ה' את רוח בני הרב הגאון מוה"ר גרשון חנוך שיחי"י.. לאסוף ולקבץ את כל דברי חכמינו ז"ל אשר המה נפזרים יען קרבה העת אשר יצווה האל לנביאו אשר יבחר לאמור שאל נא את הכוהנים תורה כי לא יזנח לעולם ה"י". וכן מצוות תכלת מלבד מצוותה בציצית הרי היא צריכה לבניין בית המקדש שייבנה ב"ב ולבגדי כהונה וכמו שכתב בספרו 'פתיל תכלת' [דף מח] גם ממעלות התכלת שיהיה סיבה שנהיה יכולים לבנות בית המקדש קודם ביאת המשיח וגו'. ואחר שזכה בימי עלומיו לסדר את סדר טהרות שיהיה לפיקדון עד עת קץ זכה בסוף ימיו בהחזרת מצוות התכלת שיוצרך קודם הקץ", עכ"ל הגרי"ל בהקדמה לסדרי טהרות שההדיר מחדש. וכן חזר ושנה בהקדמה לספר שפוני טמוני חול שההדיר מאת רבנו המחבר (עמ' 1).

82 הרב איסר פרנקל: 'סדרי טהרות', שערים, מתאריך פברואר 5, 1954.

83 פנת יקרת, מאת שלום לבי"א [שם בדוי], לתולדות העיר טומשוב לובלסקי, ברורלין נ. י. תשכח, עמ' 251.

84 תלמיד חכם מופלג משכמו ומעלה, גאון בתורה, מתלמידיו של הגאון בעל 'סדרי טהרות' ומבחיירי חסידי ראדזין. כתב ה'תורות' של מרן בעל 'בית יעקב' ובנו ממלא מקומו האדמו"ר הגאון בעל התכלת, ושימש כאחד מן המסדרים לדפוס של הספר 'סדרי טהרות' על פי בקשת הגאון המחבר.

לפניו את הכתב יד. אביו, כשעיין בספר, התפעל מאוד מעבודתו הגאונית, ואמר לו: 'בני, לא ארשה לך להדפיסו עד שתביא לי שלשה דברים: א) אות מן השמים, ב) שכבר קדם לך מישהו בעשיית ספר כזה, ג) עשרה הסכמות מרבנים גדולים.

כששמע הרב רבי גרשון העניך שלושת התנאים שהעמיד לפניו אביו, נשאר משתאה ולא ידע מה לעשות. חשב בליבו: הסכמות, אוכל למצוא. אסע לחמישים רבנים, ועל כל פנים מעשרה מהם אשיג הסכמה על ספרי. אבל אות מן השמים, מאין אוכל למצוא??

כשיצא מאת אביו, התחיל לשבת בתענית, והתענה שתי 'הפסקות' והיה מתפלל בפישוט ידיים ורגליים, שהשם יתברך יאיר את עיניו וישלח לו אות מן השמים.

והנה, כשגמר התענית למחרת, קיבל בדואר קטלוג מבית מסחר ספרים מארצות המערב, רשימה מספרים עתיקים וכתבי יד, ושם נרשם ספר מגדול מפורסם שהתחיל לחבר גמרא על טהרות וזרעים, רק שלא אסתייעא מילתא להשלימו⁸⁵.

כשראה דבר זה, היה אצלו כאות מן השמים, שתיכף אחר התענית קיבל קטלוג זה, ונכנס אל אביו בשמחה ואמר לו, שכבר יכול למלאות שני התנאים הראשונים שהציב לפניו: אות מן השמים, ושכבר התחיל גדול אחד לחבר ספר כזה עוד בימי הקדמונים, וסיפר לו כל העניין.

אביו הגדול הסכים עמו, ואז קיבל ממנו ברכת פרידה ונסע למדינות גאליציען ואונגאריין לקבץ ההסכמות. [=ע"כ] שתיים מהונגריה (=הרבנים מאוהל ומונקאטש), ואחרון חביב מארץ הצבי (=חכם באשי רבי אברהם אשכנזי ס"ט).

ג. נמילת הסכמה מהגאון רבי חיים ברלין רב דמוסקבה - האם באה לחפות כביכול על מיאוננו לכאורה של אביו הנצי"ב מוולוז'ין להסכים לספר?

(=הכחשה ודברי פולמוס עם דברי הרב קרלינסקי

בספרו 'הראשון לשושלת בריסק')

כאן המקום להתייחס לסיפור הבדוה שמופץ באמצעות הספר 'הראשון לשושלת בריסק' של הרב חיים קרלינסקי, ירושלים תשד"מ⁸⁶.

ענותן ושפל רוח ואינו מתלבט, מהלך בשולי דרכים ושרעפיו שקועים בתורה, שהיוותה משוש חיו. חי רוב ימיו בעיר טומשוב לובלסק, ונפטר בחורף שנת ת"ש.

85 ראו לעיל שהכוונה כנראה לחיבורו של מהר"ש סיריליאו על מסכת עדיות בתבנית גמרא שאותו ראה הגאון חיד"א בכת"י כמובא בחיבורו שם הגדולים, וברך עליו שחלק מחוכמתו ליראיו. באותה שעה היה החיבור מצוי עוד בכתב יד, והגיע לידי הרב מאיר להמן רבה של מיינץ, ומידיו הגיע כתב היד לרבנו שרכשו וביקש להדפיסו ומביא בחיבורו מדבריו, אך לא אסתייעא מילתא. בימינו נדפס החיבור מכתב יד בהוצאת הספרים "אהבת שלום".

86 הראשון לשושלת בריסק, עמ' 253-264. פורסם גם בקובץ 'הדרום' חוברת מא, ניסן תשל"ה, עמ'

לפי סיפור זה, המתואר בכישרון ספרותי ודרמטי, רבנו בעל 'סדרי טהרות' נסע בשעתו אל הגאון הנצי"ב מוולוז'ין כדי לבקש הימנו הסכמה על הספר, אולם הגאון סרב להסכים עקב צורת הדף המזכירה דפי גמרא ממש, מאותה סיבה שגאוני ווילנא יצאו מאוחר יותר בכרוזיהם נגד הספר.

לפי המסופר עוד על ידו, חשש כביכול הרב המחבר מעמדתו של הנצי"ב, שבהמשך כשיודפס הספר אולי יצא כנגדו, אי לכך "עקף" את הרנצי"ב בכך שברגע האחרון פנה וביקש הסכמה מבנו, הג"ר חיים ברלין רבה של מוסקבה, שאכן בא על החתום, ולכך לא היה בידי הנצי"ב לצאת כנגד הספר לאחר שיצא עם הסכמת בנו. בהמשך הוא טוען, שהג"ר חיים ברלין, כשנודע לו דבר התנגדות אביו לספר, חזר בו מהסכמתו שנתן על הספר, והתנה עם הרב המחבר שלהבא לא ידפיס את הסכמתו בחלקים הבאים, ואכן לא מופיעה הסכמתו לספר על מס' אוהלות.

סיפור זה, כנראה לא היה ולא נברא, והוא כולו יציר כפיו של הרב קרליסקי, כפי שנוכיח בזה. בכלל ידוע ספר 'הראשון לשושלת בריסק' כבנוי בחלקו הגדול על דמיונות הכותב, המתיימר לרדת לנבכי ליבו ומחשבותיו של נשוא הספר ולדעת מה היו הגיגיו והרגשותיו, מניעיו ותוכניותיו בכל רגע נתון, משל כאלו היה כותב הספר בגוף ראשון, והוא בונה סיפורים שלימים גדושי תיאורים על יסודות קלוטים מן האוויר, כשהכול עטוף באצטלא של מחקר אובייקטיבי כביכול, ולא היא.

איננו הראשונים לקבוע זאת. קדמו לנו בזה אחרים, ביניהם הסופר והחוקר הרב יהושע מונדשיין ז"ל, שקבע במטבע לשונו כי "מבחינת ערכו לתיאור ההיסטוריה, משתווה ספר זה לספרים 'מקור ברוך' (=מאת רבי ברוך אפשטיין בעל 'תורה תמימה') ו'שרי המאה' (=מאת הרי"ל מיימון), שכל דמיון בין המתואר בהם לבין המציאות הוא מקרי בהחלט"⁸⁷. במוסף "יתד נאמן" משנת תשס"א⁸⁸, התפרסמה סדרת כתבות אודות מהימנותו של הספר 'הראשון לשושלת בריסק', המובילה אף היא למסקנות דומות⁸⁹. אולם אנו נתמקד בזאת במסופר לפנינו ובהמשכו, ונראה עד כמה בלתי מהימן הוא וכי לא ניתן לסמוך עליו.

106-117, כפרק שמיני מסדרת המאמרים תחת הכותרת 'הראשון לשושלת בריסק'; וכן בקובץ 'שנה בשנה', הוצאת הרבנות הראשית לישראל, שנת תשל"ו, עמ' 392-401, תחת הכותרת "בעל סדרי טהרות והנצי"ב מוולוז'ין".

87 קובץ 'זכור לאברהם' תשנ"ט, עמ' שפב-שפג.

88 מפרשיות נשא עד פנחס.

89 על ערעור מהימנות הספר מן הצד ההשקפתי, ראו: קובץ 'פרי תמרים', יו"ל ע"י כולל תורה ויראה דרבנו יואל מסאטמאר, נ. י. תשמ"ה, עמ' קיז-קיח.

ראשית דבר יש להכיר בסגנונו של הכותב, שברצותו לייצר 'סיפור' ולהקנות לו אמינות, הריהו פותח בסדרה של 'שאלות' או אי הבנות שצצו בראשו במהלך ההתבוננות במאורעות, כאשר מתוך חוש ביקורתי הינו מצביע על קטעים מוזרים לכאורה הדורשים העמקה, ועל יסוד זה הולך ונבנה הסיפור שבהמשך המתואר בכישרון רב, כשבאמצעותו מתפזרים ממילא כל הערפילים והכול נעשה חלק ונהיר. ברור, שסיפור כזה מתקבל טפי על הלב ומתיישב על הדעת.

לענייננו, הכותב⁹⁰ מתחיל בשאלות כדלקמן, שצצו לו עם קריאת ה'הסכמות' על הספר 'סדרי טהרות' כלים, ואומר:

"בקראי את עשר ההסכמות שנדפסו בכרך הראשון של 'סדרי טהרות', משך את תשומת ליבי פרט זה שראש הישיבה ורבה של וולוז'ין, רנצי"ב, אינו בין המסכימים. ביותר גדלה סקרנותי בראותי 'שבמקום האב' - רנצי"ב - בא בנו, רבי חיים ברלין. דבר זה היה חידה סתומה בעיניי. מחד, מדוע באמת לא פנה הרב המחבר לבקש הסכמה מרנצי"ב, שהיה אז ראש וראשון ל"מסכימים"? ומאידך, מה ראה הגאון בעל "סדרי טהרות" לבקש "הסכמה" מרבי חיים ברלין, שהיה אז צעיר לימים וטרם יצאו לו מוניטין בעולם הרבנים, אף שכבר ראו בו "כוכב עולה", בזמן שבידו כבר היו תשע הסכמות מגאוני הגאונים שבדור? שהרי תאריך הסכמתו של רבי חיים ברלין הוא ח' תשרי, "זהב טהרות" =תרל"ד, והיא היותר מאוחרת משאר תשע ההסכמות שנכתבו בשנים תרל"ב ותרל"ג, האומנם רק "יהודה ועוד לקרא"?

"עוד דבר הפליאני, מדוע חסרה הסכמתו של רבי חיים ברלין על הכרך השני של "סדרי טהרות" על מסכת אוהלות שהופיע בשנת תרס"ג, ורבי חיים כבר בימים ההם מקומו בין זקני גדולי הרבנים ושמו הולך לפניו?"

והוא כותב:

"הצעתי חידה סתומה זו לרבים וכן גדולים, ואין פותר אותה" (=ע"כ)

בהמשך הוא מספר 'סיפור שלם' אודות 'ביקור חולים' שקיים אצל אחד מזקני ראשי הישיבה, ודברים חדשים שזכה לשמוע במהלכו, שלדבריו שופכים אור על נסיבות אותה הסכמה של רבי חיים ברלין. אכן כל דבריו תלויים על בלימה, כפי שנבאר.

כאן אנו מוכרחים 'לקלקל' לרב קרלינסקי את הסיפור, ולהראות בעליל, כי כל התמיהות כביכול שהעלה בדבריו, אין בהן לא ראש ולא סוף, וממילא כל מה שנבנה על גבן, הינו בעצם בנוי על תוהו ואבני בוהו.

ראשית כל, הכותב מתפלא כאמור אודות העדר הסכמתו של רנצי"ב על הספר 'סדרי טהרות', וכאן המקום להציב פליאה נגדית: כלום מחבר ספר, מוכרח ליטול הסכמות מכל רבני הדור, ואם לאו, בהכרח כי דברים בגוו, ולמה לא נטל מרב פלוני או פלוני? אתמהה. הלוא כל מחבר ספרים רשאי ליטול 'הסכמות' ממי שהוא רוצה, רבנים 'קטנים' או רבנים גדולים, ואין פוצה פה ומצפצף, ואיש לא יאמר לו מה תעשה כמוכן.

הכותב מדגיש כאמור את היות הרנצי"ב או "ראש וראשון למסכימים", כלשונו. ובכן צר לי לאכזב את הכותב הנכבד, אולם מבדיקה שערך כותב השורות, שבדק באופן יסודי את רובן ככולן של הסכמות הנצי"ב⁹¹, עלה בידו כי עד שנת תרל"ג, היא שנת הדפסת הספר 'סדרי טהרות', יצאו מתחת ידי הנצי"ב אך בקושי עשר הסכמות! על ספרים, כשאחת מהן היא בכלל על ספר גיסו הרב יחיאל מיכל אפשטיין 'אור לישרים'⁹². הלזה ייקרא "ראש וראשון למסכימים"? בו בזמן שלשם השוואה הגאון רבי יצחק אלחנן מקובנה, שממנו ביקש וקיבל בעל 'סדרי טהרות' הסכמה, הספיק עד אז להניב יכול של לא פחות משלושים הסכמות על ספרים⁹³, היינו פי שלושה! כמדומני, שהנתונים הללו הינם מדברים בעד עצמם.

בנוסף לכך גברה פליאת הכותב, לרגל העובדה שהרב בעל 'סדרי טהרות' נפנה במקום זה לקבל הסכמה מאת רבי חיים ברלין, בנו של הנצי"ב, בעוד שאל אביו המפורסם יותר לא פנה לצורך כך.

אף בנושא זה, צר לנו שוב לאכזב את הכותב הנכבד. בידי כותב השורות רשימה של עשרה ספרים לפחות, שעליהם מופיעות הסכמות של רבי חיים ברלין, החותם על שם אביו 'בן הגאון רבי נפתלי צבי יהודה נ"י", בשעה שאין מופיעה עליהם הסכמה משל אביו הנצי"ב (=כדלהלן). כלומר: הסכמה מן הבן, ולא מן האב, והשמים לא נפלו בשל כך. אתה הראית לדעת, כי נטילת הסכמה, מן הבן ולא מן האב, אפילו האב מפורסם יותר, אין היא מופרכת ובלתי נהוגה כלל, וכבר היו דברים לעולמים, אף כי ישנם אולי רבנים כאלה שנהגו סלסול בעצמם ולא הסכימו לנהוג כך.

רבי חיים ברלין, היה כידוע אישיות עצמאית לגמרי, עד שלא כיהן ואף לא ביקש לכהן במשך רוב השנים במתיבתא דוולוז'ין במקום שאביו שימש שם כריש המתיבתא,

91 מתוך הספר המופלא 'אגרות הנצי"ב מוולוז'ין' (בני ברק תשס"ג), מפרי עטו של הרב יעקב קוסובסקי-שחור.

92 'ספר הישר' לרבנו תם עם פירוש 'אור לישרים' מאת הג"ר יחיאל מיכל הלוי אפשטיין מבאברויסק, החונה בק"ק זיבקאי, זייטאמיר תרכ"ט (=אגב, שם מופיע גם מכתב תמיכה של הרה"ק רבי אהרן מצ'רנוביל ובנו רבי מנחם נחום!), עם הסכמת 'מר גיסי הגאון הגדול המפורסם ריש מתיבתא רבתא דק"ק וולוז'ין, מתאריך ער"ח תמוז תרכ"ט. בעל 'ערוך השלחן' היה נשוי לאחותו של הנצי"ב, ובכך היה גיסו.

93 מתוך הספר 'אגרות רבי יצחק אלחנן' ח"ב (בני ברק תשס"ד), מפרי עטו של הרב יעקב קוסובסקי-שחור הנ"ל.

שמו אינו מוזכר כמעט בכל החיכוכים דאז, ותחת זאת ביכר לעסוק ברבנות, ותקופה מסוימת אף משך ידו מהרבנות וביקש לעסוק במסחר. רק בסוף ימי הישיבה, בשנת תר"ן, כאשר תש כוחו של האב הנצי"ב, ואף תיכנן לעלות לארץ ישראל, אז פקד על בנו לקחת את מקומו בראשות הישיבה, דבר שאגב מאוד לא הצליח והוא בעצמו עשה זאת למורת רוחו, רק על שום ציווי האב⁹⁴. רבי חיים היה אפוא אישיות עצמאית, ואף דעתו לא תמיד עלתה בקנה אחד עם דעת אביו כידוע⁹⁵ (הוא היה בנו הבכור של הנצי"ב, והפרש השנים ביניהם לא עמד על יותר מט"ו שנה!). הדברים מגיעים עד לכדי כך, שלא כל מי שמתוודע לאישיותו של הבן רבי חיים ברלין, הינו בהכרח יודע שמדובר בבנו של הנצי"ב. אי לכך לא נפלאות ולא רחוקה היא למצוא הסכמות מן הבן ולא מן האב, אף בעוד האב בין החיים.

ואלה הם הספרים שמצאתי, שעליהם מתנוססת הסכמה מאת רבי חיים ברלין, ולא של הגאון הנצי"ב, אף שאביו הר"מ דוואלאזין היה אז בחיים חיותו:

(א) הלכה פסוקה, רבי צבי פנחס ליפשיץ, ווילנא תרס"ג (הסכמת רח"ב מתרל"ז במוסקבה). (ב) אוצר השמות, שיסלוביץ יהודה ליב, קונקורדנציה, מסכימים, רבי יהושע לייב דיסקין, המלבי"ם, ורבי חיים ברלין (ווילנא תרל"ח). (ג) כוכבי אור, חיים יצחק בן נחמן כהנא, הסכמה משנת תרל"ב (ווילנא תרל"ז). (ד) מצוות ישיבת ארץ ישראל, בלומברג יונה דב בן יהודה, ווילנא תרנ"ח, הסכמת ר"ח ברלין משנת תרנ"ב פה וואלאזין! (ה) מסורת הקריאה, שיסלוביץ יהודה ליב, וורשה תרמ"ו, הסכמה משנת תרמ"ה. (ו) מפיך מרגליות, הורוויץ דב הלוי, ווילנא תרנ"ג, הסכמה משנת תרל"ו. (ז) פני יצחק, רבי יצחק אייזיק בהרב ר' ישעיה אב"ד וויטעבסק, חלק ראשון, ווילנא תרס"ט (הסכמה משנת תרל"ג). (ח) פשט הש"ס, רבי יצחק אייזיק ברבי ליפן היילפרין, וורשה תרמ"ד, הסכמה משנת תרל"ו. (ט) תיו יהושע, רבי יהושע בריסקין (ווילנא שנת 'תברכ"ו-תרל"ח), על הספר מצויות עשרות רבות של הסכמות, ביניהן של ר"ח ברלין משנת תרל"ו. (י) אחרון חביב, מנחת משה, רבי משה נחום ירושלימסקי, שו"ת, וורשה תרמ"א (הסכמה משנת תרמ"א).

כותב כזכור הרב קרלינסקי:

"מה ראה הגאון בעל 'סדרי טהרות' לפנות לרבי חיים ברלין לשם הסכמה על ספרו.. בשעה שכבר היו בידיו תשע הסכמות מגאוני הגאונים שברור?" (=ע"כ)

ובכן, שוב הנני נאלץ לתקן את דבריו: לא תשע הסכמות היו בידו, כי אם שמונה בלבד (=מתוך עשר)! דוק ותמצא, שרבי חיים ברלין הינו התשיעי במסכימים, ואלו לאחריו, באיחור של כמעט חצי שנה! מגיע תורו של המסכים העשירי והאחרון ('עשירי

94 השו"ת ר' מאיר בראילין, 'מוולוז'ין עד ירושלים', חלק ראשון, עמ' 158 ואילך.

95 ראו למשל: במקור שבהערה הקודמת, עמ' 162.

קודש'), הוא הגאון רבי שמעון סופר מקראקא, שעלה בהסכמה בתאריך "יום ג' לסדר משפטים שנת הברכה" והישוע"ה לפ"ק" (=תרל"ד). הרי שנתעכב המחבר בלקיחת הסכמות כחמשה חודשים נוספים. כפי שנרמז לעיל, ההוראה שבידי רבנו המחבר מפי אביו הקדוש הייתה כאמור להביא עשרה מסכימים ולא פחות, כך שבכל מקרה היה עליו להשלים עד למספר זה.

גם מה שכותב הרב קרלינסקי, שהספר היה אז מוכן כמעט לגמרי בדפוס, בעת שפנה לרבי חיים ברלין בכדי לקבל ממנו הסכמה, אינו עומד בפני הביקורת: בהסכמה של רבי שמעון סופר שבאה לאחריה כאמור, ולפניה בהסכמה של בעל מחנה חיים ממונקטש, מדובר על עשרה פרקים שיצאו מבית הדפוס ואותם הראה לפני הרבנים הנ"ל (=עד דף קט"ו, היינו פחות ממחצית מן החבור). יתכן שבעת ההיא עדיין חסר היה לו סכום כסף משמעותי להשלמת מפעל ההדפסה האדיר, שלבטח עלה ביוקר רב, כך שכל הנתונים הללו של רב קרלינסקי שעל בסיסם 'בונה' הוא סיפורו, בשווא יסודם.

ממשיך ומתפלא הרב קרלינסקי "עוד הפליאני, מדוע חסרה הסכמתו של רבי חיים ברלין על הכרך השני של מסכת אוהלות שהופיע בשנת תרס"ג, ורבי חיים כבר בימים ההם מקומו בין זקני וגדולי הרבנים..." (=ע"כ). קושייה זו מנסה רב קרלינסקי לתרץ בדרכו, שהגר"ח ברלין הולך שולל כביכול בידי המחבר, בשעה שלא גילה לפניו בעת נטילת ההסכמה אודות התנגדות אביו להדפסת הספר כמות שהוא, ולפיכך אסר כביכול רבי חיים ברלין על המחבר, לחזור ולהדפיס את הספר עם הסכמתו.

אלא שאילו היה הרב קרלינסקי טורח לקרוא את 'האותיות הקטנות' של המהדיר והמוציא לאור, האדמו"ר הרה"ג רבי מרדכי יוסף אלעזר ליינער, בנו וממלא מקומו של המחבר, אז היה מגלה שאין כאן שאלה כלל. כל זאת למה? משום שבהקדמה זו מפורש כי "עוד גאוני רבים אשר שלחו הסכמותיהם אל מר אאמו"ר זללה"ה, אחרי צאת הספר ס"ט מס' כלים לאור. והסכמותיהם נשארו בכתובים אצלו ולא ראו אור עודנם. כן גם את החיבור הזה ספר 'סדרי טהרות' מס' אוהלות ראו אז בעת אשר היה עודנו בכתובים הגאונים ההם, ועוד גאונים וגדולי עולם רבים ז"ל. ונתנו הסכמותיהם עליו. אשר על כן לא באתי עתה להוסיף הסכמות עוד על אלה המונחים תחת ידי מכבר. כי די ברכות והילולים מהגאונים הקדמונים ז"ל. והצגתי הסכמותיהם פה בשער הספר. ולמותר הוא לבקש על אלה עוד הסכמות מחדש", עכ"ל הרב המוציא לאור בן המחבר בהקדמה.

הרי שפתי הרב המו"ל ברור מללו, כי הסכמות חדשות לא ביקש, וטעמו ונימוקו עמו, אם כן מה אפוא יתפלא רב קרלינסקי על כך שלא נדפסה הסכמה שנית של רבי חיים ברלין בשנת תרס"ג, כפי שנדפסה משאר הרבנים, והוא כבר אז מזקני הרבנים כהגדרתו? הרי הקריטריון להוספת הסכמת חדשות או כפולות בא מפורש בהקדמה!

ואגב, ישנם עוד רבנים שהסכמתם לא נדפסה בשנית, כגון הגאון בעל מחנה חיים ממונקאטש ועוד, האם גם על אלה ימציא וילביש רב קרלינסקי סיפור? ? מבין המסכימים

הקודמים שדבריהם הוצגו גם על מסכת אוהלות, לא נבחרו כאמור רק כאלה שהיו בידי הרב המהדיר מכבר, שהם ראו את הספר על אוהלות בחיי המחבר ונתנו מהודם עליו. אותם ביקר המחבר אישית להראות להם את העלים לתרופה' מכתב היד על אוהלות, להוציא את רבי שמעון סופר אליו שיגר דפים אחדים על ידי שליח. הדבר היה בשנים תרל"ה-ו, ואז כיהן רבי חיים ברלין במוסקבה הרחוקה לשם לא יכול היה להגיע בעצמו כמובן, זאת בניגוד להסכמה על כלים שניתנה על סמך עשר פרקים מודפסים שנשלחו אליו שכבר היו בידו מקודם לכן כאמור. על אלה נוספו חמש הסכמות חדשות מרבנים שלא באו על החתום בספר הראשון, אף הם ממה שנמצאו בידו מתקופת אביו זללה"ה⁹⁶, עד שעלו מספר ההסכמות לעשר כמו בספר הראשון, כך שכל 'קושייתו' של קרלינסקי נטולת יסוד, ותיכף נראה כיצד לאחר שנפל יסודו נפל בנינו.

נגיע לגוף הסיפור, אשר כפי שמספר⁹⁷, הוא שמע אותה בעת ביקור חולים אצל הרב ר' מרדכי זאב דזיקנסקי ז"ל, יליד וולוז'ין, שהיה בנו של רבי ידידיה ליפמאן, שניהן כמנהל בשיבת וולוז'ין וכונה ר' ליפא המנהל. נשמע מה בפיו באותו עניין.

ובכן, כפי ששמע ממנו המחבר בעת 'ביקור חולים' שערך אצלו בסוף ימיו, לאחר שלקה בשיתוק והיה מרותק לכיסא גלגלים, שמע הוא מאביו ר' ליפא, כי 'ביום חורף אחד בשנת תרל"ג' הגיע הרבי מראדזין לוולוז'ין (=האומנם כך זכר הזקן החולה לספר, כי היה זה בחורף בשנה פלונית? ושמה היה זה בכלל בקיץ בשנה פלמונית?), והוא נכנס מיד אל הנצי"ב לבקש ממנו הסכמה על ספרו 'סדרי טהרות' שהוציא לאור. לאחר שהוא מתאר עד כמה הנצי"ב התרשם ממנו ומחיבורו, הוא מספר שהנצי"ב שם לב לפתע שהעמודים של החיבור מסודרים כמו גמרא, עם שני פירושים בצדדים, והנצי"ב ביקש ממנו שישנה את צורת העמוד, והוא לא הסכים, וכן מהלך השקלא וטריא שביניהם, הכוללת אמירה של הבל שספק רב אם נאמרה אי פעם ובפרט מפי רבנו ובנוכחותו.

בכל אופן, כך מוסיף המספר, וכאן אין רב קרלינסקי מגלה אם גם ההמשך סופר על ידי הרב דזיקנסקי החולה:

לאחר שכך נענה מפי הנצי"ב, החל הרבי מרדזין לחשוש בינו לעצמו שמא כאשר יצא הספר לאור, יצא הנצי"ב כנגד הספר, וכל עמלו ירד לטמיון, אי לכך נמלך והתחכם כביכול על הנצי"ב, עד שברגע האחרון לפני צאת הספר פנה לבן הנצי"ב הגאון רבי חיים ברלין, והוציא ממנו הסכמה לספר, כך שבצאת הספר לאור כבר לא הייתה לנצי"ב ברירה ונאלץ לכבוש את ביקורתו. תחת זאת, כתב מכתב תרעומת לבנו רבי חיים, שהרב המחבר עצמו היה אצלו לשם הסכמה והוא התנגד להוצאת הספר מטעמים

96 הספר 'סדרי טהרות' על אוהלות נדפס בערך י"ב שנה לאחר פטירת הגאון המחבר (=תרג"א-תרס"ג).

97 'הראשון לשושלת בריסק', עמ' 254-256. 'הדרום', חוברת מא, עמ' 108; 'שנה בשנה', תשל"ו, עמ'

עקרוניים, שמע זאת רבי חיים שהופתע מכך, וכתב מכתב חריף לרב רבי גרשון חנוך שאומנם את הנעשה אין להשיב, אבל מכאן ולהבא שלא יפרסם עוד הסכמתו, וכן לא יפרסם ההסכמה בחלקים הבאים שיוציא לאור, ועד לסיפור, שהרי בספר השני על אוהלות אכן לא נדפסה הסכמת רבי חיים ברלין. עד כאן סיפורו של רב קרלינסקי, הכתוב בלשון בוטחת ונקרא כסיפור מתח מעולה.

אלא שכאן מתעוררות לפנינו שאלות מספר:

האומנם נראה הדבר הגיוני, שאותו זקן חולה, הרב דזיקנסקי, סיפר לו את הסיפור עם כל הפרטים הנ"ל? הרי בעת שהדברים התרחשו בפועל, הוא בעצמו טרם נולד⁹⁸. בכדי לשמוע את הסיפור הזה על כל פרטיו מפי אביו, היה הוא צריך אז להיות לכל הפחות כבן עשרים, היינו בשנת תרס"א, ואנו צריכים להאמין, כי האב יספר לו הסיפור הנ"ל לכל פרטיו ודקדוקיו, כולל פרטי השיחה של הרבי עם הנצי"ב, כפי שנשאר חקוקים בזיכרונו מלפני כשלושים שנה בקירוב..

יתר על כן:

הרב דזיקנסקי לדבריו, מספר כל זאת כפי ששמע מפי אביו ר' ליפא דזיקנסקי, המכונה 'המנהל'. האומנם אותו ר' ליפא נכח בחדר בעת פגישת הגדולים הללו, והקשיב ותיעד כל פרטי השיחה? או שמא הנצי"ב בעצמו שיחזר 'מלה במלה' כל פרטי השיחה באוזני ר' ליפא המנהל? המחבר, הרב קרלינסקי מתאר את ר' ליפא דנן, כמי שהיה מבאי ביתו של הנצי"ב. אולם הרי ר' ליפא היה כאמור בעל תפקיד בשיבה, והתפקיד המוגדר לא כלל נוכחות בחדר ראש השיבה, בשעה שרבנים מבחוץ נועדים עמו.. על כל פנים, בכדי להיות מקורב לנצי"ב ברמה שכזו, על מנת שהסיפורים הללו ייחקו בזיכרונו על כל פרטיהם ויידע לחזור עליהם, צריך היה להיות אדם מקורב עד מאוד אל הגדול המדובר, בסגנון הרב יעקב ליפשיץ ששימש כמזכיר אישי של הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור מקובנה, ואשר אכן תיעד בספריו רבים מן האירועים הפגישות, ומכל מקום לא בפירוט שכזה. זאת ועוד, האם גם מזאת ידע הרב דזיקנסקי, שהרבי הלך אחרי זה לקבל את הסכמת רבי חיים ברלין, וכל מה שמסופר בעקבותיו? או שזה כבר מחשבונותיו של הכותב, הרב קרלינסקי?? ונפקותא בדבר, כפי שיוזכר לקמן.

זאת ועוד:

באם כנים דברי המספר, שהרב המחבר לאחר פגישתו עם הנצי"ב חרד לגורל חיבורו מפני הנצי"ב, אזי לשם מה התמהמה בעל 'סדרי טהרות' מלקבל הסכמת רבי חיים ברלין במשך חדשים רבים, עד ליום ד' תשרי תרל"ד? הלוא ביקורו אצל אביו הנצי"ב התקיים כפי דבריו בחורף תרל"ג, ומאז עבר קיץ וכלה קציר, מדוע לא נחפז אפוא המחבר מיד בכדי 'לקדם את פני הרעה', ועל שום מה בחר מצדו לחיות בחשש מנקר

98 הרמ"ז דזיקנסקי נולד בשנת תרמ"א, ואלו הפגישה בין הרבי לנצי"ב כפי שסיפר, התקיימה לדבריו בחורף בשנת תרל"ג ('הדרום' מא, עמ' 108, הערה 386).

למשך חמישה חדשים נוספים? קשה להניח, כי החשש התעורר אצל המחבר רק כעבור חדשים אלה.

לכך מכל מזאת, חשוב לציין, כי רבי חיים ברלין בהסכמתו מכנה את הרב המחבר בתואר 'דיד ה' וידיד נפשי', דבר המעיד על ידידות קרובה ומוקדמת עמו, ולא כזו שנוצרה אך לאחרונה. יעידו על כך בין היתר, הקשרים שהוסיפו להתקיים בין שני האישים האלו אף שנים רבות לאחר מכן, בין היתר גם ב'פרשת התכלת', כאשר בידוע הנצי"ב לא קיבל את עמדת הגאון בעל התכלת, בעוד שבנו רבי חיים ברלין דווקא התעניין בשיטת בעל התכלת, ואף ביקש מאת הרבי שישלח לו תכלת 'כאשר יגמור מעשהו' כמוזכר בגוף תשובת הרבי אליו מתאריך ימי החנוכה תרמ"ט, שפורסמה בסוף ספרי התכלת. כך שהתמיהה אודות לקיחת הסכמה מרבי חיים, ללא האב רנצי"ב, בטילה ומבוטלת מעיקרה, שהרי המחבר מיווד היה עם הבן ולא עם האב, כאמור.

אז מה בכל אופן היה כאן, ואיזה 'גרעין של אמת' נמצא אולי בכל הסיפור?

כנראה שכל היסוד של הסיפור הינו, כי שמע מהרב דו"קנסקי אשר הרב מראדזין ביקר את הרנצי"ב, מן הסתם בנושא ספרו 'סדרי טהרות'. הסכמה ממנו ברור שלא קיבל, מכיוון שאין לפנינו הסכמה כזו. האם התנגד להסכמה? אפשר. האם בשל כך פנה הרבי מראדזין לרבי חיים ברלין, וכן כל הסיפור שבהמשך? זה כבר ספקולציה של הכותב, המתבסס כאמור על כך שאין מופיעה הסכמה מאת רבי חיים ברלין על ספר סדרי טהרות על אוהלות, לאחר שעל הראשון כן מופיעה הסכמה, פרט שלדבריו הפליא אותו מלפני כן ולא מצא מענה לחידה זו. מכל מקום לפי האמור, הכול נהיר לכותב: הנצי"ב 'התנגד' להוצאת 'סדרי טהרות' (=ואת דו-השיח שביניהם, מן הסתם שם רב קרלינסקי בפייהם, כדרכו בכל הספר...), ואלו הרבי חזר מבית הנצי"ב אכול דאגה, לפיכך נקט בצעד מחוכם עם נטילת הסכמה מבנו רבי חיים ברלין, וכל השאר 'היסטוריה'!

אף בתשובתו החריפה של הרב קרלינסקי לדברי מבקריו, רש"ז שרגאי, מחסידי ראדזין⁹⁹, הריהו מנפנף בתשובה ניצחת זו, שאותה אין לכאורה בידי מר שרגאי להכחיש לפי דבריו, שכן הסכמה מאת רבי חיים ברלין אכן אינה מופיעה על מסכת אוהלות! ומה יכולה להיות הסיבה לכך, אלמלא ההתפתחות האמורה, כפי שהוא מתאר אותה?

99 נולד בשנת תר"ס בגורשקוביץ שבפלך פיוטרקוב, לאביו רבי יהודה לייב פייבלוביץ, מחסידי ראדזין. בשנת תרפ"ד עלה לארץ ישראל. מחובבי ארץ ישראל, סופר והוגה דעות, פעיל בתנועת 'הפועל המזרחי'. שימש תקופה מסוימת כראש עיריית ירושלים. כתב בנושאים רבים, ובפרט בנושאי חסידות איזביצה ראדזין, בתורתו ובתולדותיה. נפטר תשנ"ה. חיבר: 'בנתיבי חסידות איזביצה ראדזין', ב' כרכים, תשל"ג ותשל"ה. במעייני חסידות איזביצה ראדזין, ירושלים תשמ. כתב בין השאר גם בנושאי הספר 'סדרי טהרות' והפולמוס אודותיו, ובמסגרת זו התפלמס עם הרב קרלינסקי על מאמרו שכתב, בשתי אכסניות אלו ובשינויים מעטים: א) בקובץ 'הדרום' מד, עמ' 276-274 תחת הכותרת 'בעניין סדרי טהרות להאדמו"ר מראדזין - 'הצדיקו את הצדיק'; ב) בקובץ 'שנה בשנה' תשל"ז, תחת כותרת הנ"ל, עמ' 443-444. הרב קרלינסקי עונה לו באותן אכסניות עצמן: א) בקובץ 'הדרום' הנ"ל, 'תשובת הרב קרלינסקי' (עמ' 282-276), ב) 'וענתה בי צדקתי', ב'שנה בשנה' הנ"ל, עמ' 479-478.

מכאן גם הינו נמצא למד, שהפגישה של הרבי עם הנצי"ב קדמה להסכמת רבי חיים, ובהכרח התקיימה לא יאחר מחורף תרל"ג, כפי שהוא טורח להדגיש, אף אם רמ"ז המספר מן הסתם לא ידע להדגיש זאת, שהרי טרם נולד כאמור. שאם לא נניח כן, נופל הבניין והסיפור כולו יורד לטמיון! ואז שבים אנו בהכרח 'לשאלת השאלות' מבחינתו: מדוע אכן לא הסכים רבי חיים ברלין גם לחלק השני של הספר על מסכת אוהלות? כך פחות או יותר, בנוי מהלך הסיפור, ולא לחינם הדגיש הרב קרלינסקי תחילה כל השאלות שעלו בליבו בנידון ההסכמות, שכן בלעדי כן עיקר הסיפור הינו 'חסר מן הספר' מבחינתו (אלמלי שמע הסיפור דברים כהווייתם, היה הכול מיותר!)

אלא שכפי שכבר הוכחנו לעיל, כל יסוד הבניין הזה מעורער וסתור. שהרי בסדרי טהרות על מסכת אוהלות התפרסמו רק הסכמות ספורות במידה ובמשורה, היינו תחילה חמישה מן המסכימים הראשונים, שחזרו והסכימו על מסכת אוהלות לאחר שראוה בידי המחבר, ונוספו להם חמישה מסכימים חדשים, כפי שנתבאר במפורש בדברי המביא לבית הדפוס. ומכיוון שנפל יסודו, נפל כל בניינו! נשארים אנו אפוא רק עם עדות ערטילאית של הרב דויקנסקי, אודות ביקור של הרבי מראדזין שהתקיים אצל הנצי"ב, מבלי תאריך נקוב, ועם העובדה שלא קיבל ממנו הסכמה לספר. ההסכמה מרבי חיים ברלין, בניגוד לסיפורי רב קרלינסקי, אף היא אינה קשורה כלל עם אי ההסכמה כביכול מצד הנצי"ב, מכיוון שהיא הלוא באה על רקע היכרות מוקדמת וידידות אישית גרידא ששררה בין האישים, כאמור, ומן העובדה שהסכמת רבי חיים לא נשנית בספר השני, אין ללמוד דבר ולא חצי דבר.

מעתה אפשר אפוא שהפגישה עם הנצי"ב, אף לכשנניח שהייתה למטרת הסכמה על הספר, אירעה לאחר ההסכמה של רבי חיים ברלין ולא מקודם, וכל מה שנשאר לנו הוא רק, שהנצי"ב לא הסכים על הספר, אם מפני שהתנגד, או על שום שלא נתבקש לכך, פרט הידוע לנו בלאו הכי, שהרי הסכמת הנצי"ב אכן אינה מתנוססת על הספר כידוע... ועם פחות עמודים רלוונטיים לסיפור בספר 'הראשון לשושלת בריסק'.

הרב קרלינסקי פרסם כאמור מאמרו, תחילה בקובץ 'הדרום' היוצא בארה"ב, ולאחר מכן בקובץ 'משנה לשנה' היו"ל על ידי הרבנות הראשית לישראל. שם מוסיף הוא ומספר בזה הלשון: "כשנפגשתי עם הרב ר' מאיר ברלין.. ספרתי לו את סיפור רבי מרדכי זאב דו"קנסקי בשם אביו 'ר' ליפא המנהל', ושאלתיו אם דבר זה ידוע לו. תשובתו הייתה, שאמנם שמע מפי אחיו שביקר "בעל התכלת" בוולוז'ין בהקשר עם חיבורו 'סדרי טהרות', אבל את פרטי הדברים אינו זוכר", ע"כ. ב'הדרום' שם כתוב גם כן, ששמע שאביו סירב להסכים לספר, אך ב'משנה לשנה' הושמט משום מה חלק זה, רק מסופר ששמע על ביקור הרבי 'בקשר לחיבור סדרי טהרות', ופרטי הדברים אינו זוכר. האם השמטה זו מקורה בשכחה, או שמא אנו למדים מכאן בדרך אגב, כי זהו אכן כל מה ששמע רבי מאיר ברלין ולא יותר? אין אתנו יודע כיום, והכול אפשרי.

הרבה ניתן להאריך אודות דמיונות הכותב בשאר דבריו, כגון מה שהוא כותב שבעת שנפגש עם רבי מאיר ברלין בן הנצי"ב, וסיפר לו העניין האמור, אמר לו הלה, כי את הספר 'סדרי טהרות' על מסכת כלים לא ראה בין הספרים של אביו ואחיו¹⁰⁰. אבל (=הוספה של המספר?), מאוד יתכן שכן היה בספריותיהם, רק שהסתירוהו מעין רואים מאחורי הספרים, כמו שנהגו בכתבי עת ידועים מהימים ההם, "עכ"ל.

מארי דאברהם! הכי הנער מאיר ברלין, שהיה בסך הכול ילד בן י"ב כשנאלצו ליטול מקל נדודים עם האב השבור והחולה ולעקור לעיר וורשה, לאחר הסגירה האומללה של הישיבה, ואז כעבור שנה בלבד נפטר הנצי"ב מרוב עוגמת נפש והוא אך בקושי הגיע למצוות, כלום אמור הינו לזכור איזה ספרים בדיוק היו בבית אביו ואיזה לא היו? האם ניהל הוא את קטלוג הספרים של אביו בעודו ילד? והלוא מיד לאחר פטירת אביו בוורשה גלה ממקומו, וחבש את ספסלי בית המדרש בבריסק אצל דודו ובנובהרדוק אצל סבו¹⁰¹, מתי אפוא היה סיפק בידו לראות את הספר, ואף לזכור אותו?

כמו כן הספרים של אחיו רבי חיים ברלין, המבוגר ממנו בכמעט חמישים שנה והתגורר בערים רחוקות, כלום אותם כן הכיר וזכר כל שמותיהם בעל פה, כשלושים וחמש שנים לאחר פטירתו? והרי לא נכח בביתו בעיר יליסובטגראד שברוסיה כי אם למשך תקופה קצרה, בהיותו בחור כבן י"ח, ואף אז לא היה עסקו עם ספרים כלל¹⁰²! השוו זיכרונותיו בספרו 'מוולוז'ין עד ירושלים', חלק ראשון¹⁰³. וכל ההיכרות עמו הייתה רק במעט בשנותיו האחרונות בירושלים, כשרבי מאיר מתגורר במדינות שונות ואחיו רבי חיים עלה לירושלים עיה"ק, ושם נפטר בשנת תרע"ג. האם לצורך כך יש להניח כי ספרים האלו, אם בכלל היו, היו בהכרח מוחבאים 'מאחורי הספרים' כדבריו, כדוגמת כתבי עת ידועים באותם הימים? איזה ביזיון תורה וגדולי תורה יש בדברים כאלה! יתכן שהספיקה לרב קרלינסקי העובדה, שכפי דבריו כנראה שטח בהזדמנות

100 אף כאן יש חילוק בנוסח בין שני המקורות, בקובץ 'משנה לשנה' (שם, עמ' 397) כתוב כי ר' מאיר ברלין אמר לו כי 'סיפור הדברים של רבי וולוויל (=דזיקנסקי) מתקבלים על הדעת, כי את ה'סדרי טהרות' של הגאון רג"ה לא ראה בין הספרים של אביו ואחיו, משמע כאלו תלה ונימק זה בזה, כמו הייתה זו עובדה ברורה אצלו. ואלו ב'הדרום' (שם, עמ' 111) ומשם בספר 'הראשון', כותב כך: 'סיפור הדברים... מאוד מתקבל על הדעת, ויתכן כי הוא מזכיר לי נשכחות. גם אמר לי, שאת הספר סד"ט לא ראה בין הספרים של אביו ואחיו..' (ע"כ), מכאן נראה במפורש שזה לעצמו וזה לעצמו, כאשר את הקשר בין שני פרטים אלה עושה לראשונה הרב ק' לצורך סיפורו.

101 הגאון בעל 'ערוך השולחן' רב העיר, שהיה אבי אימו. כמסופר ב'ציוני דרך' שבראש הספר 'מוולוז'ין עד ירושלים', חלק ראשון, עמ' 7, ושם, בפרק 'הרב מאיר בר-אילן, תולדותיו ומפעל חייו', עמ' 11.

102 הוא יודע אמנם לספר מזיכרונו, כי אחיו רבי חיים ברלין הייתה לו ספרייה שהייתה 'אחת מן המפורסמות במספר הספרים ובחשיבותם, בייחוד במקצוע התלמוד' (שם, עמ' 161). וראו עוד שם, עמ' 322. אבל לא נראה שהספרים הללו עניינו אותו יתר על המידה, ובוודאי לא ששלט במכמניהם. בכלל היה הר"מ ברלין ידוע יותר כאיש עסקן ונואם דגול, מאשר איש ספר.

103 שם, עמ' 324-314.

הזו שאלתו לפני רבי מאיר, באם זוכר הינו את הספר סדרי טהרות מספריית אביו הנצי"ב, וכשנענה בשלילה, שוב 'רשאי' היה מכאן ואילך להמשיך בהזיותו ובחלומותיו. 'הדובדבן' שבסיפור הרב קרלינסקי, שמשייך את כל הנושא של הסדרי טהרות עם נשוא ספר 'הראשון לשושלת בריסק' שהינו הגריד"ס, הינה 'העצה' שנתן כביכול בעל 'בית הלוי' לרבי, שירשום להבא מעל כל עמוד צמד המילים 'ספר סדרי טהרות' וכן למטה מתחת כל עמוד 'מלוקט מדברי התנאים והאמוראים ז"ל', עצה שאכן קוימה לבסוף בידי מרן בעל 'תפארת יוסף' בהדפסת הספר על אוהלות, שכפי דבריו בהקדמה הדבר נעשה בהשראת פתק שמצא בין כתבי הגאון המחבר (בהעדר הוראה מפורשת) שיהיה כתוב כך, ולזאת 'הסכימו'. בראשם ידידנו הגאון רבי חיים סאלאווייצ'ג האבד"ק בריסק שיחי' (=כלשון הרב המהדיר הנ"ל).

'עצה' זו, טוען רב קרלינסקי, מקורה בעצם באביו של הגר"ח מבריסק הוא הגאון 'בית הלוי', שיעץ כך לבעל 'סדרי טהרות' בעצמו בעת שביקר אותו בוורשה ויצא להם לדבר אודות הספר, אף שבשעתו לא קיבלה. זאת מניין לו? כלום יש לו עדות ישירה על כך? לא ולא. כדרכו 'לאו בפירוש איתמר, אלא מכללא איתמר'. היות שרב קרלינסקי 'גילה' בספר 'מחזיקי הדת' של הרב יעקב ליפשיץ¹⁰⁴ מכתב מהרב בעל סדרי טהרות אל רבי יעקב ליפשיץ, מזכירו של הגאון רבי יצחק אלחנן מקובנה, שבו מספר הוא לרב ליפשיץ בתאריך מוצאי ש"ק ויגש תרל"ו, אודות פגישה שהייתה לו עם הגאון ריד"ס בוורשה, ובהקשר לזה הוא כותב:

"...הייתי בוורשה בשבוע שעבר, שמה התארחתי לחברת הרב הגאון וכו' רבי יוסף דוב נ"י האבד"ק סלוצק, ודברתי אתו ארוכות וקצרות בדברי תורה, עד שנסה לדבר אודות הס' ס"ט (=הספר סדרי טהרות) ואודות אתרוגי קורפו, וסיפר לי אשר הוא לא השיב לשואליו לא איסור ולא היתר", עכ"ל המכתב.

מתוך לשון מכתב זה מסיק הרב קרלינסקי, כי הגאון המחבר פנה ביוזמתו אל בעל 'בית הלוי' וביקשו שיתערב למענו בנושא 'סדרי טהרות' ואתרוגי קורפו (=המלה 'עד שנסה' שבמכתב מהפך קרלינסקי ל'נתרצה'), ומכאן מגיע הוא למסקנותיו מרחיקות הלכת, שלפיהן הגאון רי"א מקובנה הוא שיעץ למחבר שילך אל הרב מסלוצק בנוגע לשני נושאים אלה, זאת לאחר שהוא עצמו (הגרי"אס) נמנע מלהעניק מכתב תמיכה ברבי, לאחר שנתבקש על ידו לכך. על כל פנים מן המכתב הזה בונה הרב קרלינסקי, כי בעל 'בית הלוי' עמד מן הצד בנושא 'סדרי טהרות', משום שלא השתכנע מטענות הרב המחבר שלפיהן אין כל פגם בדפים הנראים מעין 'גמרא'. מכאן הוא מגיע לסעיף המרכזי, שלפיו הרב מסלוצק הוא שיעץ לרבי לכתוב למעלה התיבות 'ספר סדרי טהרות' ולמטה 'מלוקט מדברי התנאים והאמוראים ז"ל' כנ"ל, עד שכתוצאה מכך 'נתרצה' בסוף

הגריא"ס להסכים על החלק השני של סדרי טהרות על אוהלות. כל זאת מספר הוא בביטחון גמור, משל נכח שם בעצמו, למרות שאין כאן אלא 'היקש' וגזירה שווה, הבנוי כאמור על דיוקי המכתב הנ"ל.

אבל שוב, מה לעשות, וגם דבריו אלה הינם 'מגדל הפורח באוויר' וחלומות באספמיה: במכתב כתוב בהדיא 'ודברתי עמו ארוכות וקצרות בדברי תורה', היינו שזה היה הנושא כראוי וכיאות לשיחת תלמידי חכמים, 'עד שנסה לדבר אודות הס' ס"ט ואודות אתרוגי קורפו' לא 'נסיתי' אלא 'נסה'! הכוונה לבעל 'בית הלוי' עצמו שניסה כן¹⁰⁵, שהרי בעל התכלת בוודאי לא ינסה 'להפסיק' שיחה תורנית בכדי להשחיל נושאים שיש לו בהם אינטרס אישי, אף שגם הם בגדר מצווה, ומכל מקום לא יספר במכתב על כך, כי למה נפקא מינה. ומכיוון שנפל יסודו, כאלו הרבי פנה לריד"ס בעניינו והוא סרב בנימוס, נפל ממילא בניינו, באופן שאין לנו שום אסמכתא לכל חלומותיו ודבריו.

האמת היא, שיותר מסתבר בכלל שהדיבור עם 'בית הלוי' בשני עניינים אלה היה מיועד לטובת הגרי"א מקובנה ולא לטובת הרב מראדזין, מפני שאז היו ימים סוערים עקב הופעת הקונטרס 'הוראת היתר'¹⁰⁶ שיצא לאור בידי המו"ץ דווילנא רבי בצלאל הכהן ורבי יוסף ב"ר רפאל, וכוון ישירות כנגד הגרי"א ספקטור, שהיווה מטרה לחיצייהם על שאסר אתרוגי קורפו ועל שהסכים על 'סדרי טהרות', ואלו הם (המו"ץ דווילנא) סברו בשני הדברים הללו ההיפך ממנו, ולכן התקיפו בקונטרס זה¹⁰⁷ את הגרי"א ספקטור מקובנה, אף שאין קשר ישיר בין שני הנושאים (=יש להשוות התגובה החריפה לקונטרס שנדפס בשם "תוכחת מגולה"¹⁰⁸, כאשר לפי קבלת הגר"י ליינער מראדזין-ברוקלין, המחבר האמיתי הינו הגאון רבי צבי הירש רבינוביץ בנו של הגריא"ס, שכיהן אחריו כאבד"ק קאוונא). על כך באה הרמיזה מצד הרבי מראדזין בנוגע להרב דסלוצק, שהוא אינו מורה לשואליו 'לא איסור ולא היתר', היינו שאינו מתערב בנידונים אלה לא לטובת צד זה ולא לטובת צד אחר.

לעד שהצדק כדברינו, הבה נפתח את הספר 'ביכורי שלמה' לרבי שלמה רזעכטה מאוזרקוב¹⁰⁹, ונמצא שם מה שכותב הגאון בית הלוי בהסכמתו לספר (=המקדיש בין היתר דיון נרחב לנושא האתרוגים) וז"ל "כן כאשר כתב במכתבו שגם אנוכי אכתוב בדבר אתרוגי קארפו, לא ידעתי מה התועלת במכתבי, כאשר הנני מונע עצמי לגלות דעתי בדבר הנוגע לרבים" עכ"ל. מפורש הדבר בעדות עצמו, כי מעולם נמנע 'בית הלוי' מלהתערב בנושאים השייכים לציבור, שאינם בתחום אחריותו האישית בקהילתו וכדומה. מובן אפוא הדבר שבעל סד"ט מצטט בשמו שאמר כי 'הוא אינו משיב

105 ואולי צ"ל בגוף המכתב 'שנסע', היינו מלשון 'הסיעו לדבר אחר'.

106 ווילנא תרלה-ו.

107 ובנספח המכונה 'להוכיח במישור'.

108 מיינץ תרל"ו.

109 פיעטרקוב תרנ"ד.

לשואליו לא איסור ולא היתר, שהרי זו דרכו כך מעודו ולא נתחדש לנו דבר בזה, ונימוקו בהנהגתו בעינו עומד.

הרוצה לדחוק, יחלק שאינו דומה המורה לשואל, אל מי שמבקשים הימנו לפרסם דבר בעצמו, אבל כל אלה הם חילוקים דחוקים ובלתי מסתברים והאמת עד לעצמו, בפרט שבעל 'בית הלוי' באותו הפרק לא כיהן ברבנות, לאחר שעזב את סלוצק ולכלל בריסק טרם הגיע, ואז ישב בוורשה כידוע ליודעי פרק בתולדות הגאון. מעתה ייטול רב קרלינסקי סיפורי הבדים שטווה עקב המכתב הנ"ל, על שלל דיוקיו.

לגופו של המכתב, מקום יש לשער כי הגרי"א אכן כתב למרן המחבר 'מכתב חיזוק' אודות הספר סדרי טהרות, כנגד המקטרגים. זאת על סמך הנאמר באותו המכתב בשורות הפותחות, ונעתיק הנוגע לענייננו:

"בעזרה ש"ת, מוצאי ש"ק ויגש תרל"ו, ראדזין. ברכת החיים והשלום לכבוד הרב המופלג החכם וכו' כ"ש מ' יעקב הלוי ליפשיץ נ"ו. אחדשה"ט, יקרת מכתב אדמו"ר הרב הגאון האמיתי שליט"א בלוויית מכתבו היקר הגיעני, שמחתי על שמועה טובה, כה יתן ה' לנהלנו על מי מנוחות נצח...". עכ"ל לענייננו.

אין מבואר כלום מה נמצא באותו מכתב שנשלח מהגאון לרבנו, אולם מתוכן הדברים נמצאנו למדים, כי הגרי"א שלח לו מכתב עם דברים שיש בהם 'שמועה טובה' וכי 'כה יתן ה' לנהלנו על מי מנוחות נצח! והרי מה עניין טרד אז את מנוחת רבנו, הלוא לבטח דברי הקטרוג כנגד חיבורו הגדול וקולות וברקים שבקעו מווילנא, ואם כן רגליים לדבר שהמכתב בישר צדק בעניין זה, אול בכיוון של נכונות לנתינת הסכמה על חלק מסכת אוהלות. ומה שבספר 'זיכרון יעקב'¹¹⁰ הביא שרבנו פנה בעניין להגרי"א והוא מיאן לתת בידו מכתב, אפשר שמדובר במכתב אחר, או שבאותו הזמן לא הייתה זו שעת הכושר, ושוב נמלך אחר כך וכתב לו מכתב, ועל כך הייתה שמחתו כאמור.

ואכן, מתוך כתבי העיתים בני הזמן נמצאנו למדים כי "כל המסכימים באו במכתביהם בתודה ותהילה על השלמת החיבור היקר הזה.. כן אחרי רואם אזהרת קול קורא מרבני ווילנא, רובם ככולם כתבו להגאון המחבר כי לא ייפול לבכו וגו'"¹¹¹, "והרבה מהגאונים המסכימים אשר כבר נודע להם מהאזהרה, חיש מהרה הריצו אגרותיהם בברכות ורב תודות ובקשות להגאון נ"י לבל ירף ואל יתמהמה רגע ממלאכתו הקדושה, להפיץ אורו ע"פ תבל ומלואה"¹¹².

110 חלק שני, עמ' 176.

111 השו"ת מכתב הרה"ג רבי יהושע יוסף הכהן זצ"ל אבד"ק מארד שבמחוז לובלין, מחבר הספר "עזרת כוהנים", במכ"ע 'הלבנון' מתאריך 11 באוגוסט 1875 (=תרל"ה).

112 מכ"ע 'המגיד' מתאריך כ"ד אב תרל"ה.

העצה לכתוב מעל ומתחת לדפי סדרי טהרות ככל האמור, נמצאה בפתק בין כתבי רבנו המחבר, כפי שמעיד המו"ל בן הגאון המחבר, רבי מרדכי יוסף אלעזר ליינער, ואין מפורש בה מי יעץ לו לעשות כן, ושמה יעצוהו כליותיו זאת, ומאתנו לא יהלוך מאומה אם היה זה באמת הגאון 'בית הלוי' כרצון הרב קרלינסקי, אולם הקביעה החד משמעית שהוא זה שעמד מאחורי העניין אינה יוצאת מגדר ספקולציה, ואין לה שום יסוד, בפרט שהגר"ח מבריסק אמור היה לדעת מזאת ולא נראה שהוא ידע (=השוו בדברי הקדמת הרב המו"ל בסדרי טהרות אוהלות), ואם הוא לא ידע, קרלינסקי מניין לו¹¹³? ומה שמספר שם בהמשך מתגובת ר' שמחה סולוביציק בן 'בית הלוי' (=גם כן התבטאות תמוהה במחילה), דבר העשוי ליצור רושם מוטעה כאלו הוא זה שסיפר זאת לרב קרלינסקי והימנו מקור הידיעה, אף זה נטול יסוד, לכל היותר הרב קרלינסקי סיפר לר' שמחה כל האמור, וכתגובה לכך התבטא הוא כנ"ל.

כך גם 'הצימוק' המושחל ביריעת סיפורו של רב קרלינסקי, ולפיו בעל סד"ט בפנייתו לרבי חיים ברלין לשם הסכמה צירף לפנייה זו את הסכמת הגאון שואל ומשיב שקיבל על ספרו ומה שכתב בגודל שבח בעל המחבר, ומיד הוא עובר לתאר כיצד הדבר השפיע על הרב ברלין, שלאחר הסכמה מרשימה כזו מהשואל ומשיב, פונים גם אליו הצעיר.. ולפיכך מיהר לשגר את הסכמתו הנלהבת, ע"כ. אכן אף זו אינה אלא דברי נביאות, כי מאימתי נהוג ששולחים לרב מסכים אחד דברים שכתבו המסכימים הקודמים?? משל אין זה המסכים הנוכחי אלא כמין חותמת גומי, וכביכול מבלי לעשות כן לא היה רבי חיים ברלין מעניק את הסכמתו לחיבור, בשעה שכבר הספיק עד אז להסכים לכל מיני ספרים על התורה וגם על להבדיל, מילונים וקונקורדנציות... אמנם מצוי שמצוין בהסכמה, שלאחר שרב פלוני הסכים הינו 'כיהודה ועוד לקרא', אולם במקרה 'סדרי טהרות' היה הדבר מיותר לחלוטין, שכן עוצם החיבור העיד בעד עצמו, והיחיד מבין המסכימים על הספר שכותב כזאת הינו הגאון בעל נפש חיה, שמזכיר הסכמת חותנו הגאון מקוטנה על החיבור, הסכמה שניתנה אך ימים אחדים קודם לכן.

בכלל, פרט זה של צירוף הסכמת בעל שואל ומשיב, לא יכול היה לשמוע הרב קרלינסקי מאי מי, מלבד מפי המסכים עצמו הרב ברלין, שכמובן לא סיפר לו זאת.. אז מניין אפוא ידע הרב קרלינסקי מכך, משל כאלו התלווה לפגישה והיה עד נוכח בשעת מעשה?? אין זאת, אלא כדי להעצים את הסיפור הפיקנטטי שהמציא, ולהוסיף מעט 'צבע' לעלילה.. אף שהרושם שנוצר למסופר הינו מידת 'תחכום' ועורמה שהופעל כביכול מצד בעל התכלת, ולמרות שאין 'איסור' בדבר, אבל אין זה מריח טוב, ואין ליחס דברים כאלו לגדולי תורה חלילה, בהעדר מקור ברור ומוסמך.

113 אף הכותב במוסף 'יתד נאמן' לפרשת בלק תשס"א, תוקף בחריפות הנחה זו של הרב קרלינסקי מטעמים אלה ונוספים, ראו דבריו שם.

כל אלו, הינם בגדר 'פרט' המעיד על הכלל, כי עלובה היא עיסה זו הקרויה 'הראשון לשושלת בריסק' הרצופה מגמתיות ופיברוקים פרי הדמיון של הכותב. ושאר ליה מאריה על מה שכתב, ויותר מזה על 'איך' שכתב, ואמת מארץ תצמח, והיו כיסא רבנו וכבודו נקיים.

בשולי הבאת הספר "סדרי טהרות" לבית הדפוס

הסיפור דלהלן, בשונה מקודמיו, אינו קשור לספר 'סדרי טהרות' בעצמו, אולם ראה אור עולם והפציע בגלוי הודות להדפסת ספר 'סדרי טהרות' בידי רבנו.

בעת שעסק רבנו בהדפסת ספרו הגדול על מסכת כלים, שהה אז רבנו בעיר הדפוס "יוזעפוף" שבפלך לובלין, מקום שם הלך ונדפס הספר הגדול שיצא קום בכל הארץ וזכה להסכמתם ולהערצתם של גאוני וגדולי הדור, עד כי נהפך כידוע לנכס צאן ברזל של עולם התורה.

באחד הלילות סמוך לאור הבוקר, כשסמך רבנו למנוחת ליל קצרה בחדר אכסנייתו, קלטה לפתע אוזנו "קול קורא" ערב ונעים, המכריז בקול רך ומעורר לבבות:

"יידן, הייליקע יידן, וועקט זיך אויף לעבודת הבורא"!! (=יהודים קדושים, עורו נא, התייצבו נא, קומו נא לעבודת הבורא!!)

היה זה שמש פשוט מתושבי העיר, שתפקידו לדפוק על חלונות העיר ולהעיר את האנשים לתפילה. מכיוון ששמע רבנו 'קול-קורא' זה, לא עלה שוב על יצועו, אלא נטל וטיהר ידיו ועסק במה שעסק. אכן משהו בצליל הקריאה השאיר את רישומו העמוק על רבנו, אשר נתברך כידוע בחושים חדים להכרת טיבם של בני אדם, בנוסף כמובן לרגשי קדשו.

החל אפוא הרבי להתעניין בקרב היהודים מתושבי העיר - מי הוא יהודי זה, אשר קולו נשמע בנעימה באשמורת הבוקר, באופן טהור וממיס לב שכזה?? אז נודע לו לרבנו, כי מדובר 'בסך הכול' ביהודי תם וישר דרך, שזהו עצם תפקידו בקהילה.

שלח רבנו לקרוא לאותו יהודי 'פשוט' למראה. הלה הגיע, נשאל למעשיו והשיב בתמימות, עד שמצא חן בעיני רבנו עד מאד. מאז הוסיף הרבי להתחקות על עקבותיו, ולא נתקרה דעתו עד שקבע כי אותו יהודי תם למראה, הינו אחד מן "ל"ו צדיקים שבדור" (=למ"ד ואו"ניק)!¹¹⁴

114 בספר הזיכרון לקהילת 'יוזעפוף' (עמ' 306) מסופר גם כן אודות 'צדיק נסתר' זה שגילהו הרבי מראדזין, בעת שהשתכן בעיר יוזפוף במהלך הפיקוח על הדפסת ספרו 'סדרי טהרות'. ומסופר גם, שהרבי דאג לו מכאן ואילך למגפיים (=שטיוועל) לרגליו, היות שבעיירות הקטנות מסוגן מצויות היו ביצות גדולות, ומתפקידו היה לשרך רגליו במשעולי העיירה במשך כל עונות השנה ובכל מזג אוויר, בימות הגשמים כבימות הקיץ.

מני אז, נהג רבנו לשלוח אליו בסתר מידי פרוס חג הפסח דמי "קמחא דפסחא". כך התנהלו הדברים במשך שנים מספר.

שנה אחת אירע, שמסיבה כלשהי נשכח מליבו של הרבי לשלוח מעות "קמחא דפסחא" הקבועים שלו. רק לאחר שעבר חג המצות, נפלה המחשבה בדעת רבנו, כי השנה החסיר לגמרי מלשלוח אליו הסכום הקצוב לקראת חג הפסח.

רבנו לא נח ולא שקט מאז, ושלח במיוחד לעיר 'יוזעפוף' לברר בשלמו של אותו יהודי. רק לאחר זמן התקבלה הידיעה המעציבה, כי אותו יהודי "צדיק נסתר" שגילה רבנו במהלך הדפסת הספר "סדרי טהרות", נסתלק והלך לעולמו ושבק חיים לכל חי, בטרם ימי חג הפסח.

או אז גילה רבנו זצ"ל העניין עם אותו "צדיק נסתר" באוזני מקורביו ואנשי ביתו, בהוסיפו, כי עתה מבין הוא למפרע כיצד התגלגל הדבר לידו שהעניין יצא מליבו בטרם החג, שכן כידוע הרי "גזירה היא על המת כי ישתכח מן הלב"¹¹⁵, ולכן נשכח האיש ופרח עניינו כליל מליבו!

זכות הצדיקים תגן עלינו, אמן.

לפי מסורת בני העיר נקרא אותו שמש פשוט בשם "בערל שמש". ומסופר עליו עוד, כי לימים גילהו גם הרה"ק רבי יהושע מבעלז, ובזכותו נודע דבר אודותיו. היה זה לעת שהגיע אליו יהודי חסיד תושב העיר 'טומשוב לובלסק' הסמוכה, ובפיו תחינה נרגשת שהרב יברך את אשתו שנעשית סומא ל"ע, ויבטיח לה רפואה שלימה. אמר לו הרבי שלא יוכל להושיע לו. אולם כשהיהודי לא הרפה, אז פקד עליו הרבי לגשת ליהודי בשם "בערל שמש" המתגורר בעיירה 'יוזפוף' הסמוכה לעיר מגוריו. הלה פעל כמובן בהתאם לצו הרבי, אלא שלאחר שפגש באותו 'בערל שמש' פנים אל פנים ושטח לפניו את בקשתו, הסתכל עליו השמש הפשוט בעיניים בוהות כמי שנטרפה עליו דעתו בעודו פוכר ידיו כשואל 'מה נטפלת אליי? הן שמש פשוט אנוכי, ומלבד איזה פרקי תהלים איני יודע דבר... בוודאי טעות יש כאן'. אז חזר היהודי בעל הצרה לרבי וסיפר לו אודות הקורות עמו, אכן הרבי שב ואמר שייגש לאותו 'בערל שמש' הוא ולא אחר, ולא יניח לו עד שיפעל אצלו ברכה וישועה... כמובן שכך עשה, ובראות השמש כי אין לו ברירה והזוג אינו מרפה הימנו בשום פנים ואופן, שלח את בנותיו לזוגתו החולנית של אותו יהודי שיגידו לידה פרקי תהלים ומסר בידן את מטפחתו להעביר על עיניה, והנה שבה ראייתה כבתחילה... ותהום העיר. מיני אז נודע אודות 'בערל שמש' שבעצם אינו אלא 'צדיק נסתר', אולם לא ארכו לו הימים לאחר גילוי והוא נסתלק לבית עולמו.

115 פסחים נד, ב. ושיעור השכחה י"ב חודש כמאמר חז"ל ברכות נח, ב, אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר י"ב חודש.